

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

TÜRKLERDE VE JAPONLARDA ÖLÜM

Ömer Faruk Yiğiter

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2016

TÜRKLERDE VE JAPONLARDA ÖLÜM

Ömer Faruk Yiğiter

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

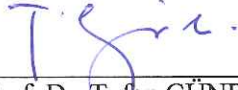
Ankara, 2016

KABUL VE ONAY

Ömer Faruk YİĞİTER tarafından hazırlanan "Türklerde ve Japonlara Ölüm" başlıklı bu çalışma 15/04/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ali Yakıcı (Başkan)

Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ (Danışman)

Doç. Dr. Bülent Gül

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yunus KOÇ

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

15/04/2016

Ömer Faruk YİĞİTER

ÖZET

YİĞİTER, Ömer Faruk. *Türklerde ve Japonlarda Ölüm*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.

“Türklerde ve Japonlarda Ölüm” adlı tez çalışmasında Türklerin ve Japonların ölüme bakışı, inanç sistemlerinde ölümün yeri, cenaze gelenekleri ve yas uygulamaları üzerinde durulmuştur. Tarih boyunca çeşitli dinleri kabul eden bu iki toplumun zaman içerisinde değişen ölüm algısı tanımlanmaya çalışılmıştır.

Ölüm olayına bağlı olarak gelişen dini, edebi ve mimari kültürün değişimi örnekler üzerinden incelenmiştir. Türklerin ölüm ve cenaze gelenekleri kapsamında değişik Türk topluluklarının tutumları arasındaki bağlantılar tespit edilmiştir. Çalışmanın son kısmında Türk ve Japon toplumunun cenaze adetleri arasında yer alan bazı uygulamalar benzerlik ve farklılıklar noktasında karşılaştırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türk ve Japon kültürü, ölüm, cenaze gelenekleri, yas, ölüm kirliliği, mezar.

ABSTRACT

YIGITER, Omer Faruk. *Death in Turkish and Japanese Cultures*. Master's thesis, Ankara, 2016. In our study, which is named as "Death in Turkish and Japanese Cultures", we indicated both Turkish and Japanese point of views about death, death's place in their belief systems, funeral traditions and mourning practices. It has been tried to describe death's meaning according to these two communities which have accepted several religions throughout their history.

The transformation of religious, literary and architectural culture bounded to death phenomenon has been stated with the examples. In context of Turkish death and funeral traditions, we detected the relationships between different Turkic societies. At the end of our work, we compared some practices respecting similarities and differences between Turkish and Japanese funeral traditions.

Key Words: Turkish and Japanese culture, death, funeral traditions, mourning, death pollution, grave.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
GİRİŞ	1
1. ÖLÜM NEDİR?	1
2. DİN VE FELSEFEYE GÖRE ÖLÜM.....	2
3. İSLAM'DA ÖLÜM	3
4. YAHUDİ VE HİRİSTİYANLARDA ÖLÜM VE SONRASI.....	3
5. SEMAVİ DİNLERİN YAS UYGULAMALARINA BAKIŞI.....	4
1.BÖLÜM	6
1.1. TÜRKLERDE ÖLÜM UYGULAMALARININ TEMELLERİ	6
1.1.1. Definin Tarihçesi ve Altay Toplumunda Ölüm	6
1.1.2. Eski Türklerde Tin, Kut, Süne ve Yula Kavramları.....	6
1.1.3. Atalar Kültü.....	7
1.1.4. Animizm'e Göre Ölüm	7
1.1.5. Türk ve Çin Dini İncasında Benzer Noktalar	8
1.1.6. Atalar Kültü ve Animizmde Türk Çin Ortak Noktaları	9
1.2.CENAZE VE TÖREN	9
1.2.1. İbn Fadlan Seyahatnamesinde Cenaze Törenleri	10
1.2.1.1. Bulgarlarda Cenaze Merasimi.....	10
1.2.1.2. Ruslarda Ölülere Yaklaşım	10
1.2.1.3. Hazarlarda Hakanın Ölümü ve Defin İşlemleri	11

1.3. CENAZE ADETLERİ	11
1.3.1. Ölüm Sonrasına Ait Bazı İnanışlar	11
1.3.2. Anadolu Kültüründe Ölüm Sonrası Belirli Günler	12
1.3.3. Ölen Kişiyeye Ait Eşyaların Durumu	13
1.3.4. Yog veya Yog Aşısı.....	13
1.3.5. Ölülere Sunulan Saçı.....	14
1.3.6. Din Adamlarına Tören Sonrası Verilen Hediyeler.....	15
1.3.7. Osmanlı'da Bazı Cenaze Gelenekleri	15
1.4. CENAZE AYINLERİ	16
1.4.1. Şamanizm ve Ölü Duası.....	16
1.4.2. Ölünün Başında Nöbet Bekleme.....	16
1.4.3. Defin Sonrası Mezar Etrafında Dönme, Ağıt ve Farklı Gelenekler.....	17
1.5. DEFİN	18
1.5.1. İlk Adım: Ölünün Bulunduğu Yerden Çıkarılması ve Tarihsel Örnekler.....	18
1.5.2. Defin Türleri ve Türklerde Ölülere Yakma	18
1.5.3. Cesedin Durumuna Dair Bazı İnanışlar ve Ölü Yıkama.....	19
1.5.4. Tabut Kullanımının Başlangıcı ve İşlevi	20
1.5.5. GÖMME ADETLERİ.....	20
1.5.6. Defin Törenleri.....	21
1.5.7. Türklerde Ölülere Yakma	22
1.5.7.1 İslam Coğrafyacılarına Göre Türk Kabilelerinde Ölü Yakma Âdetleri.....	23
1.5.7.2. Kitanlar, Yakut Türkleri, Moğollar ve Kırgızlarda Ölülere Yakma	24
1.5.8. Toprağa Gömerek Defnetme.....	24
1.5.9. Cesedi Terk Etme	25

1.5.10. Altaylılarda Irmağa, Doruğa ve Ormana Defnetme	25
1.6. TÜRKLERDE MEZAR	26
1.6.1. Mezar Yeri ve Seçimi.....	26
1.6.2. Teşyi: Mezarı Bir Takım Eşyalarla Donatma	27
1.6.3. Mezar Yerlerini Saklama	28
1.6.4. Kurganlar.....	28
1.6.4.1. Moğolistan ve Orta Asya Kurganları	29
1.6.5. Düşmanların Heykelcikleri: Balballar.....	30
1.6.5.1. İbn Fadlan Seyahatnamesinde Kurgan ve Balbal.....	31
1.6.6. Mezarın Başına Dikilen Anlamlı Taşlar	31
1.6.7. Yazılı Taşlar veya Steller	32
1.6.8. Budizm'in Etkisindeki Stupalar	32
1.6.9. Orta Asya Mezar Yapıları	32
1.6.10. Anadolu'da Mezar Motifleri	33
1.6.11. Müslüman Yapıları ve Türbeler	34
1.6.12. Mezar Kültü ve Mezarlıklar	35
1.6.13. Türk Mezar Yazıtlarının Edebi İçeriği	36
1.7. YAS VE MATEM	36
1.7.1. Türklerde Yas ve Matem Törenlerinin Kökeni	36
1.7.2. Yas ve Matem Törenleri	37
1.7.3. Türklerde Yas Tutma Şekilleri.....	38
1.7.4. Yasın Sona Ermesi ve Tamamen Arınma	39
1.7.4.1. Anadolu Kültüründe Yas Hamamı.....	40
1.7.5. Yas Âdeti Olarak Elbiselerin Ters Giyilmesi	40

1.8. TÜRKLERDE KURBAN	40
1.8.1. Kurban Nedir?.....	40
1.8.2. Altaylılarda Kurban.....	42
1.8.3. Türklerde Kurban Olarak Atın Yeri	43
1.9. ÖLÜM KİRLİLİĞİ	44
1.9.1. Mezardan Dönüş ve Olası Ölüm Kirliliği	44
1.9.2. Cenazeden Kurtulma Çabaları	44
1.9.3. Ölü Aşısı ve İkramlarla Ruhu Savma	45
1.9.4. İbn Fadlan Seyahatnamesinde Ölüm Kirliliği.....	46
2. BÖLÜM	47
2.1. JAPONLARDA ÖLÜM.....	47
2.1.1. Japonya’da Ölüm Algısının Tarihsel Dönüşümü.....	47
2.1.2. Çağdaş Japonya’da Ölüm ve Sonrası	48
2.2. JAPONYA’DA CENAZE TÖRENLERİ	49
2.2.1. Cenaze Törenleri ve Dönüşüm.....	49
2.2.2. Japon Toplumunda Budist Cenaze Ritüeli.....	49
2.2.2.1. Tekrar Canlandırma Girişimi: Sosei	49
2.2.2.2. Hayat Bağlarının Kopuşu: Zetsuen	51
2.2.3. Yıkama Töreni	53
2.2.4. Hayattan Uğurlama ve En Uzun Gece	54
2.2.5. Cenaze Töreni: Soshiki	55
2.3. DEFİN	56
2.3.1. Modern Cenaze Hizmetleri ve Varlığını Sürdüren Donatılar	56
2.3.2. Ölünün Yakılma Safhası ve Ölüm Kirliliği	57

2.3.3. Başlangıç ve Bitiş: Cesedin Yakılması	58
2.4. MEZAR.....	59
2.4.1. Japonya’da Mezarın Tarihçesi	59
2.4.2. Aile Mezarlıkları	60
2.5. CENAZE ADETLERİ	60
2.5.1. Shonanoka: 7. Gün Anmaları	60
2.5.2. Taziye Ziyaretlerinin Kabulü	61
2.5.3. Kaimyo: Ölüm Sonrası İsim Verme.....	61
2.5.4. Zaman İçerisinde Değişen Bazı Cenaze Adetleri.....	62
2.6. CENAZE AYINLERİ	62
2.6.1. Ölümün Festivali: Bon	62
2.6.2. Buda’nın İşaret Ettiği Yön: Kuzey.....	63
2.6.3. Ölüm Zıtlığı: Eşyaları Tersine Çevirme.....	63
2.6.4. Veda Gecesi: Otsuya	64
2.6.5. Mezarlık Ritüelleri ve Toprağa Teslim	64
2.6.6. Ruhu Hoşnut Edecek Ayinler	65
2.7. JAPONLARDA YAS	66
2.7.1. Buda’ya Ulaştırma Ayinleri: Jobutsu ve Tsuizen	66
2.7.1.1. Jobutsu Ayinleri	66
2.7.1.2. Tsuizen Ayinleri.....	67
2.7.2. 7.Gün Anmaları.....	67
2.8. ÖLÜM KİRLİLİĞİ	68
2.8.1. Ruhtan Sonra Bedenin Göçü: Cesetlerin Yakılması	68
2.8.2. Yanarak Yok Olan Ölüm Kirliliği.....	68

2.8.3.Cenaze Evini Arıtma ve Geleneksel Önlemler	69
2.8.4. Her Şeyi Kirleten Ölüm	69
2.9. JAPON TOPLUMU VE CENAZE TÖRENLERİ.....	70
3. BÖLÜM	71
3.1. TÜRK VE JAPON ÖLÜM GELENEKLERİNDE BENZER NOKTALAR	71
3.1.1. Gece Nöbeti.....	71
3.1.2. Eşyaları Ters Çevirme.....	71
3.1.3. Cesedin Üzerine Bıçak, Makas veya Jilet Bırakma	72
3.1.4. Ölen Kişinin Eşyaları	73
3.1.5. Ruhu Şaşırtma	73
3.1.6. Tuz, Buğday ve Süt ile Temizlik	75
3.1.7. Ölüm Urbası: Kefen	75
3.1.8. Mezar Donatıları	76
SONUÇ	78
KAYNAKÇA	79
ÖZGEÇMİŞ	83

GİRİŞ

1. ÖLÜM NEDİR?

Ölüm, kişinin bedensel faaliyetlerinin durması sonucu hayattan ayrılışıdır. Fert düzeyindeki bu ayrılış toplum düzeyinde “toplumsal kayıp” olarak ortaya çıkar (Sağır, 2012, s. 905). İnsanlar bir yandan ölüm korkusu ve ölümsüzlük arzusu içinde ölümü inkâr etmeye çalışırken; bir yandan da engellenemeyen bu gerçeklik karşısında toplu halde verilen tepkiler, törenler ve ayinler üretmişlerdir (Yalom, 2001, s. 70). Ölümle beraber ortaya çıkan etkinliklerin hayata veda eden kişilerin acısını paylaşma işlevinin yanı sıra insanları bir araya getirme gibi bir özelliği de bulunmaktadır. Bu merasimler kişilerin toplumdaki etkinliğini artırmakta ve kültürü oluşturan öğelerin gelecek nesillere taşınmasını mümkün kılmaktadır. Bu manada ölüm kişiyi, toplumu ve sonraki kuşakları ilgilendirmektedir. Gelenekselliğin etkili olduğu toplumlarda ölüm ve ötesine ait kavramlar din ve kültürel inançlar çevresinde şekillenmektedir. Modern toplumlar ise ölüm konusuna akıl ve mantık ile yaklaşır (Sağır, 2012, s. 905). Ferdin kendi varlığını sorgulamasını sağlayan ölüm karşısında insanlar tabut, kefen, mezar gibi ölüm kültürünü oluşturan unsurları ortaya çıkarmış; bunlarla beraber gömme ve yakma gibi ayinsel uygulamalar türetmişlerdir. İnsanların ölüm ayinlerine sahip çıkmasının nedeni hayattan ayrılan kişiyi anmak ve üzüntüleri paylaşmak olarak açıklanmıştır. Ölünün koyulduğu mezarın kelime anlamı ziyaret edilen yerdir. Mezarlardan oluşan alanlara ise mezarlık, mezaristan veya kabristan denilir. Mezarlıklar sadece ölülerin gömüldüğü toprak parçaları değil; inşa edildikleri dönemin geleneklerini, din ve sanat anlayışlarını sonraki kuşaklara taşıyan kültür mirasları olarak görülmüşlerdir (Sevim, 2010, s. 63). Sonuç olarak ölümün toplum üzerinde ortaya çıkardığı reaksiyonlar:

- a) Ölüye karşı alınan tedbirler ve ruhun huzurunu sağlamak;
- b) Hayattan ayrılan kişinin geri dönüşünün engellenmesi ve ruhu memnun etmek;
- c) Geride kalanların acısını paylaşmak ve onları topluma yeniden kazandırmak şeklinde sınıflandırılabilir.

2. DİN VE FELSEFEYE GÖRE ÖLÜM

Doğum ve evlenmeyle beraber insan hayatının en önemli aşamalarından biri olan ölüm inanç sistemlerini yakından ilgilendirmektedir. En eski dönemlerden beri insanların nereden gelip nereye gittikleri en çok sorgulanan konulardan birisi olmuştur. Semavi dinlerin kitaplarında ilahi emir ve yasaklara uymayan insanın dünyaya sürgün edilişi ve dünyada ömrü sona eren kişinin ölümle birlikte sonsuz yaşama geri döneceğine dair bahisler yer almaktadır. Eski Mısır ve Hindistan dinlerinde ölüm, ikinci kez başka bir bedende dünyaya gelecek olan insanın geçici olarak hayata vedası şeklinde değerlendiriliyordu. Bu durumda hâlihazırda dünyada yaşayan insanların eski ataların ruhlarını taşıdıkları kabul ediliyordu (Hançerlioğlu, 1975, s. 544).

Tabiatın dilinde “yok oluş” anlamına gelen ölüm ve sonrasını anlamak din ve felsefenin ortak amacı olmuştur. Ölümü akıl yoluyla algılayan insan, bu gerçeklik karşısında fiziki âlemin dışındaki alanlara ilgi duymaya başlamıştır. Bireyin ölümü onun etrafındaki kişileri ve yakınlarını da etkilemektedir (Schopenhauer, 2012, s. 52). Ölümü sükûnetle karşılamının etkili yolları din ve felsefenin sunduğu çözümlerde aranmıştır. Hayattayken ruhun ölümsüzlüğünü araştıran insan, ölüm söz konusu olduğunda daha iyi bir dünyanın varlığını hesaba katmaktadır (Schopenhauer, 2012, s. 53).

1069 yılında Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig’de, Tanrı’nın seçerek yarattığı insanın diğer varlıklardan üstün tutulduğu halde ölümsüzlükle donatılmadığı vurgulanmıştır. Çünkü tek ölümsüz varlık Tanrı’dır. Seçilmiş varlık olan insan ise fiziki hayat noktasında ölse de geride bıraktığı eserler sayesinde ölümsüzlüğü yakalayabilir. Öldükten sonra çürüyüp giden beden ve dağılan organlara rağmen ölümsüz olan insan ruhu var olmaya devam eder. Yusuf Has Hacib ruhun nereye gittiğini ancak Tanrı’nın bilebileceğini savunmuştur (Akgün, 1997, s. 6). Ruhun akıbetinin ne olacağı bilinmese de öldükten sonra hesaba çekileceği, sonuç olarak da azap veya mükâfata tabi tutulup cennete veya cehenneme koyulacağı üzerinde durmuştur.

3. İSLAM'DA ÖLÜM

Kuran-ı Kerim'de, diğer kutsal kitaplarda kısmen değinilen veya yoruma açık şekillerde karşımıza çıkan ölüm, ölüm sonrası hayat, cennet ve cehennem konularına dair daha açık bilgiler yer almaktadır. Ayrıca Hz. Muhammed'in hadislerinde geçen ölüm bahisleriyle Kuran'daki ölüm temaları birbirini tamamlar biçimdedir. Kuran'da her bir ferdin ölümü tadacağı; yani ölümün kaçınılmaz oluşu (Kuran, Al-i İmran, 185), Allah dışındaki tüm varlıkların sonlu olduğu (Kuran, Rahman, 26), öldükten sonra dirilmenin gerçek olduğu (Kuran, Bakara, 28) gibi konular üzerinde durulmuştur. Dünyada var oluşun bir tür sınav olduğu ve bunun sonucunda ait olunan yere döneceği (Kuran, Bakara, 156) yani insanın asıl yurdunun ahiret olduğu Kuran-ı Kerim'in pek çok suresinde geçmektedir. İslam'da, geride kalanların ölümden ders çıkarmaları ve kendilerini henüz dünyadayken hesaba çekmelerine önem verilir. Ölümü hatırlatması noktasında mezarlık ziyaretleri tavsiye edilmiş, hayat boyu ölümün hesaba katılarak yaşanması önerilmiştir. İslam inancında ölen kişileri güzel hatırlama, kusurları varsa onları affetme övülen bir davranış olarak değerlendirilir. Hem Kuran-ı Kerim hem de Hz. Muhammed'in hadislerinde dünya ve ahiret karşılaştırması yapılmış; çile ve sıkıntıların bitiş noktası ve sonsuz kalma yeri olan ahretin dünyaya tercih edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Nevevi, 2010, s. 208).

4. YAHUDİ VE HİRİSTİYANLARDA ÖLÜM VE SONRASI

Yahudi inancında ölüm sonrası hayat konusunda birbirinden farklı görüşler bulunmaktadır. Ortak bir ahiret inancını Yahudiliğe ait bir görüş olarak savunmak pek mümkün görünmemektedir (Akbaş, 2002, s. 38). Kitabı Mukaddes'te öldükten sonra gidilecek bir ölümler âleminde bahsedilmektedir. Şeol adı verilen bu ölümler yurdunda insanlar dünyadayken işlediklerine göre iyi kötü ayırımına tabi tutulmadan bulunacaklardır. Günümüzde muhafazakâr Yahudiler öldükten sonra tekrar dirilme, hesap verme sonucu cennete veya cehenneme koyulma gibi konulara inanmaktadırlar. Reformist Yahudiler ise ruhun ölümsüzlüğü inancına bağlı olarak Tanrıya dönmenin var olduğunu fakat cennet veya cehennem diye bir ayırımın olmadığını savunmaktadırlar (Tümer ve Küçük, 1997, s. 252).

Yahudilikteki ölüm sonrasına ait mevcut görüşlerin İsrail oğullarına gönderilen peygamberlere vahiy edilen dine mi yoksa Kenan ve Pers dinlerinin Yahudiliğe sonradan kattığı inançlara mı ait olduğu tartışılmaktadır (Marrow, 1981, s. 421).

Ölüm sonrası hayat ve öldükten sonra dirilme konuları Hıristiyan inancında var olan konulardandır. Çağdaş Hıristiyan teolojisinde diriliş ve ruhun ölümsüzlüğü iki farklı kavram olarak ele alınmıştır. Diriliş düşüncesi ahirette meydana gelecek olayların gerçekleşmesi için öldükten sonra bedenin dirilmesini şart görürken, ruhun ölümsüzlüğü görüşünde öldükten sonra Tanrının ruhları özel bir surette yeniden yaratacağı inancı vardır (Vardy, 1995, s. 14). Neticede Hıristiyan akidesine göre ölüm ve sonrasına ait net yaklaşımlar varken, Yahudilikte tüm Yahudiler tarafından kabul gören kesin bir görüş bulunmamaktadır. Bunun sebebi, Hıristiyanların kutsal kitabında öldükten sonraki hayatla alakalı açık ifadeler bulunmasına karşın Yahudilerin kutsal kitabında bu konuda net bir atıf olmamasına bağlanmaktadır (Akbaş, 2002, s. 56).

5. SEMAVİ DİNLERİN YAS UYGULAMALARINA BAKIŞI

Musevilerde yere diz çökme, çula sarılma, elbiseleri parçalama, başa kül serpmeye ve kül üstüne yatma, vücudu kesme, saç yolma ve oruç tutma gibi çeşitli yas adetleri bulunmaktadır. Elbiseleri yırtma Tevrat'ta bir yas türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Musa'nın aşırı sayılabilecek uygulamaları kaldırmasına rağmen Museviler bu adetlerin bazılarını devam ettirmiştir (Harman, 2003, s. 127).

Hıristiyanlıkta Hz. İsa'nın kıyamet günü dünyaya gelip ölümleri dirilteceğine inanılmaktadır. Hz. İsa'nın göğe yükselerek Rab ile semada bulunduğu, ölümün de bunun bir yansıması olduğu düşüncesinden dolayı Hıristiyanlıkta yas uygulamalarında aşırılıktan kaçınılır (Topaloğlu, 2010, s. 501).

İslamiyet'te ise yüksek sesle ağlamak, saçları yolmak ve elbiseleri yırtmak Hz. Muhammed tarafından yasaklanmıştır. İslam'da kadınların meslek olarak ağıtçılık yapmaları da men edilmiştir. Kuran-ı Kerim'de ölümden ibret alınması ve aşırılıklardan kaçınılmasıyla alakalı çok sayıda ayet bulunmaktadır. Görüldüğü üzere üç semavi dinde de özellikle aşırı uygulamalardan kaçınılmış, ölümün bir gerçeklik olduğu vurgulanmakla beraber insanlara

ölçülü olmaları tavsiye edilmiştir. Semavi dinlerde öldükten sonra tekrar dirilme ve ahiret inancı ortak olmasından dolayı, üç dinde de ölüm karşısında geride kalanların ders çıkarmaları gerektiği vurgulanmıştır.

1.BÖLÜM

1.1. TÜRKLERDE ÖLÜM UYGULAMALARININ TEMELLERİ

1.1.1. Definin Tarihçesi ve Altay Toplumunda Ölüm

Orta Asya stepleri, Sibiry ve Rusya'nın güneyindeki ovaları kuşatan geniş coğrafya Altay toplumlarına ev sahipliği yapmıştır. Bu coğrafyalarda pek çok gelenek ortaya çıkmış ve birbirlerini etkileyerek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu bölümde benzer şekilde gerçekleşen uygulamalar dini inançlar ve gelenekler ortak paydasında incelenecektir.

Altay toplumunda ölen kişi ve geride kalanların tercihlerine göre, toprağa gömme, yakma ve doğaya bırakma şeklinde üç farklı metotla ölümlere yaklaşıldığını söyleyebiliriz. Yapılan kazılar sonucunda ölümleri gömme âdetinin M.Ö. 3000 yıllarına kadar uzandığı bilinmektedir. Yakma âdetinin M.Ö. 2000 yılında Andoronova uygarlığında başlaması ve sonradan Kırgızların yaşadığı Yenisey vadisinde de uygulanmaya devam etmesi Altay uygarlığının bu konudaki tarihi temelini ortaya koymaktadır. M.Ö. 700 ile 1300 yılları arası Tagar kültüründe temel cenaze yöntemi olan yakma, daha sonraki dönemlerde toprağa gömmeyle beraber uygulanmıştır. Sözü geçen zaman aralıklarında cesedin mumyalanarak defnedildiğine de rastlanmıştır (Roux, 1999, s. 219).

1.1.2. Eski Türklerde Tin, Kut, Süne ve Yula Kavramları

Can ve ruh kavramı, eski Türklerde nefes anlamına da gelen “tin” kelimesiyle açıklanmıştır. Tin, batı Türklerinde “dinlenmek” olarak da kullanılmaktadır. Şamanist Yakutlarda tin, sür ve kut kelimeleri aralarında bazı farklılıklar olmakla beraber, ruhu ve canı ifade eden kavramlar olarak tanımlanmışlardır. Altaylılar “tin” in bütün canlı varlıklarda olabildiğini; “süne” nin yalnız insanlarda, “kut”un ise canlı cansız tüm varlıklarda olduğuna inanmaktadırlar. Yula denilen başka bir kavram daha vardır ki,

insanın uyurken dolaşabilen ve rüyalar görebilen bir eşi olduğu şeklinde tanımlanır (İnan, 2013, s. 176).

1.1.3. Atalar Kültü

Atalar kültü Türklerin benimsediği en eski inançlar arasında yer almaktadır. Atalar kültü, uzun ömür süren, bilge ve idareci kişilerin öldükten sonra ailesini ve halkını koruyup gözeteyeceği düşüncesine bağlı olan; hem ölüye saygı duyma hem de ondan korkma şeklinde ortaya çıkan bir inançtır. Sadece saygın kişilerin bu sınıfa dâhil olması yönüyle ölümler kültünden ayrılır. Ataerkil aile yapısının tezahürü olan bu inancın kaynağı Hunlar dönemine dayanmaktadır. Bilge Kağan yazıtında yer alan ifadeler, Göktürkler döneminde de atalar kültünün etkilerini yansıtmaktadır (Güngör, 2002, s. 264). Kül Tigin Kitabesinde Bilge Kağan'ın kardeşinin ölümünden duyduğu derin üzüntüyle dilinden ölümle alakalı şu sözler dökülmüştür:

Küçük kardeşim Kül Tigin vefat etti. Kendim düşünceye daldım. Görür gözüm görmez gibi, bilir aklım bilmez gibi oldu. Kendim düşünceye daldım. Zamanı Tanrı yaşar, insanoğlu hep ölmek için türemiş. Öyle düşünceye daldım. Gözden yaş gelse mani olarak, gönülden ağlamak gelse geri çevirerek düşünceye daldım. Müthiş düşünceye daldım. İki şadın ve küçük kardeş yeğenimin, oğlumun, beylerimin, milletimin gözü kaşı kötü olacak deyip düşünceye daldım (Ergin, 1986, ss. 29-30).

Türklerin daha sonra kabul edeceği Budizm ve Maniheizm dinlerine rağmen atalar kültüne ait unsurlar varlığını devam ettirmiştir. 7.yüzyılda Türklerin İslamiyeti benimsemeleriyle birlikte önceki dönemlere ait dini inançların izleri giderek azalmıştır (Turan, 1994, s. 110).

1.1.4. Animizm'e Göre Ölüm

Animizm'e göre ruh bedene bağlıdır. Bedenin haricinde olan ruhun kendisi canlıdır ve bedeni doğrudan etkilemektedir. Ölüm ruhun bedeni terk etmesi sonucunda gerçekleşmektedir. Ölüm gerçekleşse de ruh bedeni takip edip, hayatta kalanları kıskanması

sonucunda onlardan intikam almak isteyebilir. Ruhun intikamcı ve kötü bir hale dönüşmemesi için cesede herhangi bir saygısızlık yapılmaması gerekmektedir. Ruhçuluk olarak da adlandırılan Animizm’de ruhun saygı, yeme içme gibi insanın hayattayken ihtiyaç duyacağı şeylere ihtiyacı vardır. Bundan dolayı ceset defnedilirken mezara ölen kişinin sevdiği eşyalar ve yiyecekler bırakılmaktadır. Ruhlar dünyasının gündüzü dünyanın gecesidir (Tezcan, 1996, s. 115).

Budizm’de ölen kişinin cesedinin kirli olduğu kabul edilmektedir. Temiz ve saf olan toprağa kirli insan cesedinin gömülmesi toprağı kirleteceğinden dolayı ceset toprağa verilmez. Cesedin kendi haline terk edilmesi, nehre atılması veya en yaygın haliyle ateşte yakılması Budizm’in ölümlere yaklaşım şekillerindedir. Hint ve Çin Budizm’inde yakılan bir Buda cesedinin külleri kirli sayıldığı için 7 farklı yere dağıtılırken, Budizm’i kabul eden Türkler toprağa gömme alışkanlıklarını devam ettirmişlerdir (Artun, 2007, s. 6).

1.1.5. Türk ve Çin Dini İnancında Benzer Noktalar

Türkler ve Çinliler arasındaki en önemli bağlantılardan birisi karşılıklı kız alıp vermelerdi. İki taraflı prens kızlarının gelin olarak gelip gitmeleri diplomatik bir adım olarak kabul edilmiştir. Düğün hediyeleriyle başlayan alışverişler, diğer toplumun alışkın olmadığı türde eşyaların ticaretinin yapılmasına da kapı açmıştır. Ticaretle başlayıp kültürel etkileşime dönüşen alışverişler mimariden sanata, dilden giyim kuşama kadar pek çok alana yayılmıştır (Gabain, 1961, s. 48).

Eski tarihlerden beri dini inanış anlamında net tutumları olan Çin ve Türk toplumu, birbirlerinin inanç tesiri altında da kalmışlardır. Fakat bu tesirin ağırlık merkezi Çin kültürüdür. İki kültürü birlikte anmak istiyorsak başlıca bazı ortak noktalardan söz edebiliriz. Bunlar atalar kültü, gök kültü ve doğadaki olaylara fizikötesi anlamlar yüklenmesidir. Türklerde gökyüzüne verilen önem ve onda bir tanrı kişiselleştirmesi yapılması, Çin inancına göre havadaki tüm değişiklikleri idare eden ve en ulu tanrı olarak kabul edilen T’ien ile benzerlik göstermektedir (Trayjarski, 2011, s. 36).

Türklerin en eski dönemlerde neye inandıklarının en önemli referansı Orhun Abidelerinde geçen dini ibarelerdir. Buna göre yukarılarda bulunan, her şeye gücü yeten, kendi isteğine

göre insanları idare eden ve onlara huzur dağıtan doğaüstü bir Gök Tanrı söz konusudur. Tanrı göğe aittir, yerdeki temsilcisi de Türk Kağanıdır. Bilge Kağan ve Kül Tigin yazıtlarında geçen ifadelerde, kendisi de Türk olan, Türklere galibiyet veren doğaüstü güçlerle dolu bir Tanrı'dan bahsedilmektedir. Böylesi bir inancın İmparatora bakan yönü de omzuna aldığı ilahi görevi yerine getirme sorumluluğudur. İmparator görevini hakkıyla yapamazsa, Gök Tanrının en açık hoşnutsuzluk ifadesi olan doğal afetlerle uyarılacağına inanılırdı (Bazın, 1975, s. 7).

1.1.6. Atalar Kültü ve Animizmde Türk Çin Ortak Noktaları

Atalar kültü Asya milletlerindeki ortak inançlardan biridir. Çin'de Şang Hanedanlığı döneminde ataların ruhlarına ithafen çeşitli kurban törenleri ve ayinler yapılmaktaydı. Bu ayinlerin amacı ataları hoşnut edip onların korumasını devam ettirmektir. Tshou-shu kroniklerinde Türk hakanının da Atalar Mağarasında kurban törenleri düzenlediği kaydedilmektedir (Liu Mau-Tsai, 2007, s. 10).

Doğadaki olaylara tanrısal anlamlar yüklenmesi Türkler ve Çinlilerin benzer inançlarındandır. Çin'de gezegenlere ve yıldızlara tapma yeryüzündeki doğa olaylarını onların meydana getirdikleri düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Hunların da güneş ve aya tapmaları bilinmektedir. Hatta Türklerde Kağan otağının giriş kısmının doğuya bakması, güneşe tanrısal bir hürmet gösterilmesine bağlanır. Yükseklerde bir ülke veya dağ olarak kabul edilen ve adı bir tanrıça olarak anılan Ötüken de animist yaklaşımlara verilebilecek bir örnektir.

1.2.CENAZE VE TÖREN

Türklerde de diğer halklarda olduğu gibi, kısa bir süre öncesine kadar çok yakınlarda bulunan ölüye lazım olan her türlü hizmeti vermek, gittiği yerde işini kolaylaştırmak ve olası bir tehlikeye karşı zararlı bir ruha dönüşmesini engellemek dini öğretilere göre yapılan işlemlerdendir. Ölümün hemen sonrasında, hayatla ölüm arası diye tanımlanabilecek birkaç

günlük zaman zarfında hem ölünün ruhunun memnun edilmesi, hem de olabildiğince kısa sürede cesedin ortadan kaldırılmasına özen gösterilmektedir (Trayjarski, 2011, s. 145).

1.2.1. İbn Fadlan Seyahatnamesinde Cenaze Törenleri

1.2.1.1. Bulgarlarda Cenaze Merasimi

Onlardan bir Müslüman veya Harezmlî bir kadının kocası ölürse onu Müslümanlar gibi yıkarlar. Sonra onu önünde bir bayrak olan bir arabaya koyarlar, gömecekleri yere götürürler. Cenazesinin etrafına bir çizgi çekip bu çizginin içinde mezarını kazarlar. Ona bir lahit yapıp gömerler. Kendi ölülerine de aynı şeyi yaparlar.

Ölünün arkasından kadınlar ağlamaz. Erkekler ağlar. Öldüğü gün eve (çadıra) gelirler. Kapısında dururlar. En acıklı, en sesli şekilde ağlarlar. Bunlar hür kişilerdir. Onların ağlaması bittikten sonra köleler gelir. Yanlarında deriden örülmüş kırbaçlar bulunur. Durmadan ağlarlar, kırbaçlarla yanlarını, bedenlerinin açık yerlerini vururlar. Kırbaç bedenlerinde darp izleri bırakır. Ölünün kubbeli çadırının kapısına mutlaka bir bayrak dikerler. Silahlarını getirip kabrinin etrafına korlar. İki sene matem yaparlar. İki sene sona erince çadırın kapısındaki bayrağı indirirler. Saçlarını keserler. Ölünün akrabaları bir davet verir. Böylece matemden çıktıkları anlaşılır. Dul karısı varsa evlenir. Bu merasimler reisler (büyükler) için yapılır. Halk ise ölülerine bunların bir kısmını yapmakla yetinir (Şeşen, 2013, s. 36).

1.2.1.2. Ruslarda Ölülere Yaklaşım

Bana Rusların reisleri ölünce en azı yakmak olan merasimler yaptıklarını söylerlerdi. Bunu yakından görmeyi arzu ediyordum. Nihayet onlardan büyük

bir adamın öldüğü haberini aldım. Önce onu bir mezara koyup üzerini tavanladılar. On gün böyle kaldı. Bu arada ona elbiseler kesip diktiler.

Eğer ölen adam fakirse onun için küçük bir gemi yaparlar. Adamın cesedini içine koyup yakarlar. Ölen zenginse mallarını toplayıp üçe ayırırlar. Üçte biri ailesinin olur. Üçte biriyle ona elbiseler dikerler. Üçte biriyle şarap alırlar cariyesi kendisini onun için öldüreceği, onunla yakılacağı gün içerler. Aralarından bir reis ölürse ailesi onun cariyelerine ve kölelerine “İçinizden hanginiz onunla ölmek ister” diye sorarlar. Aralarından biri “Ben” der. Bunu söyleyince ölmesi kesinleşir, asla vazgeçemez. Vazgeçmek istese müsaade edilmez. Bunu isteyenlerin çoğu cariyelerdir (Şeşen, 2013, ss. 40-41).

1.2.1.3. Hazarlarda Hakanın Ölümü ve Defin İşlemleri

Büyük Hakan ölünce onun için 20 odalı büyük bir mezar yapılır. Her odasında bir mezar kazılır. Toz haline gelinceye kadar taş kırılır. Bu toz mezara döşenir. Tozun üzerine kireç dökülür. Evin üzerinden (metinde altından) nehir geçer. Nehir akan büyük bir nehirdir. Mezarı bu nehrin altında (metinde üstünde) yaparlar. ‘Ona şeytan, insan, kurt, haşerat zarar vermesin’ derler. Defin işlemleri tamamlanınca mezarın odalardan hangisinde olduğu bilinmesin diye, onu gömenlerin başlarını vururlar. Onun mezarına Cennet derler. Gömülünce ‘Cennete girdi’ denir. Defin hazırlıkları yapılırken mezar odaları altın yıldızlı makbul bir ipek kumaş çeşidi olan dika ile döşenir (Şeşen, 2013, ss. 45-46).

1.3. CENAZE ADETLERİ

1.3.1. Ölüm Sonrasına Ait Bazı İnanışlar

Doğu Türkistan’da 19 ve 20. yy başlarında bir kadın öldüğü zaman kocası üç paket iğne alır ve taziye gelen kadınlara dağıtırdı. Kadının arkasından böyle bir uygulama yapılmasının

nedeni iğne verme temsiliyle sağlığında aldığı borçlara karşılık olma temennisidir. Eşin vefatı sonrası evlenememe müddeti erkek için dört, kadın için yedi aydır. Daha erken evlenmek isteyenler su dolu bir testiye mezarın başına yakın bir yerden dökerlerdi. Bazı Türk toplumlarında sakat veya biçimsiz olarak dünyaya gelen bebekler hoş karşılanmazdı. Tuvalılar böyle bir durumda annenin kötü bir ruha maruz kaldığına inanırlardı. Narın bölgesinde ise bu tarz çocuklar en geç üç gün içinde öldürülürdü. Çocuğu dünyaya getiren aile uğursuzluk düşüncesiyle evlerini değiştirirlerdi (D'jakonova, 1975, s. 71). Yakutlar sıradışı biçimde ölen kişilerin kötü ruhlara dönüşeceğini düşünür ve onları bağlayıp yüzüstü gömerlerdi. Diğer ölümler için koydukları mezar eşyalarını onlar için koymaz, oldukları gibi bırakırlardı. Sagaylar intihar eden kişileri farklı mezarlıklara defnediyorlardı. Telengitler kendisinden kırk gün haber alamadıkları birisini ölü olarak ilan ederlerdi (D'jakonova, 1975, s. 72).

1.3.2. Anadolu Kültüründe Ölüm Sonrası Belirli Günler

Ölümün 3, 7, 40, 52. günleri ve 1.yıl dönümü dini ve kültürel anma törenlerinin yapıldığı günlerdir. Bu sayılardaki günlere önem verilmesinin sebebi dini ve geleneksel anlamda özel kabul edilmeleridir (Örnek, 1971, s. 78).

3 ve 7.günlerde çeşitli etkinlikler yapılsa da, 40.ve 52.günler en yaygın anma günleridir. Ölümün 40.gününde yemek verilir; helva dağıtılır; mevlit okutulur; Kuran-ı Kerim hatmedilir; Yasin suresi ve 40.gün duası okunur. Ölümün 52.gününde ölen kişinin kemiklerinin etinden ayrıldığına inanıldığı için bu güne has ayrı bir tören yapılmaktadır. El ve burun kemiklerinin 52.günde düştüğü, bunun sonucunda ölen kişinin acı çektiği ve o gün yemek verilmesinin ölen kişinin acılarını hafifleteceği düşünülmektedir. 52.gün töreninde yemek verilir; helva dağıtılır; mevlit, Kuran-ı Kerim ve 52.gün duası okunur. Ölüm yıldönümünde cami veya evlerde mevlit okutulup şeker dağıtılmaktadır. Ailenin tercihinine göre bu uygulama her yıl tekrar edilebilir.

Ölen kişinin mezarının ilk kez ziyaret edilmesi yöresel ve dini ölçülere göre şekillenmiştir. Defin gününün ertesi sabahı güneş doğmadan önce; definden üç gün sonra; defin sonrası ilk perşembe, cuma veya cumartesi günleri yeni mezarı ilk ziyaret zamanlarıdır. Mezar ziyareti

için perşembe, cuma ve cumartesi'nin seçilmesi İslam inancına göre uygun görülmüştür. Ayrıca dini bayram arifeleri, bayramlar ve kutsal sayılan günlerde mezarlık ziyaretleri sıklaşmaktadır (Örnek, 1971, s. 80).

Ölen kişinin arkasından ne kadar yas tutulması gerektiğiyle alakalı bir sınırlandırma bulunmamaktadır. Üç gün, bir hafta, bir ay, kırk gün, altı ay ve bir yıllık yas süreleri mevcuttur. En yaygın yas süresi kırk gündür. 40 rakamına dini özel bir anlam yüklenmesinin bu sürenin genel olarak kabul görmesinde etkisi vardır. Ayrıca geride kalanların üzüntüsünün azalmasıyla birlikte ölüm kirliliğinin yok olması için bu sürenin geçmesi gerektiğine inanılmaktadır. Yas sürecinin bitmesi için ölümün üzerinden dini bayramların da geçmesi gerekmektedir (Örnek, 1971, s. 82).

1.3.3. Ölen Kişiyeye Ait Eşyaların Durumu

Ölen kişinin eşyalarının ondan izler taşıdığı ve bağlantısını devam ettirdiğine inanılır. Geride kalan eşyalar evde tutulabilir şekildeyse hemen yıkanarak temizlenir. Çoğunlukla bu eşyalardan kurtulma gayreti vardır. Böyle davranılmasının sebebi eşyalara ölüm kirliliği bulaştığı düşüncesidir. Ölen kişinin eşyalarıyla arasındaki bağın devam ettiğine inanıldığı için, eski dönemlerde bu eşyaların atılması, kırılması ve yakılmasının örnekleri vardır. Kalan eşyaların hızlı bir şekilde başkalarına verilmesinde hayır yapma amacı bulunsa da esas olan bir an önce bu eşyaların elden çıkarılmasıdır. Manevi değeri olduğuna inanılan saat, kalem, takı, cüzdan gibi bazı eşyalar hatıra olarak saklanabilmektedir (Örnek, 1971, ss. 76-77).

1.3.4. Yog veya Yog Aşısı

Yog kelimesi Türkçede cenaze töreni manasına gelmektedir. Yog'u yapmak anlamında "yoglamak" fiili kullanılır. Cenaze törenini yapan kişiye de "yogci" denilmektedir. Moğolca'da anlamı besin, yemek, sevinç olan yog, defin işleminden üç ve yedi gün sonra verilen yemek yerine de kullanılmıştır (Roux, 1999, s. 262). Kaşgarlı Mahmut eserinde Türklerin bir geleneği olduğunu söylediği yog için şu ifadeleri kullanmıştır: "Yog ölüyü

gömdükten sonra dönenlere üç veya yedi güne kadar verilen taamdır” (Atalay, 2006, s. 143). Kutadgu Bilig’de yog aşısı ile ilgili “ya yokga bolur aş ölüg atına” cümlesi yer alır (İnan, 1952, s. 21).

Yog kelimesi Kırgız ve Kazaklarda da aş anlamını taşımaktadır. Bu iki toplumda yas törenlerine yoglama manasında “coktav” denilir. Türk kavimleri değişik dinlere tanıklık etmelerine rağmen aş törenleri ve ölüye kurban sunma geleneklerini korumuşlardır. Altay oymaklarında ilkel biçimlerde başlayan ölümlere yemek sunma âdeti, çok çeşitli türlerde ve geniş katılımlarla varlığını devam ettirmiştir. Orhun yazıtlarında, Gök Türkler’in idareci ve askerler için verdiği bir yog törenine Kıtaylar, Tatabiler, Tibetliler, Sogd’lılar, Farslar, Buharalılar, Türgişler ve Çinlilerin katıldığı bilgisi yer almaktadır. Hatta üzerlerinde anıt bulunan bazı kurganların yog töreni yapmak için inşa edildiği W. Radloff tarafından öne sürülmüştür. Kazakistan’ın Semipalat eyaletinde bulunan Aygıryal dağında Kırgız-Kazak beylerinden Barak Töre için yapılan aş töreni, üzerine destanlar söylenecek kadar meşhur olmuştur (İnan, 2013, ss. 193-94). Yog, şamanist Türklerin en önemli ölüm adetlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yog yapılmasının amacı özellikle ölümlere yiyecek ikram etmektir. Günümüzde hala şamanizmi benimseyen Altay halkları cenaze törenlerinde ölüye yog aşısı verip ona “ye-iç! bize ve hayvanlarımıza dokunma!” diye seslenirler (İnan, 1952, s. 21).

1.3.5. Ölümlere Sunulan Saçı

İbn-i Fadlan seyahatnamesinde ziyareti esnasında ordu kumandanının (subaşı) yanına da uğradığından bahseder. Hediye olarak götürdükleri şeylerin kumandanın eşi tarafından toprağa nasıl gömüldüğünü aşağıda verildiği şekilde anlatıyor.

Ona elbise, kuru üzüm, ceviz, karabiber, karacadarı gibi hediyeler vermiştik. Daha önce babasının da karısı olan eşi bir miktar et, süt, hediye ettiğimiz şeylerden alıp çadırlarının dışındaki kıra gitti. Bir çukur kazıp bunları gömdü. Bir şeyler söyledi. Tercümana neler söylediğini sordum. O da “Bunlar, Arapların Etrul’ün babası el-Katğan’a verdiği hediyelerdir” dediğini söyledi (Şeşen, 2013, s. 16).

1.3.6. Din Adamlarına Tören Sonrası Verilen Hediyeler

Cenaze işlemlerini gerçekleştiren din adamına bazı hediyeler vermek, Türklerin İslam'ı kabul etmeden önce de önem verdiği cenaze adetlerindedir. Sarı Uygurlarda cenaze törenini yapan baş lamaya beş bin bakır para, bir at, bir öküz, bir koyun ve beyaz kumaştan bir örtü verilirdi. Yardımcı lamalara ise derecesine göre daha değersiz hediyeler verilirdi. Törene katılan her bir din adamına da beş yüz bakır para takdim edilirdi. İmkânın daha az olduğu aileler kızlarının dokuduğu kumaşı veya ölen kişinin başlık ve terliğini hediye ederlerdi (Gul'bina, 1928, s. 204). Batı Tuva'da lamalara sırtında eyeri olan bir at, bir yak verilirdi. Fakir birinin töreni sonunda ise iki koyun postu yeterli görülüyordu. Bir zengin cenazesindeyse lamanın bir at sürüsüyle taltif edildiği bile olabilirdi. Eyerli atı lamaya hediye etmek öbür dünya yolculuğuna çıkan ruhun rahat yol alacağı anlamına geliyordu. Bu durum insanlara lamalar tarafından sıklıkla hatırlatılırdı. Kazaklarda cenaze merasimi bitiminde mollaya bir koyun verilirdi.

1.3.7. Osmanlı'da Bazı Cenaze Gelenekleri

17. yüzyılda Schweigger tarafından kaleme alınan seyahatnamede geçen Osmanlı cenaze adetlerine göre, vefat eden kişi ister kadın isterse erkek olsun sanki hissediyormuş gibi sıcak suyla yıkanıyordu. Cenaze törenine kadınlar katılmıyor, dini şahsiyetler ve erkeklerle beraber cenaze son yolculuğuna uğurlanıyordu. Ölen kişinin yakınları mezara kuşlar ve başka hayvanlar yesin diye çeşitli gıdalar bırakırlardı (Schweigger, 2004, s. 198).

İngiliz yazar Raphaela Lewis'in Osmanlı kaynaklarından yaptığı araştırmada ise ölüyü yıkayan görevlinin ölen şahsın kıyafetlerini ücret veya bahşiş olarak aldığı kaydedilmektedir. İslam'a mahsus bir uygulama olan "telkin" in imam tarafından hayattan henüz ayrılmış kişinin kulağına fısıldandığı, iki meleğin sorgu sınavından nasıl geçeceğini ölüye anlattığı ifade edilmiştir. Lewis'in üzerinde durduğu bir diğer husus ise Osmanlı mezarlarının çoğunda bulunan servi ağaçlarıdır. Servi ağacının çevresine yaydığı güzel kokunun ceset kokularını dağıtacağına ve yaprakları dört mevsim yeşil kalabilen bu ağacın ölümsüzlüğü çağrıştırdığına inanılmaktadır.

17. yüzyılda Polonyalı araştırmacı Szymon Starovolski'nin yaptığı çalışmada Osmanlı'da cesetleri tabutla gömmekten kaçınmanın İslam'da kutsal sayılan topraktan gelip yine ona dönüleceğine dair inanıştan kaynaklandığı ifade edilmiştir. Cenaze törenine katılan insanlara mercimek ve yumurta ikram edilmektedir. Starovolski mercimek ve yumurtanın yuvarlak oluşunun dünyanın yuvarlaklığını çağrıştırdığını kaydetmiştir. Buna göre ruhun göçtüğü yeni dünyadaki hayatının, bir mercimek tanesinin baharda tekrar yeşermesine benzediği düşünülmektedir (Trayjarski, 2011, s. 524).

1.4. CENAZE AYINLERİ

1.4.1. Şamanizm ve Ölü Duası

Şamanizm'de ölümlerin arkasından dua etmek, ölenin ruhunun gittiği yerde rahat etmesi ve Tanrı'nın ona merhamet etmesi gibi amaçların dışında bu dünyadan ayrılan ruhun geride kalanlara bir kötülük yapmaması için alınan bir önlemdir. Ölüyle karşılıklı konuşma biçiminde olan Şamanist bir ölü duasında ölüye şöyle seslenilir: “Sen öldün! Ağlama, kinlenme. Burada yaşamak için her şeyin var: Et, şarap, mısır, çay.” Ölüyü seslendirir biçimde: “Ne istiyorsun, aranızdayım, yaşıyorum.” diye yanıtlarlar. Buna karşılık: “Sen ne biçim bir yaşayansın, yaşayanın bir gölgesi olur. Kendine bak, gölgen bile yok!” derler. Bu konuşmayla biten tören sonucunda ölen öldüğünü kabullenmektedir. Lama ölüm duaları ise ruhu öbür tarafa hazır hale getirme niyetiyle yapılır. Geride kalanların üzüntüsünü azaltmak ve ruhun bir çocukta tekrar dünyaya gelmesi yapılan duaların temel içeriğini oluşturur (Djakonova, 1975, s. 42).

1.4.2. Ölünün Başında Nöbet Bekleme

Ölüm meydana geldiğinde pek fazla zaman geçirmeden ölüyü defnetme çabası Türklerde genel olarak karşımıza çıkan bir yöntemdir. Bununla beraber Altay Türkleri gibi bazı gruplarda cesedin bazen aylarca bekletildiği bir gerçektir. Animizm ve İslamiyet'in kabul gördüğü Tuva'da ölümleri bekletme âdeti yoktu. Lamaist Tuvalıların ölümlere dua etme

ayininde Lama avucuna aldığı kavrulmuş darıyı yurda serper ve ellerini çırpardı. Bu işlem süresince ölü evde bekletilir ve kötü ruhların hücumuna maruz kalmaktan kurtarılırdı (D'jakonova, 1975, s. 102).

Teleütler cenaze günü ölenin yatağına bir taş bırakırlar ve bir hafta boyunca bunu almazlardı. Onlara göre evde yanan ateş bir hafta sönmemeli ve ailenin yetişkin fertleri geceleri uyumamalıydı. Geceleri uyumamak için bir anlatıcının anlattığı hikâyeleri dinleyerek vakit geçiriyorlardı. Beltirler ölenin ardından bir hafta nöbet tutarlardı. Bu bir hafta müddetinde cenaze evinden hiçbir eşya çıkartılmamalıdır. Beltirler bu tedbirlerle geride kalan hanenin huzurunun kaçmamasını temin ediyorlardı (Harva, 1959, s. 205).

1.4.3. Defin Sonrası Mezar Etrafında Dönme, Ağıt ve Farklı Gelenekler

Cesedin gömülmesinin ardından mezarın kapatılmasını yere ve zamana göre değişkenlik gösteren bazı davranışlar takip etmektedir. Bunlar ağıt yakma, dua ve methiye okuma, cesedin üzerine tahıl tanesi dökme gibi geleneklerdir (Trayjarski, 2011, s. 314). Mezarın etrafında dönme eylemi eski zamanlardan beri bilinen uygulamalardandır. Buna Türk Kağanının defnedilmesinin ardından mezarın çevresinde çatlayana kadar döndürülen dört at örnek gösterilebilir. Ersin bölgesinde ölü mezara indirildikten sonra güneş tarafına doğru üç kez döndürülen atla beraber mezara tahıl dökme âdetinin varlığı da bilinmektedir (Roux, 1999, s. 228). Çin kroniklerinin aktarımına göre eski dönemlerde yas törenleri esnasında insanların kendilerini yaramaları yaygın bir davranıştır. Kendine zarar verme adetlerine saçların ve bir kulağın kesilmesi örnek gösterilebilir. Bu tarz uygulamaların 18.yy sonlarına kadar Kazak ve Kırgızlarda devam ettiği bilinmektedir. Defin sonrası adetlere verilebilecek bir örnek de cesedin üzerine tahıl serpmeye âdetidir. Lamaist Tuvalılarda ailenin yaşlı bir ferdi ölünün üzerine tahıl serper ve üç kez çevresinde dönerdi (Trayjarski, 2011, s. 319). Hala Şamanizm'in etki alanında olan Tuvalılar ve Todzinler'in cenaze adetlerinden birisi cesedi gömmeye esnasında hiç konuşmamaktır. Bu kültüre göre insanlar kötü ruhların kendilerini dinlemesinden endişe ettikleri için defin süresince sessizliği tercih etmektedirler (Vajnstejn, 196, s. 193).

1.5. DEFİN

1.5.1. İlk Adım: Ölünün Bulunduğu Yerden Çıkarılması ve Tarihsel Örnekler

Ölen kişinin son nefesini verdiği mekândan dışarı çıkarılması hem kendisini hem de hayatta kalanları ilgilendiren bir konudur. Ruhun bedenden ayrıldığı anda başlayan bu süreç belirli bölümlere ayrılmıştır. Geride kalanların konuya yaklaşımı ruhu memnun etmek ve onların arasına yeniden dönmesini engellemeye yönelik tedbirleri kapsamaktadır. Bu konuda verilebilecek örneklerden bir tanesi ölen kişinin sağlığında kullandığı giriş kapılarından farklı bir yerden cenazenin çıkarılmasıdır. Böylece mekândan ayrılan ruh yolunu şaşırarak ve bir daha oraya dönemeyecektir.

Tuva'da yapılan bir uygulama bu konuyu açıklığa kavuşturmaktadır. Vefat olayının gerçekleştiği mekâna getirilen bir koyun orada kurban edilir ve etin en güzel parçası pişirilerek ruha sunulurdu. Ruha hitaben: “Bu eti ye, bu şarabı iç, mısırı ye, çayı iç!” diyerek seslenilip, ayine katılanlarla beraber ölü ters taraftan dışarıya çıkarılarak defnedileceği yere götürülürdü (D’jakonova, 1975, s. 51). Ölünün yolunu şaşırtmacayla ilgili diğer örnekler ise Kumadinler ve Teleütlerde karşımıza çıkmaktadır. Kumadinler cesetleri ayakları kapıya dönük şekilde dışarı çıkarırlardı. Teleütlerde ise erkeklerde çadırın sağ kısmından, kadınlarda sol kısmından tahtalar sökülerek ceset dışarı çıkarılırdı. Burada da ruhların yolunu kaybedip geriye dönmelerini engelleme amacı vardır (Alekseev, 1980, s. 199).

1.5.2. Defin Türleri ve Türklerde Ölülerini Yakma

Altay toplumlarında ölen kişilerin cesetleri için altı farklı uygulama bulunmaktadır. Bunlar toprağa gömerek defnetme, cesetlerin yakılması, kendi haline bırakma, teşhir etme, mumyalama ve su altına gömme olarak sınıflandırılabilir. Bu temel uygulamalara ek olarak yakma sonrası küllere ve kemiklere yapılan işlemlerden de söz edilmektedir (Trayjarski, 2011, s. 222).

Cesetleri yakma Türklerin eski bir uygulaması olarak bilinmektedir. 528 yılına ait Swei-Shu Çin kroniklerinde Türklerin savaş alanında ölülerini yaktıkları kaydedilmiştir. Fakat daha sonraki dönemlerde Çin etkisiyle beraber yakma adetleri yerini ölüleri toprağa gömmeye bırakmıştır (Roux, 1999, s. 232). Uygurlar, hem toprağa gömme hem de yakma konusunda alakalı pratiklerin uygulayıcısı olarak bu konuda verilebilecek örneklerden birisidir. Örneğin cesedi kazılmış bir çukura götürüp eline yayı tutuşturup, belindeki kemere kılıcını yerleştirip, mızrağı da kolunun altına takılı olarak ayakta duracak şekilde mezara bıraktıkları bilinmektedir (Roux, 1999, s. 251). Ölülerin yakılıp, küllerin kurgan şeklindeki bir mezarın üst kısmına yerleştirilmesi de Uygurların defin geleneklerindedir.

Sarı Uygurlar ise ölen kişinin yaşı ve neden öldüğüne bakarak gömüleceğine veya yakılacağına karar verirlerdi. Sarı Uygurlarda en seçkin defin biçimi ölülerin yakılmasıydı. 9. Yüzyıldan 10. Yüzyıla kadar Yenisey Kırgızları da ölüleri yakmışlardır (Trayjarski, 2011, s. 233). Yakutlarda ölüleri yakma pratiği Rus egemenliğine girdikleri döneme kadar devam etmiştir (Alekseev, 1980, s. 187).

Pazırık kazıları neticesinde İskitlerin ölülerini hem yaktıklarına hem de gömdüklerine dair izlere rastlanmıştır. Heredot, İskitlerde bu iki uygulamanın da var olduğunu belirtmiştir. 628 yılına ait Çin yıllıklarında: “Bir zamanlar ölülerini yakma alışkanlığında olan Türkler onları şimdi toprağa gömüyor ve mezar dikiyorlar.” ifadeleri yer almaktadır. Çin yıllıklarında yer alan başka bir kayıta Göktürklerin ölülerini yakmalarıyla alakalı: “Herhangi bir gün belirliyorlar ve o gün ölen kişinin atını, elbiselerini, kullandığı eşyayı cesediyle birlikte yakıyorlardı.” şeklinde bilgiler bulunmaktadır (Liu Mau-Tsai, 2007, s. 64).

1.5.3. Cesedin Durumuna Dair Bazı İnanışlar ve Ölü Yıkama

Sibirya halklarından Kumadinler ölülerini ısıtılmış bir suyla yıkayıp en güzel elbiselerini giydirirlerdi. Koyballar ise vefat eden kişiyi kadın veya erkek olmasına bakmadan kadınlara yakatırlardı. Yakutlar ölü yıkama işinin pek hayırlı bir iş olmadığını düşündükleri için bu işle ilgilenen kişiler dışında kimseye ölü yakatmazlardı. Hatta bu kişiler cenaze yerinde herkesle beraber yemek yiyemez ve ölen şahsa ait ne kadar eşya varsa yok ederlerdi.

Yakutların inancına göre gözleri açık olarak ölen birisi geride kalan bir akrabanın da öleceğine işaret etmektedir. Bu düşünceden dolayı açık kalan gözlerin hızlı bir şekilde kapatılması gerekmektedir. Uzun süre sıcak kalan cesetlerin de potansiyel bir tehlike oluşturacağına inanılmaktadır.

Günümüzde Anadolu'da ölü yıkamanın belirli usul ve kuralları vardır. Ölü yıkama işini din adamları, ölü yıkayıcılar, inançlı insanlar ve ölenin yakın akrabaları yapabilir. Bu işlem hastane kompleksi içinde, cami bünyesinde veya mezarlık yakınında bulunan gasilhane denilen mekânda gerçekleştirilir. Yıkama esnasında karşı cinsten insanların yakınlarda bulunmamasına ve yıkamada kullanılacak suya el değmemesine özen gösterilir. Cesedin üzeri belirli yerleri örtmesi için bir kumaşla kapatılıp tepeden tırnağa tüm vücut yıkanır (Örnek, 1971, s. 49).

1.5.4. Tabut Kullanımının Başlangıcı ve İşlevi

Tabut bütün Türk halkları tarafından kullanılan bir araç olarak bilinmemektedir. Bunun nedeni bozkır kültüründe hem tabut yapılacak malzemenin olmayışı hem de o dönemde tabut yapabilecek marangozların olmamasına bağlanmıştır. Tümülüslerde yapılan çalışmalar sonucu hem Altay dönemi hem de Altay öncesi döneme ait içine bir veya iki kişinin sığabileceği içi oyulmuş büyük ağaç gövdelerine rastlanmıştır (Trayjarski, 2011, s. 192).

Tabutun gömme haricinde cesedin yakılması ve taşınması esnasında kullanılması gibi bir işlevi daha vardır. Bu kullanıma uygun olarak Atilla'nın cenaze töreninde kullanılan birbiri içine geçirilmiş demir, gümüş ve altın tabutlardan bahsedebiliriz. Bu uygulamada demir Atilla'nın yönettiği pek çok milleti, altın ve gümüş ise Roma imparatorunun hediyelerini temsil etmektedir (Roux, 1999, s. 242).

1.5.5. GÖMME ADETLERİ

Yakma, ağaca asma ve toprağa gömme Çin kaynaklarında yer alan başlıca gömme adetleridir. Bu kaynaklarda Kök Türklerin ölüleri yaktıkları bazı mezarlarda bulunan kül

kalıntılarına dayandırılmaktadır. Fakat S. V Keselev'in yaptığı kazılarda ortaya çıkan ve Kök Türk dönemine ait olduğuna kuşku bulunmayan mezarlarda yakma izine rastlanmamıştır. Bu farklılıklar aile ya da boyların dini anlayış ve gelenekleriyle bağdaştırılmıştır (İnan, 2013, s. 180).

Manas destanında Han Köketey'in cenazesine ait rivayette Han'ın vasiyeti şöyle anlatılmaktadır:

Halkım, ilim! Gözlerim yumulduğu zaman vücudumu kımızla yıkayınız, etimi keskin kılıçla sıyırınız, zırhımı giydiriniz, deriye sarıp beyaz kefenimi başımın altına koyunuz. Başımı doğuya yöneltiniz! Kızıl buğralara kızıl çuha, kara buğralara kara kadife yükletiniz. Kırk buğradan kurulmuş bir kervan ile benim çatma haneme böyle geliniz! Küme küme kadınlar gelir; onlara kumaşları dağıtınız. Kervanbaşı kara sart seksen keçinin yağıyla karıştırıp tuğla hazırlansın. Büyük ve küçük yolların kervanlarında aya benzer ak saray, göğe benzer gök saray yapınız... İlim, halkım! Bana hizmette kusur etmeyiniz (Gülensoy, 2002, s.186).

Orta Asya'daki Zerdüştilerin âdeti olarak bilinen ölülerin etini kemiklerinden ayırma işi, Horasan ve Maverâünnehir'e Hakanlar tarafından atanan Şad ve Yabgu'ların yerel din olarak Mazdaizmi kabul etmeleriyle bağdaştırılmaktadır (İnan, 2013, s. 182).

1.5.6. Defin Törenleri

Milattan önce 3.yy' da Hunların cenaze törenlerine dair Çin kaynaklarında bazı bilgiler yer almaktadır. Bu kaynaklarda Hunların cenazeleri içi ve dışı olan iki katlı tabutlara koydukları, bu tabutları da altın ve gümüşle işlenmiş örtülere sardıkları gibi haberler vardır. Bazen bu törenlerde ölüyle beraber sayısı yüze varan insanın katledildiği ifade edilmiştir. Gök Türklerin defin törenine dair tarihi 11.yy olayından Tan sülalesi kayıtlarında şu şekilde bahsedilmektedir:

Ölüyü çadıra koyarlar. Oğulları, torunları, erkek kadın başka akrabası atlar ve koyunlar keserler ve çadırın önüne sererler. Ölü bulunan çadırın etrafında atla yedi defa dolaşırlar. Kapının önünde bıçakla yüzlerini kesip ağlarlar.

Yüzlerinden kan ve yaş karışık olarak akar. Bu töreni yedi defa tekrar ederler. Sonra muayyen bir günde ölünün bindiği atı, kullandığı bütün eşyayı ölü ile beraber ateşe yakarlar, külünü yılın muayyen bir gününde mezara gömerler. İlbaharda ölenleri sonbaharda, otların ve yaprakların sarardığı zaman gömerler. Kışın ve güzün ölenleri ilkbaharda çiçekler açıldığı zaman gömerler. Defin gününde ölünün akrabası, tıpkı öldüğü günde yaptıkları gibi at üzerinde gezer ve yüzlerini keser ağlarlar. Mezar üzerinde kurulan yapının duvarlarına ölünün resmini, hayatında yaptığı savaşları tersim ederler. Bu ölü ömründe bir adam öldürmüş ise mezar üzerinde bir taş koyarlar. Bazı ölülerin mezarında bu taşlar yüze, hatta bine baliğ olur. Atlar ve koyunlar kurban ettikten sonra kafalarını kazıklar üzerine korlar (İnan, 2013, s.177).

1.5.7. Türklerde Ölülere Yakma

Ölünün yakılması en eski dönemlerden beri bilinen ve hala uygulanan bir yöntemdir. Türk yurdunda hem sayıca çok fazla hem de birbirinin devamı niteliğinde pek çok kurgan bulunmaktadır. Bu kurganlar muhteva olarak Türk seçkinlerin ve idarecilerin küllerini barındırmaktadır. Yakma ritüeli ölülere uygulanan nitelikli bir işlem olarak kabul edilmiştir (Trayjarski, 2011, s. 272). Ts'e-fu yüan-kuei Çin kroniğinde Gobi Çölü kuzeyinde yaşayan milletlerin cenaze kültürü olarak belirli bir gün seçtikleri ve bu günde ölen kişiye sağlığında kullandığı eşyalarla ve bindiği atıyla yakılacak şekilde bir merasim düzenlendiği kaydedilmiştir (Mackerras, 1972, s. 136).

Sarı Uygurlarda cesedin yakılmasına dair bir tanımlamada yakma işleminin akşam veya gece yapıldığı bilgisi yer almaktadır. Cesedi yakacak ateş tutuşturulmadan önce birbirine yakın iki mezar kazılır ve bu mezarların etrafı kütüklerle çevrilirdi. Sistemik biçimde dizilen odun parçaları cesedin koyulacağı alanda seyrek tutulurdu. Yakılacak ceset getirilerek ona ayrılan yığın üzerine konulur ve ateş alttan çırayla yakılırdı. Törene katılanlar ateşe şarap ve ekmek atarlardı. Tutuşan ateşin etkisiyle beraber yanan ceset, seyrek odun parçaları arasından kazılan mezarın içine doğru inerdi. Ateşi ölenin en yakın akrabası veya yetkili başka bir erkek yakardı. Ceset yakılırken ölüye: “Ateşten korkma,

ateşten kaçma!” diye seslenilirdi. Merasim sonunda katılımcılar ellerini yıkayarak ikram edilen etten yerlerdi. Bu tasvirler Sarı Uygurların ölüleri yakma töreniyle alakalı doğru bilgiler olarak kabul edilmektedir (Gulbina, 1928, s. 203).

Türklerde ölü yakma âdetinin Peçeneklere kadar gittiği düşünülmektedir. Peçenekler kendi içlerinden birisi ölünce onu yakmakla beraber kendi idarelerinde yaşayan başka halkları da bu uygulamaya tabi tutmaktadırlar (Trayjarski, 2011, s. 278).

1.5.7.1 İslam Coğrafyacılarına Göre Türk Kabilelerinde Ölü Yakma Âdetleri

İslam Coğrafyacılarının eserlerinde Türk kabilelerinin yaşantıları ve gündelik hayattaki adetlerine dair bilgiler yer almaktadır. İbn Fadlan Seyahatnamesinde değişik Türk topluluklarının yeme içme, kılık kıyafet, inanç ve geleneklerine dair tasvirler vardır. Bu topluluklardan birisi Kimekler’dir. Seyahatname’de Kimekler’den ormanlarda ve ağaçlık bölgelerde yaşayan, geçimlerini hayvancılıkla sağlayan bir kabile olarak söz edilmektedir. İçlerinde ateşe ve suya tapan üç kabile vardır. Adet olarak her yıl bir gün oruç tutan ve ölülerini yakan bu kabilelerde birisi öldüğü zaman onun arkasından ağlanmaz ve kadere razı olduklarını söylenir. İbn Fadlan Seyahatnamesindeki Türk kabilelerinden bir diğeri ise Burdaslar’dır. Burdaslar Hazarlar’a on beş günlük uzaklıkta yaşamakta olup idari olarak Hazar hükümdarına bağlıdırlar. Halktan birisi vefat ettiği zaman ölüleri yakan ve gömerek defneden iki farklı grup vardır (Şeşen, 2013, s. 73).

Gerdizi’nin “Zeyn-el ahbar” adlı eserinde Kırgızların da tıpkı Hindular gibi ölülerini yaktıklarından bahsedilmektedir. Kirli olan ölünün ancak yakma yoluyla günahlarından arınabileceklerine inanmaktadırlar (Şeşen, 2001, s. 78).

İslam coğrafyacılarından İdrisi ise Kırgızların ölülerini yaktıktan sonra Manhar nehrine attıklarını kaydetmiştir. Manhar nehrinden uzakta yaşayanlar yakılan ölülerin külleri nehre ulaşsın diye külleri rüzgârda savurmaktadırlar (Şeşen, 2001, s. 102).

İslam ülkelerinin sonunda olan Bulgar ülkesinde soğuk hava şartları yüzünden halk kışın ölen kişileri havalar ısınana kadar gömemeyip evde bekletmektedir. Ebu Hamid el-Endelüsi el-Gırnati, eserinde Bulgar şehrinde yerin demir gibi donduğu, bundan dolayı da cesetlerin 6 ay boyunca evde bekletildiğinden söz etmektedir. Kendi çocuğunun da kış mevsiminin

sonunda öldüğü, taş gibi donan cesedin ancak üç ay sonra gömülebildiğini yazmıştır (Şeşen, 2001, s. 181).

Mutahhar b. Tahir el-Makdisi de İslam coğrafyacılarından olup eserinde Türk kabilelerinin defin, kurban ve mezar konularına dair bilgiler verir. Türklerin bazılarının köleleri diri diri toprağa gömdüğünü ve mezar başında kurban kestiklerini ifade etmektedir. Türk dilinde mezara tepe(kurgan veya Tümülüs) dendiğini kaydetmiştir (Şeşen, 2001, s. 197).

1.5.7.2. Kitanlar, Yakut Türkleri, Moğollar ve Kırgızlarda Ölülerini Yakma

Rolf Stein'in tespitlerine göre Kitanlar, cesedi dağlarda bir ağaç üzerine bırakırlar ve üç yıl geçtikten sonra kemikleri toplayıp yakarlardı. Jean Paul Roux'un iyi bir gözlemci olarak nitelendirdiği Gmelin, Yakutların çeşitli biçimlerdeki cenazelerini şöyle aktarmıştır: "Eskiden Yakutlar ölülerini yakarlar ya da bir ağacın üzerine koyarlar, ya da onları öldükleri kulubede bırakırlardı." (Roux, 1999, s. 223). Vincent de Beauvais'e göre Moğollar'da bir babanın ölmesi durumunda ceset yakılır, külleri toplanır ve değerli bir şey gibi saklanırdı (Roux, 1999, s. 235). Pallas ise Karagasların yalnızca saygı duydukları kişilerin cesetlerini yaktıklarını kaydetmiştir (Roux, 1999, s. 236). İslam coğrafyacılarından Makdisi'nin Kırgızların yakma adetlerine karşı yorumu şu şekildedir: "Onlar, ateşin cesedi kirlilikten arındırdığını sanmaktadırlar". Marvazi de Makdisi ile aynı görüşü paylaşarak şöyle söylemiştir: "Ateşin arıttığı ve temizlediği bahanesiyle ölülerini yakıyorlar." (Roux, 1999, s. 232).

1.5.8. Toprağa Gömerek Defnetme

Hayattan ayrılan insanın cesedine yapılan muameleler arasında en genel metot cesedin toprağa verilmesi olarak kabul edilmektedir. Fakat bu uygulama mezarın şekli, boyutu ve yerine göre farklılıklar göstermektedir. Cesedin veya küllerin gömülmesi de birbirinden farklı olarak değerlendirilmelidir. Eski Türkler, Uygurlar ve Yenisey Kırgızları külleri gömen topluluklar arasındadır (Trayjarski, 2011, s. 278). Cesetle beraber ölen kişinin hayattayken kullandığı elbiseler, eşyalar ve çeşitli gıda maddelerinin gömülmesi de söz

konusudur. Bu uygulamalar Tuvalılara aittir. Günlük hayatta kullanılan sıradan eşyaların dışında ölen kişinin atı, eğeri ve silahı da gömülen nesnelere arasında yer almaktadır (D'jakonova, 1975, s. 56). Wei-Shu Çin yıllığında bulunan bir bilgide, Uygurların ataları sayılan Kao-She'lerin ölümlerini oturur biçimde mezara koyduklarından bahsedilmiştir. Oturur haldeki cesedin yanında yay, bıçak ve mızrak bulunmaktadır (Mackerras, 1972, s. 137).

1.5.9. Cesedi Terk Etme

Ruhun bedenden ayrılmasını takiben cesedi terk etme iki temel sebebe bağlanmıştır. Birinci sebep cansız bedenden bir an önce kurtulma isteği ya da ölüme neden olan hastalığa yakalanma endişesinin beraberinde getirdiği hızlı bir uzaklaşma gayretidir. Böyle bir durumda kişi nerede öldüyse orada öylece bırakılmaktadır. Cansız bedeni bulunduğu yerde terk etmenin ikinci nedeni ise Şamanizm ve Lamaizmle desteklenen, insan bedeninin doğanın bir parçası olduğu ve dünyaya tekrar geleceği inancının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda toprağın donması gibi ölüyü gömmeyi zorlaştıran doğal sebepler, insanları ölümlerini terk etmeye sevk etmiştir (Trayjarski, 2011, s. 261). Terk etme üstünkörü bir kaçış olarak değil, bir cenaze kültürüne dönüşerek varlığını sürdürmüştür. Örneğin Yakutlarda birisi öldüğü zaman ona en güzel elbiseleri giydirilir, ölümlerinin bulunduğu yurt mezar gibi küçük bir eve dönüştürülürdü. Bu terk edilmiş mekân ya çok uzun bir süre ya da süresiz kimse tarafından ziyaret edilmezdi.

1.5.10. Altaylılarda Irmağın, Doruğın ve Ormana Defnetme

Hazar hükümdarlarının, akış yönü değiştirilerek mezarın üstünden akacak şekilde yönlendirilen bir ırmağın yakınına gömüldüklerini İbn Fadlan'ın seyahatnamesinden öğreniyoruz. Hakim Ata efsanesi olarak bilinen efsaneye göre cesetler Ceyhun ırmağına gömülür, ırmak kırk gün aktıktan sonra ruh bir azize dönüşürdü (Sachau, 2002, s. 283). Hükümdarların gömüldükleri yerlerden birisi de dağların zirveleridir. Argun, Moğolların "Avizi" diye de isimlendirdiği Sicar dağının doruğuna defnedilmiştir. Birinci Leao

hükümdarı Apaoki dağdaki bir kaya kazılarak içine gömülmüş, Varin-Manga dağlarında Leaolara ait üç kral mezarına rastlanmıştır. Pallas, Samoyedlerin de mezar yeri olarak yüksek dağları tercih ettiklerini ifade etmektedir (Roux, 1999, s. 251).

Mezar yeri olarak seçilen yerlerden biri de ormanlar ve ağaçların çok olduğu alanlardır. Yakutlarda kişi defnedileceği yeri kendi seçmekte, seçilen yerler çoğunlukla bir ağaç altı olmaktadır. Jean Paul Roux'a göre mezarların üstüne ağaç dikme geleneğinin bununla sıkı bir bağlantısı vardır. Ormana defnetme kültürü, mezarı ve ölüyle beraber gömülen serveti koruma düşüncesinin bir yansıması olarak da düşünülmüştür. Defin işlemi bittikten sonra ölü'nün kötü bir olayla karşılaşması endişesinden dolayı sahte mezarlar veya birden çok mezar yeri kazılmıştır. Sien-pi hükümdarı, cesedinin hangi tabuta koyulduğu anlaşılmasın diye farklı yerlere gömülmesi için on adet tabut yapılmasını emretmiştir (Roux, 1999, ss. 253-54).

1.6. TÜRKLERDE MEZAR

1.6.1. Mezar Yeri ve Seçimi

Türk coğrafyası ve Moğolistan bölgesinde çalışma yapan araştırmacılar, Türk milletlerinin mezar yeri olarak yamaç ve vadileri tercih ettiklerini savunmaktadır. Bitki örtüsü bozkır olan bu coğrafyada mezar yerleri unutulmasın diye genellikle bir tümsekle belirgin hale getirilmiştir. Yüksek ovalar, vadiler ve dağların zirveleri gibi hem görsel güzelliği olan hem de bir mesaj taşıdığına inanılan yerler mezar yeri olarak tercih edilmiştir. Bu cazip yerlerin en gözdeleri ise üst düzey devlet adamları ve dini kişiliklere tahsis edilmiştir. Seyahat eden insanlar tarafından görülebilecek noktalar da mezar yeri olarak seçilen yerler arasındadır (Trayjarski, 2011, s. 283).

Zaten dünyadan göçmüş bulunan insanlara yeryüzünden güzel yerler seçmenin birkaç olası nedeni bulunmaktadır. Güzel yerler seçmenin önemi, ölüye kurban sunmak ve arkasından yemek vermek gibi dünyadan ayrılan ruhun verebileceği potansiyel zararı sarmak için alınan bir tedbir olmasıdır. Memnun olamayan bir ruhun fakirlik ve genç yaşta ölümlere neden olabileceğinden endişe duyulmaktadır. Lamaizme göre ölüleri memnun edecek defin

yerleri erkekler için karaçam ağacının, kadınlar için ise fundalıkların altıdır. Uzun yaşayan ihtiyarları gömmek için de dar geçitlerin makbul yerler olduğu düşünülmektedir. Türklerin ağaç altlarını mezar yeri olarak seçmeleri çok eski tarihlere dayanan bir gelenektir. Ağaç altını ebedi istirahat yeri olarak seçmeyi ruhların tekrar dirilmesine bağlayan düşünceler de bulunmaktadır (D'jakonova, 1975, s. 103).

1.6.2. Teşyi: Mezarı Bir Takım Eşyalarla Donatma

Mezara cesetle beraber eşya koyma geleneğine Türklere ait mezarlarda sıkça rastlanabilmektedir. Bu eşyalar ölen kişinin sosyal statüsüne, mesleğine ve yaşına göre değişiklik gösterir. Genel bir sınıflandırmayla bunların gündelik hayatta kullanılan elbise ve eşyalar, mutfak kapları, silah ve at olduğunu söyleyebiliriz. Kadın veya erkeğe ait olması durumunda da mezara koyulan eşyalar değişiklik göstermektedir. Dünyevi eşyaların mezara gömülmesinin altında öbür dünyada yine bu eşyalar ihtiyaç duyulacağı düşüncesi yatmaktadır (Trayjarski, 2011, s. 294).

Altay Türkleri ve Türklerin diğer etnik grupları öbür dünyada işlerine yarayacağını düşündükleri her türlü eşyayı ölüyle birlikte mezara koyarlardı. Telengitler, cesedi başı eğerin üstüne gelecek şekilde yatırır, sağ eline avcılıkla alakalı pek çok eşyayı tutuştururlardı. Ölü için kurban edilen hayvanların kafasını, içki içilen bir kupa ve yemek pişirilen bir kazanla birlikte mezara yerleştirirlerdi. Kadınlar için de süs eşyaları mezara koyulan nesnelereydi. Ölüyle beraber tütün, tütün torbası ve ağızlık Kumadinler ve Teleütlerin geleneklerindendi (Alekseev, 1980, s. 202). Tuvalılar bir silahla beraber gıda maddelerini cesedin yanında gömerlerdi. Ruhunu memnun etmeye yönelik mezara bırakılan her türlü eşya, geride kalanların huzuru için bir teminat olarak değerlendiriliyordu.

Refahın çok üst düzey olduğu bazı ailelere mensup kişilerin mezarlarında erkekler için kemerler, geometrik şekillerle süslenmiş kilitler ve gümüş levhalar; kadınlar için ise çok çeşitli takılar ve süs eşyaları bulunmuştur (Pletneva, 1958, s. 156). Güney Rusya'da Altın Ordu döneminden kalan mezarlarda yapılan çalışmalarda askeriyeğe ait pek çok malzemeye karşılaşılmıştır. İçinde eşyaların bulunduğu mezarlar temel olarak kadın- erkek ve zengin- fakir mezarları olarak tasnif edilebilir (Federov- Davydov, 1966, s. 116).

1.6.3. Mezar Yerlerini Saklama

Mezar yerlerini gizli tutmaya, özellikle Hunlar ve Moğollarda komutanların mezarlarının gizlenmesi konusuna ayrı bir önem verilmiştir. Bunun sebebi ölüyle beraber gömülen kıymetli eşyaların korunması dışında halkın önem verdiği büyük şahsiyetlere bir zarar gelmesini engellemektir. Defin yerini kamufle etmenin pek çok metodu bulunmaktadır. Bunlardan bazıları defin yeriyle alakalı ilk günden insanları farklı bilgilerle yanıltmak, mezar alanını ağaç ve bitkilerle kaplamak, mezarların üstünden at sürülerini geçirmek yoluyla mezar tümseğini kaybetmek gibi yöntemlerdir. Büyük şahsiyetlerin cesetleri gömülürken olaya şahit olan tüm insanları yok etmek gibi katı uygulamaların olduğu da bilinmektedir. Tüm bu uygulamalar hedefine ulaşmış olmalı ki Cengiz Han'ın mezar yerine bugün dahi ulaşılamamıştır. Zengin kurganlar bina edilirken bazı bölmeler gizli tutulmuş, ya da mezar çukuruyla beraber birden çok çukur kazılarak cesetle mezar donatıları birbirinden farklı yerlere gömülmüştür (Trayjarski, 2011, s. 298).

1.6.4. Kurganlar

Kurgan kelimesi Altaylılarda mezar ve mezarlık anlamına gelir. Aslında mezar üzerindeki tümseği tanımlayan kurgan, değişik araştırmacıların açıklamalarında: “mezar ve gömüt,” “mezar tümseği, mezar tepesi” şeklinde verilmiştir. Kurgan birçok dilde “şehrin kemerle çevrilmiş kısmı,” “kale, sur, güçlendirilmiş kemer” anlamlarına gelir. Radloff'a göre kurgan oba/uba sözcüğünün karşılığı olup “yığın, küme, tümsek, mezar tümseği” demektir (Caferoğlu, 1931, s. 71).

Kurgan yapma kültürünün Samarra (M.Ö 5500-4800) kültürü ile ortaya çıktığı bilinmektedir. Orta Asya ve Türkistan'da ortaya çıkan kurgan kültürü Karadeniz'in kuzeyindeki batı bölgelerini etkileyerek yayılmıştır (Bahar, 2013, s. 271). Kurgan, bozkır hayatının beraberinde getirdiği bir kültür olarak silahlar, at ve at unsurlarını bünyesinde barındırmıştır. Batı Anadolu'da Friglerin ortaya çıkardığı günümüze kadar gelen Polatlı'daki Gordion Tümülüsü, Lidyalılara ait Salihli Bin Tepeler Tümülüsleri, Adıyaman Nemrut'taki Hellenistik Komagene krallığından kalan Tümülüs dünya çapında bilinen

mezar yapıları arasındadır (Bahar, 2013, s. 289). Wilhelm d. Rubruk'un verdiği bilgilerde, 13.yy Kıpçak-Kuman boylarının mezarları üzerinde yönleri doğuya bakan bir heykel bulunan yüksek tepeler inşa ettikleri yer almaktadır.

Bosna Hersek'in Visoki şehrindeki Visoci tepesinde bulunan kurgan 2005 yılında Jeolog Semir Osmanagiç tarafından keşfedilmiştir. Osmanagiç 213 metre yüksekliğindeki bu kurganın dünyanın en büyük kurganı olduğunu savunmaktadır (Bahar, 2013, s. 294).

1.6.4.1. Moğolistan ve Orta Asya Kurganları

Moğolistan'da bulunan kurganlar 6. Yüzyıla ait bütün belgelerden eski olup yalnızca Türklerin atalarıyla bağdaştırılmaktadır. Kurganlara Tayga'da ve Türklerle beraber başka milletlerin de yaşadıkları uçsuz bucaksız bozkırlarda rastlanabilmektedir (Trayjarski, 2011, s. 404). Orta Asya'dan Sibirya'ya, Kuzeybatı Moğolistan'dan Altaylılara, Kazakistan'dan Tuva'ya kadar oldukça geniş bir alanda kurganlar bulunmaktadır. Nehir vadileri ve vadilerin arasındaki dağ ve gölleri gören yüksek yerler kurganların yapıldığı yerlerdendir. Büyüklükleri değişiklik gösteren kurganların en küçükleri bir insan boyunda, en büyükleri ise yüz metre çapında olabilmektedir. Kuzey Batı Moğolistan'da taş kurganlar, Batı Sibirya'da ise toprak kurganlar yaygındır. İklim ve yer şekillerine göre kurganlar köşeli veya yuvarlak taşlardan yapılmaktadır. J. G. GRANÖ tarafından Moğolistan'da bulunan dokuz farklı türdeki kurganlar için bir sınıflandırma çalışması yapılmıştır. Güney Avrasya'daki kurganlar için yapılan bir tasnife göre yedi farklı kurgan vardır. Bunlar, toprak tümsekler, taşlı tümsekler, çukurun taşla örtüldüğü tümsekler, üstü taşla örtülü piramit tümsekler, sadece taştan oluşan tümsekler, çukurun altında taş plakayla kaplı tümsekler, pişmemiş tuğla kaplı tümseklerdir (Federov- Davydov, 1966, s. 130). İbn Fadlan'ın tasvirleri içerisinde kurgandan bahisler bulunmaktadır. Bu tasvirler şöyledir:

İçlerinden önemli bir adam ölürse ev gibi onun için bir çukur kazarlar, ölüye gömleğini giydirebilirler, kemerini takarlar, yayını kuşandırırılar, eline içinde şarap (nebiz) olan ağaçtan bir kadeh verirler. Her şeyini getirip bu oda gibi mezara koyarlar. Sonra onu oturtup odanın üzerine çamurdan kubbe gibi bir tümsek yaparlar (Şeşen, 2013, s. 15).

1.6.5.Düşmanların Heykelcikleri: Balballar

Ölenlerin anısına dikilen Balballar, ölen kişinin hayattayken öldürdüğü düşmanlarını sembolize etmektedir. Düşman ne şekilde öldürülürse öldürülsün öteki dünyada öldüren şahsa hizmetkâr olacağına inanılmaktadır. Türk balbalları mezara en yakın yere dikilen ve en büyük düşmanı temsil eden yüksek bir taş, sonra da derecesine göre mezarın doğusundan itibaren dizilen küçük taşlar olarak iki türlü dikilmektedir (Trayjarski, 2011, s. 458). Orta Moğolistan'daki İhe Huşoto Anıtı etrafında 30- 40 santimetre mesafelerle dizili 1 kilometre uzunluğunda balbal silsilesi bulunmaktadır. Tonyukuk Anıtı'nda bulunan 169 balbalın dizildiği alanın uzunluğu ise 3 kilometreye varmaktadır. Kötü ruhların düzgün çizgilerde kolay yürüyebileceğine inanıldığından dolayı balballar kıvrımlı bir biçimde dizilmiştir (Trayjarski, 2011, s. 459).

Eski Türklerin öldükten sonra başka bir dünyada tekrar yaşayacaklarına inandığını gösteren iki kanıt balbal dikme geleneği ve ölümlere sunulan kurbandır. Dünyadan ayrılan ruh, tek bir hayvanın üzerinde ya da yaya olarak seyahat ederek öbür dünyaya ulaşacaktır. Kendisine hizmet edecek düşmanın balbalının dikilmesi ve arkasından insan ya da hayvan adanması dünyadan öbür tarafa yatırım yapmayı mümkün kılmaktadır.

Taştan yapılmış küçük heykeller olan balballar, Altay mezarlarının yanında bulunan unsurlardan biridir. Balbal, aile fertleri için yapılan bir heykel olmayıp, ölen kişinin hayattayken öldürdüğü düşmanlarını temsil eder. Bilge Kağan anıtında balballa ilgili şu ifadeler rastlamak mümkündür: “Onların yiğit adamlarını öldürerekten onlardan balballar yaptım. Amcam için Kırgız Kağanını balbal haline getirdim. Balbal olarak Kuy Sangun'u diktim” (Orkun, 2000, s. 70).

Balbal dikme geleneği çok hızlı bir şekilde kaybolmamasına rağmen zamanla yerini tahtadan yapılmış işaretlere bırakmıştır. Tahtanın uzun süre korunması çok kolay olmadığından dolayı, bu âdetin yüzyıllar öncesinde terk edildiği düşünülmektedir. İranlı şair Nizami, Kıpçak topraklarındaki tahta işaretlerin “deniz kıyısındaki otlar kadar” çok olduğunu söylemektedir. İbn Fadlan, Oğuzlarda bir düşman öldürülünce onun tahtadan heykeli yapılarak mezarlara dikildiğinden haber vermektedir (Roux, 1999, s. 309).

1.6.5.1. İbn Fadlan Seyahatnamesinde Kurgan ve Balbal

İçlerinden önemli bir adam ölürse ev gibi onun için bir çukur kazarlar, ölüye gömleğini giydirirler, kemerini takarlar, yayını kuşandırırılar, eline içinde şarap (nebiz) olan ağaçtan bir kadeh verirler. Her şeyini getirip bu oda gibi mezara koyarlar. Sonra onu oturtup odanın üzerine çamurdan kubbe gibi bir tümsek yaparlar. Sonra hayvanlarının yanına varırlar. Miktarına göre 100 veya 200, bazen 1 hayvanı öldürürler. Başları, ayakları, derisi, kuyruğu, dışındaki etlerini yerler. Kalan kısımlarını sııklar üzerine koyup mezarının etrafına asarlar. “Bunlar cennete giderken bineceği hayvanlar” derler. Eğer ölen kişi sağlığında insan öldürmüş, yiğit bir kişiyse öldürdüğü adam sayısı kadar ağaçtan suret yontup mezarının başına dikerler. “ Bunlar onun hizmetçileri, Cennette ona hizmet edecekler” derler (Şeşen, 2013, s. 15).

İslam coğrafyacılarının izahlarında da kurgana yer verilmiş, İbn Fadlan tarafından “Oğuzların yaptığı mezarın üzerinde kilden bir tür kubbe” şeklinde aktarılmıştır. Ayrıca Kırgızların çok büyük kurganlar inşa ettiğini Makdisi'nin açıklamalarında görüyoruz. İbn Batuta ise Moğol kurganını yüksek bir tepeye benzetmiştir (Roux, 1999, s. 301).

1.6.6. Mezarın Başına Dikilen Anlamlı Taşlar

Öleni hatırlatmak amacıyla mezarının başına taş dikmek oldukça eski bir gelenektir. Sadece mezarın yerini belli etmesi için değil ayrıca ölen kişiyi hatırlatması amaçlanan bu taşlar Türkler tarafından belirgin biçimde kullanılmıştır. Ölen kişiye özel yontulan bu taşlar, aradan bir miktar süre geçmesiyle beraber yalnızca ölen kişiyi hatırlatan bir anıt haline gelmektedir (Trayjarski, 2011, s. 439). Taşların üstünde bir şeyi sembolize eden şekiller, damgalar, hayvan şekilleri, silah ve av tasvirleri ve astronomiyle ilgili şekiller bulunabilmektedir.

1.6.7. Yazılı Taşlar veya Steller

Stel adı verilen yazılı taşlar, T'u-küe'lerin komutanları için yaptığı mezarlarda bulunan mezar yeri, yakma yeri veya anma işareti olarak yazılan taş kitabelerdir (Trayjarski, 2011, s. 442). Bir bloğun etrafını kaplayan stellerin blok dikilmeden hatta adına yazılan kişi henüz ölmemişken yazıldığı düşünülmektedir. Stel olarak tanımlanan bu taşlara eski Türkler ebedi veya ebedileştirilmiş anlamına gelen "bengü" ismini vermişlerdir.

Hakkâri'de son dönemlerde bulunan M.Ö 1.binyıla ait steller ile Orta Asya'da bulunan balballar arasında benzer ortak noktalar bulunmuştur. Anadolu'daki geç taşbaba ve balbal mezar örneklerinin karşılaştırılması sonucu Anadolu ve Orta Asya'nın etkileşiminin 1071 Malazgirt Savaşından daha eski dönemlere dayanabileceğine dair fikirler ortaya atılmıştır (Ceylan, 2008, s. 315).

1.6.8. Budizm'in Etkisindeki Stupalar

Orta Doğu ve Uzak Doğu kültüründe var olan bir çeşit mezar höyüğü biçimindeki yapılara stupa denilmektedir. Hindistan, Tibet, Çin, Kore ve Moğol kültüründe yer alan stupalar Budizmin izlerini taşımaktadır. Mezar anıtı olarak ya da içerisinde manevi değeri olan nesnelerin korunması amacıyla yapılan stupalar zamanla kutsal yapılar haline gelmiştir (Trayjarski, 2011, s. 470). Doğu Türkistan'ın bazı bölgelerinde stupa kalıntılarında rastlanmaktadır. Turfan bölgesinde de Budist tanrılar adına inşa edilmiş stupa kalıntıları bulunmuştur. Bu harabelerin yalnızca Budizm'i kabul eden Türklerin yörelerinde bulunduğu, ya da daha eski dönemlere ait stupalar olduğu kabul edilmektedir (Esin, 1967, s. 292).

1.6.9. Orta Asya Mezar Yapıları

Orta Asya'da karşılaşılan mezar biçimleri eski Batı Kağanlığı döneminde başlayan bir temele dayanmaktadır. İran kültürüne ait izler taşıyan yapılara göçebe Türklerin ilaveleri eklenerek bir sentez ortaya çıkmıştır. İslamiyet'in kabulüyle gelen yenilikler tüm bu

unsurlarla birleşerek Orta Asya'nın mezar mimarisini şekillendirmiştir (Trayjarski, 2011, s. 472). Yer altı ve mezar çukuru için farklı şekillerde yapılmış mezarlar bulunmaktadır. Mezar yerlerinin de Kriptalar ve toprak mezarlar olarak iki türü vardır. Yerüstü kriptalarına “sagona” adı verilmektedir. Orta Asya'nın tamamında sagonalara rastlanır. Sagonalar doğada bulunan çeşitli maddelerin üst üste yığılmasıyla kare şeklinde inşa edilir. Örneğine en çok rastlanan sagonalar saman ve kiremitten yapılanlardır (Poljakov ve Ceremnych, 1975, s. 263). Orta Asya'da en yaygın ikinci mezar türü ise topraktan yapılan “sufa”lardır. Toprağın üstünde yaklaşık 1,5 metre yüksekliğinde ölü için yapılan bir oda tarzındadır. Duvarları mermer ya da tuğladan örülür. Sufalar din adamları ve soyluların mezarları için tercih edilen bir seçkinliğe sahiptir. Sufa kitabelerinde, içine gömülmüş kişinin hayattaki unvanı, başarıları gibi bilgilere rastlanmıştır (Poljakov ve Ceremnych, 1975, s. 274). Harezm'de şeklinden dolayı adına “uzun mezar” denilen 25 metre boyunda ve kendi içinde bölmelere ayrılmış mezarlar bulunmaktadır. Yükseklikleri bir binaya denk olan uzun mezarların yanında sagona türü yapılar da mevcuttur. Cemaat mezarı olarak da tarif edilen uzun mezarların 7 ve 8. yy İran ve Harezm mimarisini yansıttığı düşünülmektedir (Trajarski, 2011, s. 479). Kırgızların kriptalara yalnızca soylu ailelerin üyelerini ve “batır” denilen meşhur savaşçıları defnettikleri bilinmektedir. Günümüzde Kırgızistan'da kripta türü mezarlar var olmakla beraber içerisine tek kişi koyulur. Sagana, zarma ve soyluların mezarı katakomblar Kırgızlara ait üç mezar tipidir.

1.6.10. Anadolu'da Mezar Motifleri

Mezar motifleri konusunda Türkiye'deki bazı örnekler açıklayıcıdır. Osmanlı'da başlayan mezar taşlarında ölen kişiye ait özel bilgilerin resmedilme geleneği günümüzde de kısmen devam etmektedir. Taşlarda vefat eden kişinin ismi ve doğum- ölüm tarihlerine ek olarak süslemeler, özlü sözler, şiirler ve dini ibareler bulunmaktadır. Çiçek motifi en sık rastlanan desenler arasındadır. Bunun yanında ağaç ve kuş motifleri de yer alabilir. Ölen kişinin karakteristik özellikleri, mesleği ve ölüm nedenine ait tasvirlerin mezar taşına aksettirilmesi de yaygındır. Meslek grubunu çağrıştıran imgelere mezar taşları ve kitabelerde yer verilmiştir (Örnek, 1971, s. 71). Anadolu'da ölen kişilerin üzerine makas ve bıçak

konulması, aynı şekilde bazı mezar taşlarının üzerinde makas ve bıçak resimlerinin yer almasına bazı açıklamalar getirilmiştir. Örneğin Konya’da bu uygulamaların neden yapıldığına şöyle bir cevap gelmiştir: “Ölülere sındı (makas) koruz çünkü boğazından haram lokma geçmesin diye.” Ayrıca bu makasların dökme değil, dövme demirden yapılması gerektiği belirtilmiştir. Tekirdağ’da cenaze hazırlanırken ölünün karnının üstüne bıçak ve makas konulmasının sebepleri ise cesedin şişmemesi, içine şeytan girmemesi ve ölünün giderken başka birini götürmemesi şeklinde sıralanmıştır (Artun, 1998, s. 20). Şanlıurfa’da ölünün karnına demir şiş konulması ölünün şişmesini engelleme amacıyla yapılmaktadır (Tapucu ve Aksoy, 2004, s. 55). Makas resimlerine ve cesetle beraber mezara makas koyma kültürüne sadece Anadolu’daki mezarlarda değil Kafkasya’daki Karaçay Türklerine ait mezar taşlarında, Adige civarındaki Altınordu dönemine ait mezarlarda ve Tataristan’daki Bulgar Türklerinin mezarlarında rastlanmıştır (Bahar, 2013, s. 292).

1.6.11. Müslüman Yapıları ve Türbeler

Türbe şeklinde mezar anıtı yapma kültürü Batı Türklerinde görülen geç dönem uygulamalarındandır. Türbeler hayattan ayrılan idareci, komutan, dini şahsiyetler ve halkın kabul gösterdiği diğer seçkin kişiler için yapılmaktadır. İslam coğrafyasında farklı kültürlerde de türbelere rastlanabilir ancak türbe geleneğinin yaygınlaşmasında Türk izleri özellikle önemlidir (Trayjarski, 2011, s. 490). Türbelerin yapısı dört duvar üzerine koyulan kubbelerle içerisinde bulunan lahitten ibarettir. Bir türbe kırsal inşa biçiminde yapılmış iddiasız bir bina ya da türlü mimari sanat eserleriyle bezenmiş, içinde soylu bir askeri veya devlet adamını barındıran bir anıt olabilmektedir. Genel kabulle birlikte, türbe yapıların Türk çadırından, kurganlar ve stupalardan esinlenerek yapıldığı düşüncesi de mevcuttur (Esin, 1967, s. 300).

1.6.12. Mezar Kültü ve Mezarlıklar

Türklerin ataların anısına diktiği anıtlar 8. yüzyıldan günümüze kadar varlığını koruyarak gelebilmiştir. Lamaizm ve ondan daha eski olan inançların etkisiyle Moğolistan'da hala taş anıtların üstüne saç, bileği taşı, para gibi nesnelere hediye olarak bırakılmaktadır (Trayjarski, 2011, s. 492). Mezar kültürü de diyebileceğimiz inanış üç ana başlıkta incelenebilir. Bunlar eski mezar kültürü, gömülü şahsın veya evliyanın kültürü ve eski mezarlık kültürleridir. Mezar kültüründe eski mezar ve mezarlıklardaki ruhların şerrinden korunmak için onlara saygı gösterme vardır. Evliya kültüründe ise oradaki ruhaniyete hürmet gösterme duygusu ön plandadır. Ayrıca bu makbul ruhların hastalık ve sıkıntı gibi durumlardan kurtulma konusunda insanlara yararlı olabileceklerine inanılmaktadır. İslam inancına göre ölüp gitmiş kimselerin hayattakilere fayda veya zararının dokunması söz konusu değildir. Tatar ve Mişarlarda mezar yerlerini medet umma gayesiyle ziyaret etme âdeti var olduğu, umulan şeyin gerçekleşmesi durumunda mezardakine kurban sunulduğu bilinmektedir. Kökeni Şamanizm'e kadar uzanan mezar kültürünün İslamiyet'in etkisiyle evliyalar kültürüne dönüştüğü söylenebilir (Muchamedova, 1972, s. 185).

Orta Asya arkeolojisinde Türklerin yaşadığı tüm dönemleri kapsayacak bir mezarlık kavramı bulunmamaktadır. Türk halklarında mezarlık inşa etmenin ne zaman başladığı da tam olarak bilinmemektedir. Ceset yakıldıktan sonra küllerin kendi haline bırakılması eski Türklerde mezarlığın çok yaygın olmamasında bir etkidir. Mezarlar için seçilen nehir vadi ve yamaçları gibi alanların doğanın etkisiyle düzleşerek izini kaybettirmesi, mezarların taş yığınlarından ayırt edilmesini güçleştirmiştir (Trayjarski, 2011, s. 495).

Mezarlık konusunda yüzyıllar boyunca farklılaşarak varlığını devam ettiren Osmanlı mezarlarıyla Anadolu ve Güney Avrupa'daki Türk mezarlıkları ayrı bir önem taşımaktadır. Romanya, eski Yugoslavya, Bulgaristan ve Kıbrıs'ta çeşitli dönemlere ait Müslüman Türk mezarlıkları vardır. Polonya Tatarlarına ait Bohoniki ve Kruszyńniany'de altmış kadar Müslüman mezarlığı bulunmaktadır. Mezarların üstünde Arapça ve Beyaz Rusça metinler yazılıdır. Kesme beyaz taştan yapılmış mezarlarda hilal motifleri ve Kuran'dan sureler yer almaktadır.

1.6.13. Türk Mezar Yazıtlarının Edebi İçeriği

Eski tarihlerden beri yaşadıkları yerleri sürekli değiştiren T'u-küeler, Uygurlar ve Hakasların ataları olan Yenisey Kırgızlarının mezar yazıtları farklı bölgelerde bulunmaktadır. Bu yazıtlar genellikle Türkçe olup Runik, Uygur, Sogd ve Çin alfabesinde yazılmışlardır. Metinler aynı veya birbirine benzer olabilmektedir (Trayjarski, 2011, s. 503). Mezar kitabeleri idareciler, askerler, nüfuzlu ailelerin fertleri gibi seçkin kişiler için yazılırdı. Kısa ve net yazılan bir metinde kişiyi anlatan bir cümle veya ölümden duyulan üzüntü yer alabilmektedir. Ölen kişinin adı, yaşı ve mesleği, ölüyü konuşturan bir üslupla ailesinden ve yakınlarından ayrılmış olmanın verdiği hüznün, yine ölünün ağzından geride kalanlara yönelik nasihatler ve kitabeyi yazanlara dair bilgiler bir metinde karşımıza çıkan ifadelerdendir. Genelde birinci tekil şahsın dilinden yazılan metinler bulunmaktadır. Bazen ölünün çok yakını olan birisi ölen kişi adına metinde konuşabilmektedir (Gabain, 1953, s. 543). Türklerde mezar taşına sonsuz anlamına gelen “bengü” denilir. Taşa yazılmış metinler taşın üzerini okuyamayan kişiler için gizemini hep koruyan nesnelere olarak değerlendirilmiştir.

1.7. YAS VE MATEM

1.7.1. Türklerde Yas ve Matem Törenlerinin Kökeni

Yas ölümün geride kalanlar üzerinde bıraktığı acı duygusunun çeşitli yöntemler ve geleneksel pratiklerle yaşanmasıdır. Bu süreç bazı yasaklar ve sınırlamaları olan, belirli bir zaman dilimidir. Temelde ölen kişinin hatırlanması olarak açıklanabilecek yas süreci, ölenin yakınlarının acısının azalması ve mevcut duruma alışılmasını sağlamak için yapılan bir uygulamadır (Trayjarski, 2011, s. 48).

Orta Asya milletleri ve eski Türklerin yas tutma biçimleri Çin kaynaklarına göre yüksek sesle ağıt yakma ve yüzlerini kesip parçalama şeklindedir. Gök Türklerin yas esnasında kulaklarını ve saçlarını kestikleri Bilge Kağan'ın Kül Tegin için yapılan yastaki şu ifadelerinden anlaşılmaktadır: “Çok yaslandım. İki şad, küçük kardeşlerim, yeğenlerim

oğullarım, beylerim ve ulusumun gözleri, kaşları berbat olacak diye kaygılandım.” Şamanist Sagaylar’a kadar kökleri uzanan saç kesme âdetinin Gök Türklerde de devam ettiğini görüyoruz. Kazaklar bir evden cenaze çıktıysa yalnız onun ailesi değil, uzak yakın yüz ailenin katılımıyla yas tutarlar. Bu yasin müddeti bir yıl devam etmektedir (İnan, 2013, s. 195).

Dede Korkut kitabında eski Oğuzların yas törenlerinde üzerlerindeki elbiseleri parçaladıkları, feryat figan ağladıkları ve tırnaklarıyla yüzlerini parçaladıkları bilgisi mevcuttur. Yas günlerinde gülmeyi terk etme ve siyah giyinme de Oğuzların bu konudaki hassasiyetine ışık tutmaktadır. Yine Dede Korkut’ta Bamsı Beyrek isimli kahramanın son nefesini verirken etrafındakilere: “Ak boz atımın kuyruğunu kesiniz” diye vasiyet ettiği yer almaktadır. Beyrek’in ölümünden sonra yapılan yas törenine ait bilgiler ise şu şekildedir:

Ak boz atın kuyruğunu kestiler. Kırk elli yiğit ak çıkarıp gök sarındılar, sarıkların yere vurdular. Beyrek diye çok ağladılar. Beyreğin babası sarığını kaldırıp yere çaldı. Çekti, yakasını yırttı. Oğul oğul diye inledi. Ak bürçüklü anası büldür büldür ağladı. Gözünün yaşını döktü. Acı tırnak ak yüzüne çaldı, kargı gibi kara saçını yoldu. Beyreğin yavuklusuna haber oldu. Banıçiçek karalar giydi, ak kaftanını çıkardı; güz elması gibi al yanağını yırttı. Bunu işitip Kıyan Selçuk oğlu Deli Dünder ak çıkardı kara giydi, yar ve yoldaşı akı çıkarıp karalar giydiler. Kalabalık Oğuz beyleri Beyrek için azim yas tuttular (İnan, 1952, s. 24).

1.7.2. Yas ve Matem Törenleri

Ölüm olayı meydana gelir gelmez yakınma ve ağlama halleri başlar. Ölüm haberini aldıktan sonra duyguların yansımaları olan ağlama ile cenaze törenlerindeki ağıtlar birbirinden farklı değerlendirilmelidir. Defin uygulamalarında görülen farklılıklar yas törenlerinde de karşımıza çıkmaktadır. İbn Fadlan birisi ölünce kadınların değil, erkeklerin “ürkünç ve vahşi bir şekilde haykırdıklarını” söylemektedir. Cenazelerde iki kez gerçekleşen yakınma halleri, yüzleri bıçakla kesip akan kanı gözyaşına karıştırmaya kadar

varıyordu. Günümüzde de Kırgız ve Kazakların tırnaklarıyla yüzlerini yaraladıkları ve acıdan saçlarını yoldukları bilinmektedir.

Orhun yazıtlarında karşımıza çıkan “bunça bodun saçın biçdi” yani, “tüm bu insanlar saçlarını kestiler” ifadesi, böyle bir saç kesme olayının cenaze töreni esnasında olduğunu göstermektedir. Bazen sadece saç örgülerinin kesilmesi yeterli bulunmuş, bazen de erkeklerde sakalın kesilmesi gerekmiştir (Roux, 1999, s. 247).

Fatih Sultan Mehmet’in veziri Mahmut Paşa için yazılan Desturname-i Enveri adlı eserde geçen “Hasta Mehmet beg ölür andan gider, kesti paşa saçın anda ah eder.” beyitten Aydın oğlu Mehmet Paşa’nın ölümü üzerine oğlu Umur Beyin saçını kestiği anlaşılmaktadır. Buna göre Aydın’da yaşayan Oğuzların 14.yy’a kadar yas alameti olarak saçlarını kestiklerini söyleyebiliriz (Yınanç, 1928, s. 35).

1.7.3. Türklerde Yas Tutma Şekilleri

Türk topluluklarında yasin çeşitli şekilleri vardır. Üç yıl gibi uzun sayılacak bir yas süresi olan Budist Sarı Uygurlardan, ölen kişinin “iyi” bir insan olma şartına bağlı olarak kırk gün yas tutan Kırgız Kazaklarına kadar değişik süre ve şekillerde yas tutulmaktadır. Eski adıyla Semipalatnisk olan bugünkü Kazakistan bölgesinde bir yerde cenaze çıkınca yakınları kırk gün boyunca saç ve sakallarını kesmezler. Ölen kişinin ruhunun üç gün evde dolaştığı inancından dolayı Afgan Pamir Kazaklarında tıraş olmama süresi üç gündür. Günümüzde Türkiye’de en yaygın olarak benimsenen yas süresi kırk gündür. Fakat üç gün, bir hafta, bir ay, altı ay, bir yıl olarak düşünülen yas süreleri de varlığını korumaktadır.

Eski Türklerde yas merasimlerinde tercih edilen renk beyazdır. Beyaz renk tercihinin diğer önemli günlerde değişik renkte ve biçimde kıyafetler giyme geleneğiyle beraber Çinlilerden alındığı kaydedilmektedir. Oğuzlarda var olduğu bilinen, Selçuklular ve Osmanlılarda da devam ederek günümüze kadar gelen yas rengi ise siyahtır. Cenazelerde siyah giyme kültürünün Hıristiyanlıktan geçen bir uygulama olduğu da düşünülmektedir (Trayjarski, 2011, ss. 151-52).

Yas törenlerinde karşılaşılan uygulamalardan biri de gündelik elbiselerin tersinden yani iç dış gelecek şekilde giyilmesidir. Anadolu kültüründe sıklıkla karşılaşılan bu adet, cenaze

töreninde giyilebilecek ikinci bir elbisenin olmayışına bağlanmaktadır. Beyaz çemberlerle başları bağlı olan kadınlar tersten giyilmiş elbiseleriyle beraber yukardan aşağıya kadar beyaz giyinmiş olurlar (Örnek, 1971, s. 83).

Eski Kırgızistan bölgesi olan Batı Türkistan'da yaşayan Kazaklarda aile reisinin ölmesi durumunda evdeki bekâr kızlar bir yıl boyunca evlilik yapamazlar. Afganistan'daki Pamir Kırgızlarında ölen kişinin ardından kırk gün geçmesiyle birlikte ölüm kirliliği süresi sona erer ve ölü atalar statüsü kazanarak bir yılın sonunda "ata" payesine erişir. Diğerlerinden farklı olarak Budist Sarı Uygurlarda ölümün üçüncü yıl dönümü olan yas süresi bitene kadar güzel elbiseler giyinmek, atlarla dolaşmak ve şarkılar söylemek gerekmektedir (Gul'bina, 1928, s. 206).

1.7.4. Yasın Sona Ermesi ve Tamamen Arınma

Ölümden arınma, vefat olayının üstünden belirli bir sürenin geçmesi ve dini bazı uygulamaların yapılmasından sonra geride kalanların normalleşmesini ifade eden bir süreçtir. İslamiyet'te temizlik, olabildiğince makul bir işlemle su varsa abdest alma yoksa teyemmüm almayla sağlanabilir. Günümüzde Türkiye'de vefat olayının üzerinden en az iki dini bayramın geçmesiyle yas süresi sona erer. Bazı bölgelerde ölümün üzerinden geçen bayramlar yas bayramı, kederli bayram, karalı bayram tabirleriyle anlatılır (Örnek, 1971, s. 84).

Türkistan Kazakları olarak da bilinen eski Kırgızlarda vefattan bir yıl sonra ölü yemeği verilir. Yemekten sonra ev halkından birisi evden cenaze çıkmasını temsil etme amacıyla dikilen mızrağı kırmak ister. Ölen kişinin eşi ve çocukları mızrağın kırılmasına engel olmak isterler. Kurtarılan bu mızrak ve diğer küçük bayraklar yakılan bir ateşe atılır. Mızrağın kırılması ve yakılmasıyla evin yeni reisi bu işlemi yapan kişiye hediye bir kaftan verir. Budist Sarı Uygurlar vefat eden kişinin ölümünden üç yıl geçtikten sonra son yas merasimini yaparlar. Ölü yemeğinin ardından Lamalar son duayı ederler. Vefat eden kişinin oğulları beyaz yas kıyafetini çıkarıp daha önce kullanılmamış yeni elbise ve şapkayı giyerler. Bundan sonra hediyeleşme ve ikram bölümüyle son yas merasimi bitmiş olur (Gul'bina, 1928, s. 206).

1.7.4.1. Anadolu Kültüründe Yas Hamamı

Ölümün ardından belirli yas süreleri ve dini bayramlar geçtikten sonra yas sona ermektedir. Yas elbiselerinin çıkarılması, tıraş olunması ve yaslı aile fertlerinin yıkanması yasin bittiğinin göstergeleridir. Bazı bölgelerde “yas hamamı” adı altında akraba ve yakınlar bir araya gelerek hamama gitmektedirler. Hamamda temizlenmenin yanı sıra katılımcılara çeşitli yiyecek ve içecekler ikram edilerek ölen kişiyle alakalı konuşmalar yapılır. Temizlenme bittikten sonra kahve içilerek son kez taziyeler sunulur. Yas hamamı bölgelere göre çeşitlilik göstererek ölümden üç gün, bir hafta, on gün veya kırk gün sonra yapılabilmektedir (Örnek, 1971, s. 85).

1.7.5. Yas Âdeti Olarak Elbiselerin Ters Giyilmesi

Şamanizm’e göre öldükten sonraki hayat dünyadaki hayatın tersi olarak kabul edilir. Cenaze ve yas törenlerinde bazı şeyleri tersine çevirme şeklindeki uygulamalar bu inanca dayanmaktadır. Türklerin İslamiyet’i kabul etmelerinden sonra da bu tarz uygulamalar varlığını sürdürmüştür. Kırgız- Kazaklarda yas süreci boyunca genç kızlar elbiselerini tersten giyerlerdi. İbn Batuta Seyahatnamesinde 14.yüzyılda Sinop’ta bir cenaze töreninde elbiselerini ters çevirip giymiş kişilerin tasviri yer alır. Osmanlı döneminde de cenaze törenlerinde atların eyerlerini ters takma örnekleri bulunmaktadır. Günümüzde halen Kars bölgesinde bir cenaze âdeti olarak elbiseleri ters giyme âdeti yaşatılmaktadır (Kaya, 1999, s. 402).

1.8. TÜRKLERDE KURBAN

1.8.1. Kurban Nedir?

Divan-ı Lugat’it Türk’te kurban: “İslam’dan evvel Türklerin adak için yahut tanrılara yakınlık elde etmek için putlara kestikleri hayvan” açıklaması ve “yağış” kelimesiyle tarif edilmiştir (Atalay, 2006, s. 103). Kurban karşılık gelen diğer bir kelime olan “İdhuk” ise

“Kutlu ve mübarek olan her nesne; bırakılan her hayvana bu ad verilir. Bu hayvana yük vurulmaz, sütü sağılmaz, yünü kırılmaz, sahibinin yaptığı bir adak için saklanır.” cümleleriyle açıklanmıştır (Atalay, 2006, s. 65). Kamus-ı Türki’de kurban “ Fi-sebilillah kesilen ve Cenab-ı Hakka vesile-i takarrüb addolunan koyun vesair eti yenen hayvan” olarak izah edilmiştir. Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere kurban Allah’a daha yakın bir hale gelebilmek ve onu hoşnut edebilmek için kutsal bir araç olarak algılanmaktadır.

Kurban, canlı ve cansız olarak ikiye ayrılmıştır. Canlı kurban, kurban etme amacıyla başboş bırakılan; bundan sonra da etinden, sütünden ve yük taşıma aracı olarak kendisinden yararlanılmayan hayvandır. Yakutların Büyük Yaratıcıya kurban etme niyetiyle doğu bölgelerine at sürülerini salıverdikleri bilinmektedir (Ögel, 1993, s. 431). Canlı kurbanlar tanrıya canı adanan insan veya hayvanlardır. Eski Mısır kültüründe, Yunan mitolojisinde ve eski Türklerde canlı kurban uygulamalarının örnekleri bulunmaktadır.

Ölen kişinin arkasından bir hayvan kurban etmek iki temel amaca hizmet eder. Birincisi ölen kişinin öbür dünyada bir bineğe ihtiyaç duyacak olmasıdır. Bu ise eski Türklerde bir ata karşılık gelmekte ve tercihen ölen kişinin kendi atı olması gerekmektedir. İkinci amaç da cenaze törenine katılan çok sayıda misafire ikram edilecek bir gıdaya ihtiyaç duyulmasıdır. Cenaze merasimi boyunca ev halkı ve akrabalar kesilen kurbandan yapılan yemekleri yerler.

Yakutlarda bir cenaze olduğunda en fakir aileler bile ölene bir inek kurban etmekten geri durmamışlardır. Onların inancı kurbanın birinci amacına daha uygun düşmektedir. Durumu iyi olan bir Yakut sadece bir sığır kurban etmekle yetinecek olursa ölen kişinin ruhunun onu rahat bırakmayacağı düşünülür. Buna göre ruh aile reisine seslenerek “Bu berbat sığır da ne? ! Bu senin ölün ve senin hayılgan.” diyerek memnuniyetsizliğini dile getirir. Bununla da kalmayıp cimriliklerini onların yanına bırakmayacağına ve ilk fırsatta bedelini ödeyeceğine inanılmaktadır (Trayjarski, 2011, s. 163).

Müslüman Türklerde genellikle bu kavram “kurban” olarak adlandırılır. Kırgız ve Kazaklar Farsça’dan geçme bir kelime olan “hüdayı” kelimesini kendi dillerine göre “kudayı” olarak telaffuz ederler. Şamanist Türk boylarında Moğolca’dan geldiği tahmin edilen “tayılga,hayılga” kelimelerinin de kullanıldığı bilinmektedir. Ölenlerin ruhuna sunulan ve Şamanın da katılımıyla gerçekleşen kurbana Yakutça “kerek” denilir. Kültegin ve Bilge

Kağan kitabelerinde ölümü ifade eden “kergek boldı” tabiri yer almaktadır. Kereh kelimesi Moğolca ve Bureçcede de “kurban” kelimesine karşılık gelir (İnan, 2013, ss. 97-98).

1.8.2. Altaylılarda Kurban

Altay dininin başlıca geleneklerinden birisi kurbandır. Kurban sözcük manası itibariyle hayvan veya insanların canının Tanrı’ya veya bir başkasına sunulmasıdır. Ölen bir kişinin ardından kurban adanması ise, öbür dünyada ölen kişiye hizmet etme, ölen kişinin ruhunu tatmin etme gibi amaçlar taşımaktadır. Kurban bazen hayvan olurken bazen de insan olabilmektedir. Marco Polo’nun anlatımları içerisinde insanların kurban edilmesi şöyledir:

Ve size diğer büyük bir olaydan söz edeceğim: Büyük Kağanların cesetleri gömülmek üzere bu dağlara getirildiğinde, her ne kadar kırk gün veya daha fazla bir uzaklıkta olsalar bile, yolda rastladıkları tüm insanlar cesedi taşıyanlar tarafından kılıçtan geçirilmektedir. Ve bunlar öldürürken onlara şöyle söylüyorlar: Siz gidin efendinize öteki dünyada hizmet edin. Çünkü bu uğurda öldürdükleri tüm insanların Büyük Efendiye öteki dünyada hizmet etmeye mecbur olduklarını sanıyorlardı. Beşinci Kağan Mangu öldüğünde, cesedin gömülmeye götürülmesi sırasında yolda cenazeye rastlayan yirmi binden fazla insanın katledilmiş olduğunu biliniz (Roux, 1999, s. 279).

Farklı toplumlarda insana insan kurban edilmesinin yeri vardır. Örneğin Hiong-nular ve Tu-kiülerde yirmi veya yirminin katları şeklinde akrabalar, sevgililer ve hizmetçilerden oluşan gruplar öldürülürdü.

Büyük şahıslar öldüğünde sayıları yüzü aşkın subay ve kadınlar kurban edilirdi. Tuna Bulgarlarında kurban edilen şahıslardan bazıları ölülerle beraber yakılır, cenazeye beraber mezara indirilen hizmetçiler canlı canlı ölüme terk edilirdi. Kırgız, Moğol, Kore ve Mançur kültürlerinde de benzer uygulamaların olduğu bilinmektedir.

Altay toplumu ölülere için hayvanlardan çok sayıda ve türde kurbanlar adarlardı. At bu hayvanların başında gelmektedir. Samoyedler at beslemediklerinden dolayı ren geyiklerini kurban ederler, kesilen geyiklerin başları kazıklara takılıp sergilerlerdi. Hiong-nular, ölen kişinin yakıldığı esnada hayattayken binek olarak kullandığı atı ve gündelik eşyalarını

beraberce yakarlardı. Ölüye kurban adamadaki temel gayenin, ölünün öbür dünyada at ve sürülere sahip olmak isteğine bağlı olduğunu söyleyebiliriz (Roux, 1999, ss. 284-85).

1.8.3. Türklerde Kurban Olarak Atın Yeri

At, Türk toplumunda yalnızca binek olmanın ötesinde sahibine yoldaşlık eden, savaş meydanlarında onu koruyan bir varlık olarak görülmüştür. Bu birlikteliğin sadece dünyada kalmayacağına ve ölen kişiyi öbür dünyaya giden yolculuğunda yine atın taşıyacağına inanılırdı. Böyle bir durumda ölen kişiyle beraber at da öldürülür; bazen farklı, genelde de aynı mezara gömülürdü. Öldürülen atın eti ise cenaze törenine katılan misafirlere ikram olarak sunulurdu. Kurban olarak kesilen diğer hayvanlarla beraber atın da ölümün vuku bulduğu gün kesilmesi gerektiğine inanılıyordu. Çünkü at olmadan ruhun öbür dünyaya gitme süreci başlamamaktadır. Bazı etnografik araştırmalar sonucunda kesilen atın dizgininin cesedin eline tutuşturulduğuna rastlanmıştır (Trayjarski, 2011, ss. 301-302).

Atın gömülmesine dair Türk halklarının farklı uygulamaları bulunmaktadır. Yakutlarda zengin birisi ölürse sadece bir atla yetinilmeyip yerine göre iki veya üç at kurban edilirdi. Atın dışında kesilen inek gibi diğer hayvanların ölümler ülkesinde ölen kişiye etiyle ve sütüyle hizmet edeceği inancı hâkimdi (Aleksiev, 1980, s. 180). Birden çok atın kurban edilmesi Güney Altaylıların adetlerinde de vardı. Teleütler atı sahibinin öldüğü gün öldürmez, bir hafta akrabalarının yanında dolaştırıp besledikten sonra kurban ederlerdi. Bu inancın arkasında hayattan ayrılan ruhun bir haftalığına dünyada kalıp, sevdiği yerleri dolaştığı düşüncesi yatmaktadır. Sibiry'a'nın bazı bölgelerinde yaşayan Türkler at yerine ren geyiğinin aynı işlevi gördüğünü düşünmüşlerdir (Aleksiev, 1980, s. 220).

Wilhelm Rubruk'un ifadelerinde, bir mezarın dört tarafına dörder dörder asılı bulunan 16 tane at derisi ve mezarın yanına konmuş kımız ve et gördüğü de kaydedilmektedir. Yakutların "tabık" Altaylıların "baydara" dedikleri deri asma geleneğinin bugün hala her iki toplumun kurban ayinlerinde önemli bir unsur olduğu bilinmektedir (İnan, 2013, s. 179).

1.9. ÖLÜM KİRLİLİĞİ

1.9.1. Mezardan Dönüş ve Olası Ölüm Kirliliği

Cenaze töreninin sona ermesiyle beraber gündelik hayata dönerek normalleşmeyi başlatan fakat hala ölüm olayının etkilerini taşıyan süreç definden geri dönüşle başlar. Ölümün maddi ve manevi olarak iki türlü kirliliğine inanılmaktadır. Maddi kirlilik kişiyi ölüme kadar götüren, ceset gömülmüş olsa bile etkisini hala sürdürme ihtimali olan amansız hastalığın devam etmesidir. Manevi kirlilik ise ölüm bölgesinde varlığını koruyan kötü ruhlar ve dünyadan henüz ayrılan ölü'nün olası zararlarını kapsamaktadır. Bu ikili ölüm kirliliğinden olabildiğince çabuk kurtulmak için bazı önlemler alınmaktadır (Trayjarski, 2011, s. 323).

Kazak ve Kırgızlar cenaze töreni bitiminde evlerine dönerken atların dizgini bırakıp hızla koşmalarını sağlardı. Son sürat koşan atlar bazen binicilerini fırlatır ve yara almalarına neden olurdu. Çadıra gelince selamlaşıp Kuran okurlar ve töreni bu şekilde sona erdirirlerdi. Bu dörtlü mezardan kaçma âdeti Doğu Türkistan'da da biliniyordu. Yakutlar defin dönüşünde rüzgâr eserse ölümün bütün kirliliğini alıp götüreceğine inanırlardı. Tuvalılar ölen kişinin cenazesinden gelince ellerini sütle karışık suyla yıkayıp kirlilikten arınırlardı (Harva, 1959, s. 202).

1.9.2. Cenazeden Kurtulma Çabaları

Ölen kişinin son nefesini verdiği mekândan dışarı çıkarılması hem kendisini hem de hayatta kalanları ilgilendiren bir konudur. Ruhun bedenden ayrıldığı anda başlayan bu süreç belirli bölümlere ayrılmıştır. Geride kalanların konuya yaklaşımı ruhu memnun etmek ve onların arasına yeniden dönmesini engellemeye yönelik tedbirleri kapsamaktadır. Bu konuda verilebilecek örneklerden birisi ölen kişinin sağlığında kullandığı giriş kapılarından farklı bir yerden cenazenin çıkarılmasıdır. Böylece mekândan ayrılan ruh yolunu şaşırarak ve bir daha oraya dönemeyecektir. Tuva'da yapılan bir uygulama bu konuyu açıklığa kavuşturmuştur. Vefat olayının gerçekleştiği mekâna getirilen bir koyun orada kurban

edilir ve etin en güzel parçası pişirilerek ruha sunulurdu. Ruha hitaben: “Bu eti ye, bu şarabı iç, mısırı ye, çayı iç!” diyerek seslenilip, ayine katılanlarla beraber ölü ters taraftan dışarıya çıkarılarak defnedileceği yere götürülürdü (D’jakonova, 1975, ss. 51-52). Ölünün yolunu şaşırtmacayla ilgili diğer örnekler ise Kumadinler ve Teleütlerde karşımıza çıkmaktadır. Kumadinler cesetleri ayakları kapıya dönük şekilde dışarı çıkarılırdı. Teleütlerde ise erkeklerde çadırın sağ kısmından, kadınlarda sol kısmından tahtalar sökülerek ceset dışarı çıkarılırdı. Burada da ruhların yolunu kaybedip geriye dönmelerini engelleme amacı vardır (Alekseev, 1980, s. 199).

1.9.3. Ölü Aşısı ve İkramlarla Ruhunu Sıkma

Urenhaylar’ın evlerinde bir misafir öldüğü zaman onu kapıdan çıkarırken “nen varsa al! bize bırakma, beraber götür!” diyerek bir parça ot ile ölüye vururlar. Fakat kendilerinden birisi ölünce bir fenalık yapmak için geri dönecek olursa kapıyı bulmasını diye onu kapıdan çıkarmazlar. Misafiri kapıdan çıkarmalarının sebebi ise kendi akrabalarının peşine düşeceği inancından dolayıdır (İnan, 2013, s. 184).

Cenaze evden çıkarılırken elindeki kabın içerisinde süt bulunan bir yaşlı kadın, at üzerindeki cenazenin etrafında üç kez dolaşarak ona süt serper ve bağırarak “kutumuz gitmesin, kuruy!” der. Mezara koydukları cenazenin eline hayattayken bindiği atın dizgini verirler ve “atını al” derler. Defin sonrası cenaze evine gelip iyice yıkandıktan sonra yemek yeme ve rakı içme faslına geçerler. Gecelerinde kimsenin uyumadığı üç gün boyunca dost ve yakın akrabalar bu evde kalır ve yemeklerin öncesinde ateşe yemek ve rakı atarlar (İnan, 2013, s. 185).

Sagaylar’da ölüyle beraber elbise, yemek rakı, ve atın eğeri mezara konur. Ölenin atı başka birine hediye edilir. Mezarın yanında ateş yakıp ölü aşısında yenecek yemek için kesilen hayvanın kemikleri yakılır. Ateş tanrısının ölen kişiye ulaştıracağı düşüncesiyle yakılan ateşe yemek atılır ve rakı serpilir. Ölünün arkasından “sen gerçek dünyaya git, biz de Tanrıya dönüyoruz” derler.

Sarı Uygurlar Budist olarak kabul edilmelerine rağmen defin törenlerinde Şamanizm’e ait birçok unsuru korumaktadırlar. Ölülerini evden çıkarırken “çocukları yanına alma,

sürülerimize ve servetimize dokunma, arzu ettiğin hedeflere koş, iyi ülkelere git! İyi lamaları çağırıp senin ruhuna dualar okutacağız. Sen fazla bekleme, güzel yerlere git” derler. Sarı Uygurlar ölenin ardından üç yıl yas tutarlar ve adını söylemezler (İnan, 2013, s. 188).

Tayga ormanlarında yaşayan Şamanist boylar içerisinde yaşayan bazı yaşlı kadınlar, çocukları veya koyunları hastalanınca kocalarının mezarına yemek ve içki götürüp “ye, iç! bize dokunma! hain seni! hala doymadın!” diye bağırlar.

Beltirler ölümlerini gömdükten üç gün sonra bir sofraya kurarlar. Yemek ve içkilerin yarısını ölenin ruhuna sunmak üzere ateşe atarlar. Yedi gün sonra da tüm oba halkıyla beraber mezara gelip mezarın sağında getirdikleri yemekleri atmak üzere büyük bir ateş yakarlar. İçi rakı dolu kadehleri mezarın üstüne koyup “bu rakıyı iç! bu yemeği ye! Bunlar sana yukarıdan tayin edilmiş yemek ve içkilerdir” derler. Beltirler’de ölümün yedinci, yirminci, kırkıncı günleri ve altıncı ayı için anma törenleri yapılır. En büyük aş töreni ise ölümün yıl dönümüdür. Ölen kişinin kocası ya da karısı mezar etrafında güneşin seyri yönünde üç kez döner ve “ben seni bırakıyorum” der. Dul kadın veya erkek bundan sonra evlenebilir (İnan, 2013, s. 190).

1.9.4. İbn Fadlan Seyahatnamesinde Ölüm Kirliliği

Oğuzlardan biri hastalanınca cariyeleri, köleleri varsa ona bakarlar. Ev halkından başka bir kimse ona yaklaşamaz. Hasta için evlerden (çadırlardan) uzak bir yerde bir çadır kurarlar. Hasta ölüncüye veya iyileşinceye kadar orada kalır. Hasta köle veya fakirse onu kıra atıp bırakırlar (Şeşen, 2013, s. 14).

2. BÖLÜM

2.1. JAPONLARDA ÖLÜM

2.1.1. Japonya'da Ölüm Algısının Tarihsel Dönüşümü

Antik Japon toplumundan 11.yüzyıla kadar insanın ruh (reikon) ve beden (nikutai) olarak iki parçadan oluştuğu düşünülüyordu. Ölüm de ruhun bedenden ayrılışı olarak anlaşılıyordu. Ruhun terk ettiği insan vücudunun kalıntıları bir gömme alanına taşınıp, başka bir işlem yapılmaksızın kendi haline bırakılıyordu. Sadece elitler ve toplumun zengin tabakası ölümlerini gömdükten sonra mezar inşa ediyorlardı. Fakat mezarlıkları ziyaret etmek gibi bir alışkanlık mevcut değildi. Öldükten sonra temizliğe ulaşan ruhların dağlar, mağaralar ve adalar gibi ölümler yurdunda dolaştığına inanılıyordu (Hiro'o, 2008, s. 129).

12.yüzyılda Budizm'in yaygınlaşmasıyla birlikte, öldükten sonra *Saf Ülke*'ye göçüleceği, ölen kişilerin ruhlarının temizlenmesi gerektiği düşüncesi sabit bir inanç haline geldi. İnsanlar hayattan ayrıldıktan sonra *Saf Ülke*'ye ulaşmayı en büyük hedef olarak görmeye başladılar. Sonuç olarak gömme alanları artık cesetlerin atıldığı yerler olmaktan çıkıp, *Saf Ülke*'ye giden yollar kabul edilmeye başlandı. Ruhların anıtı olarak höyük benzeri yarım küre şeklinde stupa anıtları (gorinto) inşa edildi (Oto, 2011, s. 7).

14.yüzyıla doğru erken dönem ortaçağ dünyası dönüşmeye başladı. İnsanlar sadece öbür dünyada değil, bu dünyada da barış ve mutluluğu ister hale geldiler. Bu yüzden son durak olan *Saf Ülke* imajının derin etkisi azalmaya başladı. Bununla beraber mezarda yatan ölümler gelecek nesillerin koruyucuları olarak algılandı. Konfüçyüs öğretisinin popülerleşmesiyle beraber, içinde bulunulan anı değerlendirmenin önemi arttı. Erken modern döneme geçilirken atalar kültürüne dayanan aile yapısı (ie) kurulmaya başlanarak her evde ayinlerin yapıldığı aile tapınakları (bodaiji) inşa edildi (Oto, 2011, s. 8).

Modernleşmeyle birlikte ölümlerin dünyası kısıtlanıp öbür dünya uzak bir âlemin karanlık köşeleri olarak görülmeye başlanmıştır. Çağdaş Japonya'da cenaze sektörünün ticarileşmesi, ölümün tehlikeli, korkulu ve kirli olarak görüldüğü geleneksel düşüncenin

etkisini kaybettirdi. Kişisel ilişkiler ve sosyal ortamın farklılaşması ölüme bakışı ve ölümler için düzenlenen etkinliklerin şeklini değiştirmiştir (Satoshi, 1997, s. 60).

2.1.2. Çağdaş Japonya'da Ölüm ve Sonrası

Japonya'da cenaze törenlerinin, profesyonelleşme ve iş bölümünün yaygınlaşmasının etkisiyle İkinci Dünya Savaşından sonra çok değiştiği bilinmektedir. Cenaze işlemleri evlerden ziyade cenaze salonları ve hastanelerde gerçekleşmeye başlamıştır. Bu dönüşümle birlikte geleneksel ve modern Japon toplumunun ölüm ve cenaze konularında sergilediği tutumlarda farklılaşmalar gözlemlenmiştir (Suzuki, 2003, s. 656).

Günümüzde Japonya'da bir ölüm gerçekleştiği zaman yapılacak ilk iş bir cenaze şirketini aramaktır. Ölen kişinin cesedi mensup olduğu dinin gereklerine göre seçilen bir tabuta koyulmaktadır (Suzuki, 2003, s. 662). Örneğin Budizm'in Nichirensoshu mezhebi ve Şintoizm'e göre tabut beyaz zemin üzerinde gümüş çizgilerle tasarlanmış olmalıdır. Budizm'in diğer mezheplerinde ise renkli tasarımlar tercih edilmektedir. Tabuta koyulan ceset daha sonra hastaneye getirilerek ruh odası (reianshitsu) denilen bir odaya götürülür. Ruh odaları genelde hastanelerin bodrum katında bulunur fakat bazı modern hastanelerde en üst katta da olabilmektedir. Aile fertlerinin isteğine göre ruh odasında tütsü yakılmaktadır. Tütsü yakma işlemi bir ibadet ciddiyetinde ve hiyerarşik sıraya göre yapılmaktadır. Önce doktorlar, sonra başhemşireler, en sonda ise yardımcı hemşireler tütsülerini yakarlar. Bundan sonraki işlem tabutun hazırlanması ve cesedin donatılmasıdır. En başta kefen serilir. Budist tarzına göre üçgen başlık (zugin), bir çift eldiven (tekko), bir urba (kyokatabira), bir çift dizlik, bir çift Japon tarzı beyaz çorap (shirotabi) ve ipe dizilmiş boncuk (juzu) ölünün donatılarıdır. Bu aşamalardan geçildikten sonra ceset tabuta koyulmaya hazır hale gelir (Suzuki, 2003, s. 663).

2.2. JAPONYA'DA CENAZE TÖRENLERİ

2.2.1. Cenaze Törenleri ve Dönüşüm

Modern Japonya'da cenaze törenleri genellikle cenaze salonlarında yapılmaktadır. Bazen ölen kişinin evinde, bazen de Budist tapınaklarında yapılan cenaze törenleri vardır. Ölen kişinin dini, yaşı, cinsiyeti, sosyal statüsü, ailenin ekonomik durumu, ölümün nasıl gerçekleştiğine göre törenin nasıl yapılacağına karar verilir. Kırsal bölgelerde cenaze salonları yaygınlaşmadan önce cenaze törenleri komşuluk imecesi (kumiai) şeklinde yapılmaktaydı. İmece, köyün bir alt ünitesi olup beş ila on beş hanenin birleşmesinden oluşuyordu. Sadece cenaze törenlerinde değil; düğünlerde, ev inşaatında, yol tamirinde, festival hazırlıklarında ve pirinç ekiminde imece kuruluyordu (Pekkanen, 2006, ss. 102-103). Bir cenaze olduğu zaman cenaze sunağı, tabut, mezar taşı (bohyo), ölüye ait bilgilerin yazıldığı tablet (ihai), çelenk (hanawa), mezarın kazılması ve defin, törene katılan insanlara ikram edilecek yemeklerin hazırlanması imece usulüyle organize ediliyordu (Kim, 2012, s. 228).

2.2.2. Japon Toplumunda Budist Cenaze Ritüeli

Japonya'da Budist ölüm ritüelleri dört ana aşamada gerçekleşir. Bunlar, tekrar canlandırma girişimi *sosei*, bağların koparılması *zetsuen*, Buda'ya ulaşma *jobutsu* ve anma törenlerini kapsayan *tsuizen* 'dir. Sosei ev Zetsuen ölmekte olan kişiyi ya da cesedi ilgilendiren törenlerdir. Jobutsu ve Tsuizen ise cenaze sonrası ve yas sürecinde ölen kişinin ruhuna yönelik anma programlarıdır. Bu törenlerin tamamındaki ana tema ruhun ölüm kirliliğine uğramadan sıkıntıdan huzura geçişini kolaylaştırma gayretidir (Akata, 1980, s. 125).

2.2.2.1. Tekrar Canlandırma Girişimi: Sosei

Tekrar canlandırma girişimi, bir insan ölmek üzereyken ona en yakın olan kişilerden birisinin yanına oturup bambu çöpüne sarılmış bir pamuğu suya batırdıktan sonra ölmekte

olan kişinin dudaklarında gezdirmesidir. Bu işlemde bazen kuş kanadı da kullanılabilir. Fakat amaç ölmekte olan kişiye son su (matsugo no mizu) veya ölüm suyunun (shini mizu) verilmesidir. Son su veya ölüm suyunun verilmesi ölüyü geri canlandırmak için yapılan bir girişimdir (Inoguchi, 1954, s. 34). Japonlar suyu hep hayat kaynağı olarak gördükleri için ölmekte olan kişiye canlılık sağlayıp diriltsin diye su verirler. Hayat kaynağı olmasının dışında, suyun ölüm kirliliğini gidereceğine de inanılmaktadır (Namihira, 1984, s. 133).

Kişi son nefesini verirken aile fertlerinden birisi yüksek sesle veya bağırarak onu ismiyle çağırır. Hatta bazen evin çatısına çıkılarak ölmekte olan kişinin adıyla haykırılır. Bunları yapmaktaki temel neden kişiyi ölümden geri döndürebilmektir. Girişimler karşılık vermeyince ölünün yüzü batıya doğru çevrilip üzerine beyaz bir örtü kapatılır. Ölünün üstüne veya yanına bir jilet ya da kılıç bırakılır. Jilet veya kılıç bırakmanın iki amacı vardır. Birincisi ölen kişinin ruhuna musallat olabilecek kötü ruhların korkutulup uzak tutulması; ikincisi ise yaşanan zaman dilimi sıradanlıktan çıkarmaktır.

Ölüm “kara gölge” (kurobi-gakari) ya da “siyah kirlilik” (koku-fujo) olarak adlandırılır. Hem ölenler hem de geride kalanlar bu kirlilikten etkilenebilir. Evin kapısına diğer insanları tehlikeden haberdar etmek için “yastayız” (kichu veya mochu) yazılır. Evlerdeki tapınak sunağı tanrıları ölüm kirliliğinden korumak için beyaz kâğıtla kaplanır. Yas tutan kişiler tanrılara kir bulaştırmamak için bir yıl boyunca onlardan uzak dururlar (Suzuki, 2003, s. 657). Bir kişinin öldüğü doktor tarafından ilan edilince Budist rahibe haber verilir, uzaktaki akrabalar çağrılır ve tören için gerekli ihtiyaçlar alınır. Törende ikram edilmek üzere soya (tofu) hazırlanır. Herhangi bir et ürününün yemeğe karışmamasına özen gösterilir. Cenaze töreninde et yemeye izin yoktur. Bitkisel yiyecekler temiz olarak kabul edildiğinden dolayı yaşayanların ölüm kirliliğinden arınmasına yardımcı olmaktadır (Gorai, 1992, s. 859).

Budist rahip görevini yaptıktan ve güneş battıktan sonra sıra cesedin yıkanmasına gelir. Yıkama işini daha sonra cesedin evde tutulan son kalıntısına sahip olacak yakın akrabalar üstlenir. Budizm’in bir kuralı olarak ölen kişinin saçları ve tırnakları kesilir. Cenazenin yıkanması hem cesedi kirlerden arındırmayı, hem de ölünün ve yakınlarının daha sonra ölüm kirliliğine maruz kalmamalarını amaçlamaktadır. Bununla beraber cesedin yıkanması

ölen kişinin geçmiş günahlarından arınıp Buda'ya ulaşmasına bir vesile sayılmaktadır (Gorai, 1992, s. 1002).

Yıkama töreni sona erince ceset kefene benzeyen bir ölüm elbisesine büründürülür. Beş parça olan ölüm elbisesi beyaz urba, üçgen külah, bir çift eldiven, bir çift dizlik ve bir çift Japon stili çoraptan ibarettir. Bu elbiseler hac tarzındaki bir dini yolculuğu sembolize etmektedir. Ölüm elbisesini diken kadınlar katı kurallar uygular. Kumaşın ölçüsünü metreyle değil karışlarıyla alırlar. Kumaşı makasla kesmeyip katlamayı ve dikiş yerlerini görünür halde bırakmayı tercih ederler. Elbisenin alt kısımları sökülür ve kesinlikle yakası olmaz. Bu elbiseyi hayattakilerin elbiselerinden farklı yapmak, ölümlerle hayat arasındaki farka işaret etmektedir (Matsudaira, 1963, s. 189). Hazırlıklar bittikten sonra ceset fiçi şeklinde yuvarlak bir tabuta dizleri bükülerek oturur pozisyonda yerleştirilir. Bu aşamada ceset artık Buda'ya ulaşmış kişi manasında "hotokesama" olarak adlandırılır (Bachnik, 1995, s. 125). Cenaze son yolculuğuna uğurlandıktan sonra düz bir tahtadan evin bir odasına koyulmak üzere sunak yapılır. Aynı zamanda ölen kişinin yakınları hayattayken giydiği kimonosunu biraz suyla ıslattıktan sonra yedi gün yedi gece durmak üzere evin dışına asarlar. Islak kimono, ruhun kuzeydeki bir nehir üzerinden bu dünyadan öbür dünyaya göçüşünü sembolize eder (Suzuki, 2003, s. 658).

2.2.2.2. Hayat Bağlarının Kopuşu: Zetsuen

Zetsuen töreni Tsuya (uyaniş), Soshiki (cenaze) ve Kokubetsushiki (vefatın duyurulması) olarak üç kısımdan oluşmaktadır. Tsuya gün batımında Budist rahibin okuduğu duayla beraber başlar. Budist rahip duasını bitirdikten sonra aile fertleriyle beraber ölen kişi hakkında yapılan konuşmalara dâhil olur. Kadınlar vakit çok geç olmadan ayrılırken erkekler geç saatlere kadar oturup pirinç rakısı (sake) içer ve sohbet ederler. Ölü yemeği için et yemekleri yasaktır. Cenaze evinde ateş yakmak yasak olduğu için sebzedden yapılan yemekler komşuların evinde hazırlanır. Birçok kadın yemek ve bulaşık işleri için iş birliği yaparlar. Tüm misafirler ayrıldıktan sonra ev halkı sabaha kadar uyanık kalır ve kötü ruhların cesede zarar vermesini engellemek için yakılan mumları kontrol ederler. Uyanış

(tsuya) denilen süreç tüm aile fertleri toplandıktan sonra iki veya üç gün sürüp sona erer (Saito, 1986, ss. 50-54).

Uyanış töreninin ardından cenaze töreni (soshiki) aşamasına geçilmiş olur. Törene katılan akrabalar yakınlık dercesine göre farklı kıyafetler giyerler. Ölen kişinin ailesi beyaz urba (shiro-moku) ve Japon stili beyaz çorap (shiro-tabii) giyer. Kadınlar saçlarını topuz yaparlar ve beyaz şapka (wata-boshi) takarlar. Daha uzak akrabalar ise siyah kimonoyu tercih ederler. Kıyafetlerin şekli yas derecesini yansıtmaktadır (Suzuki, 2003, s. 659).

Öğlen yemeğinde kadınlar tarafından hazırlanan sebze yemekleri yenilir. Akşam yemeği hayattan ayrılan kişiyle yenilen son yemek olduğu için buna ayrılış yemeği (detachi no zen) denilir. Tüm aile fertleri ölen kişinin selameti ve kendilerini ölüm kirliliğinden korumak için birer kadeh pirinç rakısı (sake) içerler. Cenaze töreni (soshiki) akşam vaktine yakın başlar. Törenin ana parçası Budist rahip tarafından okunan dua metinleridir. Budist rahip tabutun tam arkasına oturur. Rahibin arkasına sırasıyla aile fertleri, yakın akrabalar, arkadaşlar ve komşular otururlar. Bundan sonra herkes ölen kişi adına bir tütsü yakar. Aile fertlerinin cesedi son kez görmeleri için tabut açılır. Açılan tabuta Buda'ya ulaşan bu son yolculukta lazım olacak eşyalar koyulur. Bunlar kadınlar için makara ve iğne, erkekler için jilet, çeşitli yiyecekler ve diğer kişisel eşyalardır. Aile fertleri tabutu kapatmak için çekiç yerine bir taş kullanarak tabuta çivi çakarlar. Taşın kullanılması cesedi hayattan tamamen ayırma konusunda etkili sayılır. İlk çiviye aile reisi çakarken yakından uzağa doğru diğer akrabalar sırasıyla birer çivi çakarlar. Kapatılan tabutu iki erkek saat yönünün tersine üç kez çevirip kapı yerine pencereden dışarı çıkarır. Tabut evden çıkınca ölen kişinin yemek yediği pirinç kâsesi yere fırlatılıp kırılır. Tüm bu bağ koparma işlemleri (zetsuen) ölen kişinin ruhunun eve dönmesini engellemek için gerçekleştirilir. Geçit töreni (nobeokuri) cenaze töreninin en önemli bölümlerinden biridir. Çok yaşlılar, çok gençler ve hamile kadınlar hariç herkes toplu bir şekilde mezarlık alanına doğru yürür. Elinde meşale tutan bir kişi en önde yürür. Onu yarıya indirilmiş bir bayrak taşıyan kişi takip eder. İki kişi bambudan yapılmış dragonu taşır. Geçit törenine Rahipler, ölen kişi için yazılmış tableti taşıyan cenaze sahibi, ölüm çiçeğini taşıyan ikinci derece cenaze sahibi, tabutun üzerindeki cennet örtüsünü (tengai) taşıyan bir katılımcı, tabutu tutan iki erkek, dostlar, komşular ve cenaze yakını kadınlar katılırlar. Tabutun etrafı kumaş bir iple sarılır ve kadınlar sonu bir

miktar uzatılmış bu ipi tutarlar. Tören bittikten sonra kadınlar kumaş ipi kesip aralarında paylaşırlar. Bazı zengin aileler geçit töreninde içi şekerle dolu bir kutu bulundururlar. Mezarlık alanına gelindiğinde şekerler çocuklara dağıtılır. Şeker dağıtılmasında ölünün etrafında toplanabilecek ve ona zarar verebilecek aç ruhları besleme (segaki) amacı vardır. Defin yerine varılınca tabut saat yönünün aksine üç kez döndürüldükten sonra çukura koyulur. Cenaze sahibi mezara ilk toprağı atar. Ondan sonra da sırasıyla diğer aile fertleri ve akrabalar mezara toprak atarlar. Toprak atan kişiler küreğı sıradaki kişinin eline vermek yerine yere bırakmayı tercih ederler. Sıradaki kişinin küreğı yerden alarak toprak atmaya devam etmesi Zetsuen törenin bir parçasıdır. Tüm işlemler boyunca Budist rahip sutra duaları okur. Ceset defnedilip eve dönülürken törene katılan kişiler eve girmeden önce elbiselerinin üzerini tuz dökerek ovalarlar. Bunu yapmalarının sebebi eve girmeden önce ölüm kirliliğinden kurtulmaktır. Herkes gittikten sonra mezarı kazan üç kişi tabutu tamamen gömer. Ölüm çiçeklerini ve ölen kişi adına yazılmış tableti geçit töreninde taşınan mezar örtüsüyle birlikte mezarın üzerine koyarlar. Masanın başköşesindeki yerlerini almak üzere bu üç kişi gelene kadar herkes onların dönmesini bekler. Akşam yemeğı tüm aile fertleriyle beraber yenilmelidir. Yemeğı önce erkekler başlar. Daha sonra kadınlar ve çocuklar yemeklerini yerler (Suzuki, 2003, s. 660).

2.2.3. Yıkama Töreni

Geleneksel olarak yıkama töreni (yukan) yakın aile fertleri tarafından, hem ölen kişiyi kirlerinden arındırmak hem de geride kalanları ölüm kirliliğine karşı korumak için evde gerçekleştirilir. Ölen kişi bunları hissetmese bile bedeni ovalanır, şampuanla yıkanır ve durulanır. Yıkama töreninin ana sebebi bir aile aktivitesi olması ve bağılılık duygusunu pekiştirmesidir. Son yıllarda yıkama töreni bir sektör haline gelmiştir. Profesyonel olarak bu işi yapan kuruluşlar hayattaki bir insana yapılan her şeyi cenaze yıkama işlemine dâhil etmişlerdir. Tören sırasında modern teknoloji ve moda ürünler kullanılmaktadır. Kullanılan suyun sıcaklık derecesi ayarlanabilmektedir. Duş jeli, lif ve parfümler güzel kokusu olan marka ürünlerden seçilmektedir. Yıkama işlemi bittikten sonra ölen kişinin saçları

kurutulup tıraş edilmekte, isteğe bağlı olarak makyaj yapılabilmektedir (Suzuki, 2003, s. 664).

2.2.4. Hayattan Uğurlama ve En Uzun Gece

Ölen kişiye son kez veda edilmesi eğer kişi gündüz öldüyse aynı günün akşamında, gece öldüyse ertesi günün akşamında gerçekleşir. Budist cenaze geleneklerine göre törene tespih şeklinde dizilmiş boncuk (juzu) getirilmesi gerekir. Çağdaş Japonya'da yeni yetişen gençler bu tarz uygulamaları pek iyi bilmemektedir. Tören esnasında yapılacak konuşma (moshu aisatsu) aile reisinin görevidir. Yapılan konuşma ne kadar akıcı, duygusal ve hüzünlü olursa tören o kadar anlamlı hale gelir. Okunacak metin ölen kişiye çok yakın olan birisi tarafından yazılan dokunaklı bir yazı olmalıdır. Törenle alakalı açıklamalar ve katılımcılara teşekkür faslıyla beraber konuşma sona erer. Veda töreni genellikle iki saat sürmektedir. Katılımcılar odanın önündeki tabutu ve veda sunağını görecektir şekilde iki sıra halinde dizilirler. Hazır hale gelindiğinde Budist rahip çağırılır ve törenin başladığı anons edilir. Rahibin yaptığı yaklaşık otuz dakikalık duadan sonra ölen kişi anısına tütsü yakılır. Sırasıyla aile reisi, yakın akrabalar ve tüm misafirler dua eşliğinde tütsülerini yakarlar. Tütsü yakma işleminden sonra Budist rahip katılımcılara dönerek ölüm hakkında vaaz ve nasihatlerde bulunur. Rahibin konuşmasının bitmesi veda töreninin sona ermesi demektir. Başta rahip ve onun arkasından uzak akrabalar yavaş yavaş salondan ayrılır. Bundan sonra aile fertleri ve yakın akrabalar için gece nöbeti başlamış olur. Bitkisel ürünlerden yapılan yemeklerle beraber kadınlar erkeklere sake ve bira sunarlar. İnsanlar arasında ölümün nasıl gerçekleştiğine dair bilgiler paylaşılır. Veda töreninde içki içmeyen kadınlar gece yarısı olmadan dağılmaya başlarlar. İçki içmeye gece boyunca devam eden erkeklerin sabaha karşı salondan ayrılmasıyla gece nöbeti de sona ermiş olur. Geleneklere göre ölen kişiyi kötü ruhların etkisinden uzak tutmak için güneş doğana kadar tütsü yakmaya devam etmek gerekmektedir. Fakat günümüzde sabah olmadan ayrılmakta bir sakınca görülmemektedir (Suzuki, 2003, s. 665).

2.2.5. Cenaze Töreni: Soshiki

Cenaze töreni genellikle cesedin yakıldığı gün öğleden sonra yapılır. Cenaze töreni başlamadan iki saat önce aile fertleri ve akrabalar toplanırlar. Erkekler siyah takım elbise, kadınlar siyah kıyafet giyerler. Sadece en yakın kadın akrabalar siyah kimono (mofuku) giyer. Cenaze yakınları için bitkisel ürünlerden hazırlanan yemekler (otoki) salona getirilir. Ölen kişi için hazırlanan yemeğin olduğu kutu birkaç haşi ile beraber tabutun önüne koyulur. Kadınlar hazır olduktan sonra veda yemeği başlar. Birliktelik içinde yenilen yemekten sonra tabut cenaze salonuna taşınıp cenaze sunağının merkezine bırakılır. Cenaze sunağı ağırlıklı olarak krizantem çiçekleriyle donatılır. Buna ek olarak geleneksel sayılmayan zambak, karanfil ve gül gibi çiçekler de kullanılabilir. Salonun tüm cepheleri, üzerinde getiren kişinin adının kaligrafiyle yazılı olduğu çelenklerle süslenir. Tüm katılımcılar yerini aldıktan sonra tören provaları başlar. Rahiplerin nasıl karşılanacağı, tabut açıldıktan sonra nelerin yapılacağı ve tütsülerin nasıl sunulacağı kararlaştırılır. En önemli görevleri ölen kişiye en yakın olan üç kişi üstlenir. Bu üç görev tabut dışarı çıkarılırken (shukkan) aile reisinin ölüm çiçeği üzerine yerleştirilen hatıra tabletini (ihai) tutması, ikinci en yakın akrabasının ölen kişiye ait fotoğrafı taşıması ve en yakın üçüncü akrabasının cenaze küllerinin koyulduğu tablayı taşımasıdır. Bu işlemler tamamlandıktan sonra Budist rahibin gelmesi beklenir. Bir ya da iki rahibin törene katılması yeterli olsa da, üç veya beş rahibin davet edilmesi yaygındır. Rahipler gelip tabutun koyulduğu en yakın yere oturunca tüm katılımcılar ellerini birleştirip eğilirler (gassho). Otuz dakika boyunca rahipler dua okuyup çan çalarlar. Duanın bitiminde ölen kişi anısına tütsü yakarlar. Daha sonra aile reisi ölen kişi hakkında kişisel bilgiler verdiği ve ölüm sebebini açıkladığı bir konuşma yapıp katılımcılara teşekkür eder. Konuşmasını bitirdikten sonra kalabalık karşısında içtenlikle eğilip yerine döner. Sıra tüm katılımcıların ölen kişi adına tütsü yakmasına gelir. Tütsü sunacak kişiler tabutun arkasında dua okuyan rahiplere doğru sıraya girerler. Aile reisi cenaze sunağının sol tarafında bekleyip, tütsü sunan kişilere teşekkür eder (Suzuki, 2003, s. 666).

Tüm katılımcılar tütsülerini yaktıktan sonra sıra temsili 7.gün ayinine gelir. Bazı Budist mezheplerine 7.ve 35.gün temsili ayinleri cenaze törenin olduğu gün yapılmaktadır. Törene

katılamayan kişilerin gönderdiği telgrafların okunmasından sonra aile reisi, ölüm nedeni hakkında kısa bilgiler verip teşekkürlerini ifade ederek katılımcıların huzurunda eğilir. Elinde bulunan çanı çalan rahibin eşliğinde aile reisi ve aile fertleri cenaze salonunun dışına çıkıp sırasıyla üç kez saat yönünün aksine dönerler. Mezara gidilmeden önce bu işlemin yapılmasının ruhun kafasını karıştıracağına, mezarlıktan eve giden yolu bulmasını zorlaştırıp eve geri dönüşünün imkânsız hale geleceğine inanılmaktadır. Daha sonra aile fertleri cenaze salonunun önünde bozuk para saçarlar. Saçılan parayı toplayan kişiler yeşil çay veya meyve suyu gibi yumuşak içecekler alırlar. Böyle yaparak sağlık, afiyet ve canlılıkla dolacaklarına inanırlar (Blouch ve Parry, 1982, s. 17). Toplanan paraların ölüm kirliliğine bulaştığı ve kötü şans getireceği gerekçesiyle asla eve götürülmez (Kim, 2012, s. 43).

Herkes görevini yaptıktan sonra rahipler salondan uğurlanır. Artık tören bitmek üzeredir. Tabut dışarı çıkarılmadan önce ölen kişinin yüzü aile fertleri ve yakın akrabalara son kez gösterilir. Cenazeyi son kez gören kişiler tabutun içine çiçek bırakarak son sözlerini söylerler. Ölüm çiçeklerinin üzerine yerleştirilen hatıra tabletini tutan aile reisi, fotoğraf ve küllerin koyulacağı tablayı taşıyan yakın akrabalarla beraber erkek katılımcılar tabutu dışarı çıkarırlar. Katılımcılar cesedin yakılacağı krematoryuma götürülen tabuttaki cenazeye son kez veda ederler (Suzuki, 2003, s. 666).

2.3. DEFİN

2.3.1. Modern Cenaze Hizmetleri ve Varlığını Sürdüren Donatılar

Ölümün ikinci günü öğleden sonra ceset yıkandıktan sonra aile fertleri tarafından tabuta koyulur. Geçmişte cenaze ölüm kirliliğinden arındırmak için ılık suyla yıkanmaktaydı fakat günümüzde ölümler çoğunlukla hastanede gerçekleştiği için yıkama yerine antiseptik alkol veya tek kullanımlık mendille ölen kişinin bedeni temizlenmektedir. Yıkama bittikten sonra cesede beyaz kefen benzeri bir ölüm elbisesi giydirilir. Ölüm urbası da denilen bu elbise sol taraf sağa gelecek şekilde her zaman tersten giydirilir. Ölüye bir çift eldiven, bir çift dizlik

ve bir çift beyaz çorap giydirildikten sonra eline tespih şeklindeki Budist dua boncuğu (juzu) verilir. Ölen kişi kadın ise hafif bir makyaj yapılır.

Ceset tabuta koyulduktan sonra öbür dünya yolculuğuna çıkan ölen kişinin tabutuna bir çift sandal, bir tahta sopa, zorlu dağı aşmak için hacı çantası şeklinde beyaz kumaştan bir çanta, nehri geçerken kullanacağı sahte kâğıt para koyulur. Ölen kişinin sağlığında beğendiği kitaplar, okuma gözlükleri, fotoğraf, elbise, şapka, ayakkabı, çalar saat gibi küçük eşyalar ve şeker, tatlı, yeşil çay ve sigara gibi kullanmaktan hoşlandığı maddeler de tabuta eklenir. Bu eşyaların bedenden ayrılan ruhun öbür dünya için çıktığı uzun yolculukta ona kolaylık sağlayacağına inanılmaktadır. Hazır halde olan tabut evden cenaze salonuna getirilir. Tören evde yapılacaksa tabut evde bulunan cenaze sunağının önüne bırakılır. Tabutun koyulduğu cenaze sunağında taze çiçekler, ölüye ait bilgilerin yazılı olduğu iki tablet, iki adet şamdan, tütsü kapları, ölen kişinin fotoğrafı ve misafirlerin sunduğu diğer ikramlar yer alır (Kim, 2012, s. 236).

2.3.2. Ölünün Yakılma Safhası ve Ölüm Kirliliği

Japonya’da ölüleri yakma âdeti orta çağda yaygınlaşan Budist ayinler ortaya çıktığından beri uygulanmaktadır (Bernstein, 2006, s. 319). Fakat İbaraki gibi bazı bölgelerde ölülerin yakılması toprağa gömme kadar yaygın değildir. Buna rağmen ölüleri yakmanın Japonya’daki en yaygın cenaze uygulaması olduğu kabul edilmektedir (Kim, 2012, s. 241). Cenazenin yakıldığı törene sadece ölen kişinin ailesi ve yakın akrabaları katılır. Yakın akrabaların tamamının katılması da zorunlu değildir. Cenaze aracı cesedin yakılacağı yere vardığında aile reisi ölü yakıcıya sessiz bir şekilde bahşişini verir. Tabut etrafı mumlarla aydınlatılmış bir masanın üzerine getirilip bırakılır. Aile fertleri masanın çevresinde bir halka oluşturup ölen kişinin anısına son kez tüsülerini yakarlar. Bu merasimin bitmesiyle ölü yakıcılar tabutu yakma işleminin yapılacağı iç odaya götürürler. İşlemin başlaması için aile reisinden fırının açma tuşuna basması istenir. Bu hem son veda anı, hem de geride kalanların üzüntüsünün ulaştığı son nokta olarak görülür. Yakma başlayınca aile fertleri el ele tutuşarak dua etmeye başlarlar. Birkaç dakikalık dua faslının ardından krematoryumun bekleme odasına geçilir. Cesedin tamamen yanıp kemik haline gelmesi bir buçuk saat sürer.

Kuruyup bembeyaz hale gelen kemikler (kotsu-age) aile reisi ve sırasıyla diğer akrabalar tarafından teker teker toplanır. Yakma işleminin bitişini temsil eden kafatasını boyna bağlayan son kemiği almak da aile reisinin görevidir. Ölü yakıcı kapağı kapatıp küllerin koyulduğu tablayı ahşap bir kutuya koyarak mor bir ambalajla kaplar. Küllerin bulunduğu kutuyu sıkıca kucaklayan aile reisiyle beraber diğer aile fertleri krematoryumdan ayrılırlar. Günümüz cenaze törenlerinde ölünün yakılma anı ölüm kirliliğine bulaşmak ve kötü ruhların saldırısına uğramaktan korkulan tek zaman dilimidir. Eğer cesede hassas davranılmazsa intikamcı bir kötü ruha dönüşeceğinden korkulur. Ölen kişiye kötü muamele yapılmasından dolayı ruhunun saldırgan bir kötü ruha dönüşeceği düşüncesi 9.yüzyıldan beri varlığını devam ettirmektedir (Haga, 1987, s. 67). Halk arasında yapılan cenaze törenlerinde en çok önem verilen konu ölen kişiye canlı bir insan gibi yaklaşılmasıdır. Modern cenaze törenlerinde ölü yakıcılara peşin verilen bahşişin arkasında da bu riski yok etme gayreti vardır (Suzuki, 2003, s. 667).

2.3.3. Başlangıç ve Bitiş: Cesedin Yakılması

Tüm işlemler tamamlandıktan sonra tabut odadaki küçük sunağın önüne getirilir. Ölen kişinin fotoğrafı, ölen kişiye dair bilgilerin yazıldığı iki ahşap tablet, yiyecek sunulan tabla ve iki buket çiçek getirilerek sunağın üzerine koyulur. Sunak hazır hale getirilince Budist rahip gelerek bir tütsü yakar ve yaklaşık 5 dakika boyunca kısa bir sutra okur. Sonra aile reisi ve diğer akrabalar sırasıyla tütsülerini sunarlar. Tabut fırına doğru götürülürken tüm katılımcılar ellerini birleştirerek ölen kişinin karşısında eğilirler. Bu an aile fertleri ve akrabaların yaşadığı acının vardığı son nokta olarak değerlendirilir. Ceset küle dönüşürken katılımcılar bir şeyler yiyip içer ve ölen kişiyle alakalı konuşmalar yaparlar. Yakma işlemi yaklaşık bir buçuk saat sonra biter. Tahta tabut tamamen yanar ve tablanın üstünde sadece kemikler kalır. Ölen kişinin ailesi ve yakınları parçaları uzun haşilerle içine küllerin koyulduğu vazoya (kotsutsubo) yerleştirirler. İki kişi aynı kemiği aynı anda tutup vazoya koyar. Bu eylemden gündelik hayatta kesin bir şekilde kaçınılır. Eğer yemek yerken iki kişi aynı lokmayı aynı anda almaya çalışırsa ikisi de lokmayı geri bırakır (Hamabata, 1990, s. 65). Kemiklerin kaldığı potadan ilk önce ayak kemikleri, son olarak da kafatası kemiği

alınır. Kemiklerin toplanması sona erince tüm parçalar süpürülerek küllerin olduğu vazoya koyulur. Doldurulan vazo beyaz ahşap bir kutuya yerleştirilip beyaz kumaşla kaplanır. Cenaze yakınlarından bir erkek kutuyu iki eliyle kavrayarak cenaze salonuna kadar taşır. Ateşin ölüm kirliliğini temizleyip kötü ruhları uzaklaştıran doğaüstü bir güce sahip olduğuna inanılmaktadır. Cesedin yakılması sonucu beyaz ve temiz kemiklere ulaşılması ölüm kirliliğinin yok olduğunu gösteren bir işaret olarak algılanır. Budist yaklaşıma göre bu temiz beyaz kemikler *saf ülke* ve *nirvana*'ya ulaşmışlığın göstergesidir. Toprakta cesedin çözülmesinin aylar, hatta yıllar almasına karşın yakma yönteminin birkaç saat sürmesi, ölüm kirliliği korkusundan bir an önce kurtulma bağlamında büyük önem taşımaktadır (Fujii, 1988, s. 115).

2.4. MEZAR

2.4.1. Japonya'da Mezarın Tarihçesi

Japonya'da mezar taşı dikme geleneği 12.yüzyılda Budizm'in etkisiyle yaygınlaşmaya başlamıştır. Mezarlıklar oluşturma ve her mezara taş dikme kültürü Budizm inancındaki *Saf Ülke* kavramıyla beraber geniş bir şekilde kabul görmeye başladı. Doğu Japonya'da 13.yüzyıldan 14.yüzyılın ortalarına kadar mezar taşı dikme geleneği zenginler, savaşçılar, din adamları ve üst tabakadaki insanlar arasında var olan bir uygulamaydı (Nakagawa, 2009, s. 18). Sayıları giderek artan mezarlıklar *Saf Ülke*'ye giden kutsal yolların bulunduğu alanlar olarak kabul gördü. 14.yüzyılın ortalarına gelindiğinde mezar taşlarının yerini üzerinde ölen kişinin adının yazılı olduğu beş katlı küçük stupalar (gorinto) almaya başladı (Oto, 2011, s. 17). 16.yüzyılda ise erken modern dönemi yansıtan kare sütun taşlar ortaya çıktı. 18.yüzyılda gösterişli mezarlar yapmaktan vazgeçilmiş, hem halk hem de üst tabakaya mensup kişiler sade mezarları tercih etmişlerdir. Buna rağmen sosyal statü ve seviye farkı mezar taşlarının şekillerinde açıkça işlenmiştir. Kişiler arasındaki farklılıklar mezar taşının şekli, tarzı ve ölüye verilen ölüm sonrası isimlerden ayırt ediliyordu. Düşük sosyal statüye sahip *eta* ve *hinin* sınıflarına mensup kişilere verilen isimlerden, onların öbür dünyada da düşük seviyelerini koruyacakları anlaşılıyordu. Düşük statüde yer alan kişiler

hem hayattayken hem de öldükten sonra tapınak kayıtlarında farklı muameleye tabi tutuluyorlardı (Daiji, 1987, s. 249).

2.4.2. Aile Mezarlıkları

Her bir aile (ie) için sadece o aile fertlerine ait bir mezar alanı oluşturma âdeti erken modern dönemde ortaya çıkmıştır. Mezar alanları aile reisinin adını taşımaktaydı. Mezarlık yerleri yetersiz hale gelince her bir cenaze için ayrı mezar taşı yapılmaya başlandı. Aile bağlarının güçlü olduğu bazı gruplarda bir kişi için yapılan mezarlara aynı aileden birden çok kişinin gömülmesinin örnekleri de mevcuttur. Bu uygulama özellikle Tohoku bölgesinde yaygındır. Günümüzde Japonya’da aile mezarlıkları daha yaygındır. Mezar taşlarında “sevgi”, “huzur”, “uçmak”, “teşekkür”, “barış” gibi ifadeler yer almaktadır. Bazı tapınaklarda yalnız yaşayan veya çocuksuz kimseler için başkalarına ait mezar alanlarında yer verilmektedir (Oto, 2011, s. 19).

2.5. CENAZE ADETLERİ

2.5.1. Shonanoka: 7. Gün Anmaları

7.gün anma töreni (shonanoka), yas tutma süresinin bitişti anlamına gelen hızlandırılmış bir anma ayinidir. Aslında yas süreci toplamda 49 gün sürer ve ölümün her 7.gününe özel ayinler yapılır. 49.günde tüm akraba ve arkadaşların bir araya gelmesi zor olduğu için 7.gün anma töreninin ceset yakma işleminin hemen ardından yapılması giderek yaygın hale gelmektedir. 7.gün anma töreni, ölümün 1.yıl dönümü gelene kadar tüm akraba ve yakınların bir araya geldiği son veda törenidir. Anma yıldönümü (shotsuki-meinichi) ve aylık anma töreni (maitsuki-meinichi) ölen kişi için yapılan periyodik törenlerdir. Son ayin (tomuraiage) ise ölümün 50.yılında düzenlenir. Bu ayine sutra duaları okumaları için Budist rahipler davet edilir. Aile fertleri ve akrabalar birliktelik içerisinde yemek yedikten sonra ölen kişinin mezarını (hakamari) ziyaret ederler (Suzuki, 2003, s. 668).

2.5.2. Taziye Ziyaretlerinin Kabulü

Ölen kişinin yakınları, akrabaları, arkadaş ve komşuları taziyelerini sunmak üzere cenaze evine gelirler. Her bir ziyaretçi taziyenin ifadesi olan para yardımını (omimai) sunar. Eve gelenler minder (tatami) üstüne diz çöker, para yardımını küçük masanın üzerine bırakır, tütsüsünü yakar, küçük çana dokunur ve ellerini birleştirip eğildikten sonra bir süre sessiz kalır. Daha sonra ölen kişinin yüzüne bakmak için beyaz örtüyü kaldırıp son sözlerini söyler. Ziyaretçiler evden ayrılacakları zaman ölüm kirliliğinden arınmak için evin girişinde bulunan suyla ellerini yıkayıp tuzla ovalarlar (Kim, 2012, s. 232). Ziyaretçilerin kabul süresi içinde Budist rahipler eve gelerek sutra duaları okurlar. Gelen rahipler mindere diz çöküp kısa bir sutra okuduktan sonra tapınağa dönerler.

2.5.3. Kaimyo: Ölüm Sonrası İsim Verme

Taziye ziyaretleri bittikten sonra ölen kişi için ölüm sonrası isim (kaimyo) verilmesi işlemi başlar. Budist inancında yer alan ölüm sonrası isimler rahipler tarafından verilir. Bu yeni ismin verilmesinin sebebi; sabit olmayan, tehlikeli ve kirliliğin fiziksel vücuttan ayrılarak Buda'nın *saf ülke*'sine kolayca ulaşmasını sağlamaktır. Ölüm sonrası isim ölen kişinin hayattaki statüsü, yaşı, cinsiyeti, başarıları, karakteri ve tapınağa yaptığı katkılara göre belirlenir. Ölüm sonrası isimler, tapınağa yapılan bağışa (ofuse) göre bedava, ucuz veya birkaç milyon Yen'e mal olan ve fiyatına göre anlamı değişen isimlerden oluşmaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde yaşayan Japon ailelerin uzun ve saygın isimleri tercih ettikleri bilinmektedir. Ölüm sonrası isim belirlendikten sonra Budist rahip beyaz ahşaptan yapılmış iki geçici tablete isimleri yazar. Tabletlerin ilki (kariihai) cenaze töreninde kullanıldıktan sonra evdeki cenaze sunağına getirilip 49.güne kadar burada tutulur. İkincisi (noihai) ise ceset yakıldıktan sonra içerisine küllerin konulduğu vazoyla beraber mezara yerleştirilir.

2.5.4. Zaman İcerisinde Değişen Bazı Cenaze Adetleri

Japonya’da ortaçağ periyodundan beri imparator, imparator yakını veya siyasi olarak güçlü bir şahsın ölümü halinde mahkeme oturumları iptal ediliyor; dini ayinler, festivaller ve hayvanların öldürülmesi kısıtlanıyordu. Bu kısıtlamalar “devleti etkileyen kirlilikler” (tenka shokue) adı altında yasalaştırılmıştı. İmparator veya yakınlarını öldüğü zaman müzik aletlerinin kullanımı yasaklanıyordu. Bazı bölgelerde yerel halktan birisi öldüğü zaman da müziğin yasaklanmasının örnekleri vardır (Oto, 2011, s. 16). Ayrıca bu dönemde 7 yaşından önce ölen çocuklar için yas tutulmuyor, cesetleri bir torbaya koyularak dağlara veya bozkırlara atılıyordu (Hideo, 1986, s. 226). Fakat erken modern dönemde aileler küçülüp az sayıda çocuk sahibi olmaya başlayınca çocuk ölümleri derin bir üzüntüye sebep olup cenaze törenleri düzenlenmeye başladı (Oto, 2011, s. 19).

Cenaze işlerinin kirli olduğu düşüncesi antik Kyoto aristokrasisinin ortaya çıkardığı bir düşüncedir. Başkentten uzak Tohoku ve Kyushu gibi bölgelerde yaşayan insanlar çoğunlukla cenazelerini kendileri kaldırıyorlardı. Erken modern dönemde cenaze yakma ve gömme törenleri sadece bu işler için belirlenen kişiler tarafından yapılmaya başlanmıştır. Adlarına *Onbo* denilen bu kişiler Kyoto, Nara ve Osaka şehirlerini içine alan Kinki bölgesinde tanınır hale gelmişlerdir (Yosuke, 2000, s. 23).

2.6. CENAZE AYINLERİ

2.6.1. Ölümün Festivali: Bon

Japonya’da ölümler için yapılan anma törenlerinin en önemlisi Bon festivalidir. Bon festivali esnasında ataların ruhlarının öbür dünyadan hayattakileri ziyaret etmek için geldiğine inanılır. Aile fertleri ata mezarlarını (hakamairi) ziyaret edip tozlarını süpürürler. İlk gece ölüyü çağırarak ve selamlamak için evin girişine hoş geldin ateşi anlamına gelen bir ateş (mukaebi) yakarlar (Smith, 1974, s. 100). Kırsal bölgelerde hoş geldin ateşi bir dağın başında yakılır. Liman bölgelerinde ise hoş geldin ateşi sahilde yakılmaktadır (Akata, 1988, s. 207). Bazı bölgelerde küçük bir sandal ataların ruhunu selamlamak için nehre salınır.

Evlerdeki sunaklar süpürölüp hediyelerle süslenir ve etrafında fenerler yakılır. Bon festivalinin sonunda veda ateşi (okuribi) hazırlanıp ölülerin ruhları uçurularak (shoryo-nagashi) öbür dünyaya uğurlanır. Sunaklara bırakılan ikram ve hediyeler küçük bir sandala koyularak bir mum ışığında nehre gönderilir. Bon festivaline benzer biçimde yeni yılda, ilkbahar ve sonbahar ekinokslarında ataların mezarları ziyaret edilerek bol miktarda hediye sunulur (Suzuki, 2003, s. 661).

2.6.2. Buda'nın İşaret Ettiği Yön: Kuzey

Cenaze işlemleri yapılırken cesedin başının kuzeye doğru çevrilmesine özen gösterilir. Başın kuzeye döndürölmesi Budizm'e dayanmaktadır çünkü Buda öldüğü zaman başı kuzeye dönüktür. Kuzey yönünün gündelik hayatta da Japonlar için önemi vardır. Uyurken başın kuzeye doğru dönmesinin kötü şans getireceğine inanılır (Bachnik, 1995, s. 123). Kuzey yönü kötü şansla, ölümlle ve ölüm kirliliğiyle bağdaştırılır. Tabutun içine erkekler için bıçak, kadınlar için makas koyulur. Bu aletlerin şeytan veya etrafta dolaşan kötü ruhları uzaklaştıracağına inanılır (Kim, 2012, s. 231).

2.6.3. Ölüm Zıtlığı: Eşyaları Tersine Çevirme

Cenaze törenlerinde Budizm'e ait bir inanış olan her şeyi tersine çevirme âdeti (sakasa goto) uygulanır. Altı üstüne çevrilmiş bir paravan ölünün başucuna koyulur. Ölüye elbisesinin tersten giydirilmesi (sakasa kimono), kaynayan suyu soğuk suyun üstüne döküp ılıklaştırma (sakasa mizu), cesedin üstüne tersten yorgan örtme (sakasa buton) gibi uygulamalarda insanlar gündelik hayatta yaptıkları şeyleri tersine çevirirler. Normal zamanlarda her şeyi tersine çevirme âdetinden net bir şekilde uzak durulur. Bu uygulamaların amacı cenaze sürecini sıradan günlerden farklı hale getirmektir (Saito, 1986, s. 29). Her şeyi tersine çevirmek hayatla ölüm arasındaki zıtlığı ve canlılıkla ölüm kirliliği arasındaki çelişkiyi ortaya koymaktadır. Bu davranışın arka planında aile fertlerinin ölümü kabullenemeyişi ve doğal işleyişe karşı ortaya koyduğu tepkiler vardır. Ailenin bu tutumu ölen kişiye karşı gösterilen saygının işareti olarak değerlendirilir (Kim, 2012, s. 232).

2.6.4. Veda Gecesi: Otsuya

Son veda töreni genellikle tabuta koyma işleminin tamamlandığı ve tabutun cenaze salonuna getirildiği günün akşamında yapılır. Akşam saat 6 sularında başlayıp 40 dakika kadar devam eder. Budist rahip gelince bağlı olduğu tapınak ve kademesi anons edildikten sonra sunağın yakınında kendisi için ayrılan yere oturur. Ölen kişi anısına bir tütsü yakıp yaklaşık 20 dakika boyunca yüksek sesle sutra okur. Aile reisi başta olmak üzere diğer aile fertleri, akrabalar ve misafirler sırasıyla ölen kişi adına tütsü yakarlar. Ayin bittikten sonra katılımcılara son veda yemeği verilir. Misafirler yemek esnasında ölen kişiyle alakalı hatıralarını anlatırlar. Yemeğin ardından tabut son veda töreni yapılmak üzere cenaze salonundaki Japon stili odaya taşınır. Ölen kişinin ailesi ve yakın akrabaları tabutun içindeki cesede son kez bakar, tütsü ve mumlarını yakarak geceyi burada geçirirler (Kim, 2012, ss. 237-38).

2.6.5. Mezarlık Ritüelleri ve Toprağa Teslim

Cenaze mezarlığa getirildiğinde girişte bulunan musalla taşı benzeri alçak taş masa (daisu), ölen kişinin ruhunun eve dönüşünü engellemek için saat yönünün aksine üç kez döndürülür. Küllerin bulunduğu ahşap kutu masanın üzerine taşınır. Masanın etrafında halka oluşturularak rahip tarafından okunan sutra dinlenir. Aile fertleri okunan son sutrayı dinlerken ellerini birleştirerek eğilirler. Daha sonra içerisinde küllerin bulunduğu vazo ahşap kutudan çıkarılıp geçici ölüm tabletiyle (noihai) birlikte bir gün önce kazılan mezara koyulur. Mezar kapatıldıktan sonra üzerinde ölen kişinin adı, ölüm sonrası ismi, yaşı ve ölüm tarihinin yazılı olduğu ahşap üçgen tabela mezarın önüne dikilir. İki buket çiçek paslanmaz vazolara yerleştirilip, fotoğraf, diğer ölüm tableti (kariihai) ve yiyecekler mezar taşına bırakılır. Katılımcılar tarafından son kez tütsü yakıldıktan sonra aile fertlerinden birisi ölen kişinin pirinç kâsesini yere fırlatarak kırar. Bunu yaparak, yiyecek arayışı içerisine girecek ruhun eve dönüşünün engellendiği düşünülür. Mezarlık dönüşünde tüm katılımcılar evin girişinde bulunan su ve tuzla ellerini yıkayıp ovalarlar. Su ve tuzun ölüm

kirliliğini arındıracağına ve kendilerini takip eden kötü ruhları kovacağına inanılmaktadır (Kim, 2012, s. 245).

2.6.6. Ruhü Hoşnut Edecek Ayinler

Cenaze töreni, ölen kişi adına daha sonra bir seri halinde yapılacak ayinlerin ilkidir. Hayattan ayrılan kişinin cenaze töreni yapılmış olmasına rağmen ruhunun bir süre daha kararsız, tehlikeli ve kirlili olarak kalacağı düşünülmektedir. Ölüm kirliliğinden arınma ancak belirli zamanlarda yapılacak bir dizi ayinle mümkün olabilmektedir.

Ölümün gerçekleştiği günden itibaren 7 hafta boyunca her hafta yapılması gereken yedi tane ayin vardır (Smith, 1974, ss. 92-93). Eğer bu ayinler aksatılacak olursa ruhun aralıksız bir şekilde başıboş dolaşacağına ve yaşayanlar için tehdit unsuru haline geleceğine inanılmaktadır. Günümüzde bu uygulamaların birincisi, beşincisi ve yedincisi haricindekiler terk edilmiştir. Ölen kişinin ruhu otuz beş gün boyunca dünyada dolaştıktan sonra otuz beşinci gün dünyadan çıkıp, kırk dokuzuncu gün öbür dünyaya ulaşmaktadır. Bundan dolayı beşinci ve yedinci haftaya denk gelen ayinler terk edilemez olarak kabul edilir (Kim, 2012, s. 242).

49.gün ayinine sutra duası okuması için Budist rahipler davet edilir. Ölen kişinin aile fertleri, akrabaları ve yakın arkadaşları için resmi bir yemek düzenlenir. 49.güne kadar sunağın üzerinde kalan ölüm tabelası (kariihai), cilalanmış siyah ahşap üzerine ölüm sonrası ismin altın harflerle yazıldığı kalıcı ölüm tableti (honihei) ile değiştirilir. Ruhun öbür dünyaya ulaştığı 49.günden itibaren ilk yas periyodu sona erer ve insanlar normal hayatlarına dönerler. Ölüm kirliliğinden kurtulmak için hem yeteri kadar zaman geçmesi, hem de cenaze ayinlerinin eksiksiz yerine getirilmesi gerekmektedir. Cenaze ayinleri yerine getirilmezse ölüm kirliliğinin geçmeyeceğine inanılmaktadır (Namihiira, 1985, ss. 235-36).

49.gün ayininden sonra yapılması gereken üç kısım ayin kalır. Bunların ilki her ay ölüm gününde yapılan ayin (tsuki meinichi), ikincisi her sene ölüm yıldönümünde yapılan ayin (shotsuki meinichi), üçüncüsü ise 100.yıla kadar periyodik olarak yapılabilen 1, 3, 7, 13, 17, 23, 27, 33, 37, 50 ve 100.yıldönümü ayinleridir (tomuraiage). 33.ve 50.yıl ayinleri son ayin için seçilen en uygun ayinler olarak kabul edilir. Ölen kişinin ruhu son ayin

yapıldıktan sonra, saf ve sabit olan, evi ve ev halkını koruyup gözeten ata ruh statüsüne erişmiş olur (Ooms, 1976, s. 63). Bu andan itibaren ölüm kirliliği tamamen yok olur. Ayinin sonunda sunaktaki kalıcı ölüm tableti (honihai) ataların ruhunu gelecek nesillere taşıyan ata tableti (senzodaidai-ihai) ile değiştirilir. Mezara her mevsim yeşil kalan ağaçtan yapılmış ve üzerinde ölen kişinin ölüm sonrası isminin yazılı olduğu, höyüğe benzeyen yarım küre şeklindeki stupa dikilerek anıt haline getirilir (Kim, 2012, s. 247).

2.7. JAPONLARDA YAS

2.7.1. Buda'ya Ulaştırma Ayinleri: Jobutsu ve Tsuizen

2.7.1.1. Jobutsu Ayinleri

Buda'ya ulaşma ayinleri(jobutsu) ölüm gerçekleşikten sonra başlayıp 49.güne kadar yapılan yedi ayinden oluşur. Anma ayinleri (tsuizen) ise 49.günden sonra başlar. Zorunlu kabul edilen bu iki tören, tek işlemin iki farklı kısmı olarak görülür. Ayinlerdeki temel amaç ölen kişinin ruhunu (shirei) bir ata ruhuna (sorei) dönüştürmektir. Budizm'de ölüm anından ruhun öbür dünyaya varmasına kadar belirli bir süre (chuin) geçmelidir. 49.gün yasın bittiği gün olarak kabul edilir. Bu güne kadarki geçiş sürecinde her yedi günde bir ölen kişinin ruhunun sorguya çekildiğine inanılır. Bu sorgulamaların her birinde ruhun Buda'yı kabul edip etmediğine karar verilir. Ölen kişinin aile fertleri Buda'ya layık görülsün diye yedi günde bir ayin yaparlar. İlk 7 ve son 7.gün bunların en önemlileridir. Bu iki günde rahipler davet edilir, aile fertleri ve akrabalar bir araya gelir ve ölen kişi adına resmi bir yemek verilir. 49 günlük geçiş sürecinde ölen kişinin ailesinin ölüm kirliliğine maruz kaldığı düşünülür. 49.gün ayininden sonra ölen kişinin öbür dünyaya ulaştığına ve yas sürecinin bitmesiyle kirliliğin dağıldığına (imiake) inanılır. Bu günden itibaren geride kalanlar gündelik hayattaki işlerine dönebilirler (Smith, 1974, s. 95).

2.7.1.2. Tsuizen Ayinleri

Tsuizen ayinleri ölümün 49.gününi takiben başlayan bir dizi anma töreninden oluşur. Kişiyeye özel yapılan veya bir aile için toplu şekilde yapılan iki farklı türü vardır. Ölen her bir kişi için üç çeşit ayin vardır. Birincisi, her yıl kişinin öldüğü gün yapılan ölüm yıldönümü (shotsuki-meinichi) ayinidir (Smith, 1974, s. 95). İkincisi geçen her ayın içerisinde yapılan aylık (maitzuki-meinichi) ayinleridir. Üçüncüsü ise 1, 3, 7, 13, 17, 23, 27, 33, 37, 50 ve 100.yıldönümlerinde (nenki) yapılır. Son ayin genelde ölümün 50.yıldönümünde yapılır ve bundan sonra ölen kişi evde yaşayan bir ata statüsüne yükselir. 50.yıl ayinine(tomuraiage) Budist rahipler çağırılır. Aile fertleri ve akrabalar birliktelik içinde yemeklerini yedikten sonra mezar ziyaretinde bulunurlar (Nihon Bunka Kyokai, 1993, s. 153).

2.7.2. 7.Gün Anmaları

7.gün anma töreni (shonanoka), yas sürecinin bitişti anlamına gelen hızlandırılmış bir anma ayinidir. Aslında yas süreci toplamda 49 gün sürer ve ölümün her 7.gününe özel ayinler yapılır. 49.günde tüm akraba ve arkadaşların bir araya gelmesi zor olduğu için 7.gün anma töreninin yakma işleminin hemen ardından yapılması giderek yaygın hale gelmektedir. 7.gün anma töreni, ölümün 1.yıl dönümü gelene kadar tüm akraba ve yakınların bir araya geldiği son veda törenidir. Anma yıldönümü (shotsuki-meinichi) ve aylık anma töreni (maitzuki-meinichi) ölen kişi için yapılan periyodik törenlerdir. Son ayin (tomuraiage) ise ölümün 50.yılında düzenlenir. Bu ayine sutra duaları okumaları için Budist rahipler davet edilir. Aile fertleri ve akrabalar birliktelik içerisinde yemek yedikten sonra ölen kişinin mezarını (hakamari) ziyaret ederler (Suzuki, 2003, s. 661).

2.8. ÖLÜM KİRLİLİĞİ

2.8.1. Ruhtan Sonra Bedenin Göçü: Cesetlerin Yakılması

Cesedin yakıldığı törene sadece ölen kişinin ailesi ve yakın akrabaları katılır. Yakın akrabaların tamamının katılması zorunlu değildir. Cenaze aracı krematoryuma vardığında aile reisi ölü yakıcıya sessiz bir şekilde bahşisini verir. Tabut, etrafı mumlarla aydınlatılmış bir masanın üzerine getirilip bırakılır. Aile fertleri masanın çevresinde bir halka oluşturup ölen kişinin anısına son kez tüsülerini yakarlar. Bu merasimin bitmesiyle ölü yakıcılar tabutu yakma işleminin yapılacağı iç odaya götürürler. İşlemin başlaması için aile reisinin fırının tuşuna basması istenir. Bu hem son veda anı, hem de geride kalanların üzüntüsünün ulaştığı son nokta olarak değerlendirilir. Yakma başlayınca aile fertleri el ele tutuşarak dua etmeye başlarlar. Birkaç dakikalık dua faslının ardından krematoryumun bekleme odasına geçilir. Cesedin tamamen yanıp kemik haline gelmesi bir buçuk saat sürer. Kuruyup bembeyaz hale gelen kemikleri (kotsu-age) aile reisi ve sırasıyla diğer akrabalar teker teker toplarlar. Yakma işleminin bitişini temsil eden kafatasını boyna bağlayan son kemiği almak da aile reisinin görevidir. Ölü yakıcı kapağı kapatıp küllerin koyulduğu tablayı ahşap bir kutuya koyarak mor bir ambalajla kaplar. Küllerin bulunduğu kutuyu sıkıca kucaklayan aile reisiyle beraber diğer aile fertleri krematoryumdan ayrılırlar (Suzuki, 2003, s. 667).

2.8.2. Yanarak Yok Olan Ölüm Kirliliği

Günümüz cenaze törenlerinde ölünün yakılma anı ölüm kirliliğine bulaşmak ve kötü ruhların saldırısına uğramaktan korkulan tek bölümdür. Eğer cesede hassas davranılmazsa intikamcı bir kötü ruha dönüşeceği endişe edilmektedir. Ölen kişiye kötü muamele yapılmasından dolayı ruhunun saldırgan kötü bir ruha dönüşeceği endişesi 9.yüzyıldan beri varlığını devam ettirmektedir. Halk arasında yapılan cenaze törenlerinde en çok önem verilen konu ölen kişiye canlı bir insan gibi yaklaşılmasıdır. Modern cenaze törenlerinde ölü yakıcılara peşin verilen bahşisin arkasında da bu riski yok etme gayreti vardır.

2.8.3. Cenaze Evini Arıtma ve Geleneksel Önlemler

Cenaze töreni normal şartlarda ölümün üçüncü gününde yapılır. Fakat cenaze yılın başlangıç veya bitiş haftasına denk gelirse krematoryumlar bu tarihlerde kapalı olduğu için tören ertelenir. Cenaze çıkan evdeki Şinto sandukası kapatılıp ölüm kirliliğinden korunmak ve kötü ruhları uzak tutmak için beyaz kâğıtla kaplanır. Kaplanan kâğıtlar 49 gün boyunca sökülmez. Bu süre ölen kişinin öbür dünyaya varışının ve evdeki ölüm kirliliğinin dağılmasının kapsadığı süredir. Evdeki tüm duvarlar tavandan zemine kadar beyaz kâğıtla kaplanır. Beyaz kâğıt veya beyaz örtüyle kaplı küçük bir masa ölüye sunulan hediyelerin sergilenmesi için başucuna koyulur. Masada bir adet tütsü tablası, bir şamdan, içi krizantem çiçekleriyle dolu bir vazo, bir çan ve yiyecek ikramları bulunur. Aile fertleri tütsü ve mumları her an yanıyor halde tutmalıdır. Tütsü dumanı ve mum ışığının kötü ruhları ve etrafta dolaşan hayaletleri uzak tuttuğuna ve ölüm kirliliğini giderdiğine inanılır. Masada ayrıca bir kâse pirinç, bir tabak pirinç köftesi, bir kâse miso çorbası ve bir bardak su veya yeşil çay bulundurulur. Ölen kişinin hayattayken kullandığı pilav kâsesi pirinçle doldurulup ortasına bir çift haşı saplanır. Ölü mezara konulunca pilav kâsesi ailesi tarafından kırılıp parçalanır (Kim, 2012, s. 231).

2.8.4. Her Şeyi Kirleten Ölüm

Ölen kişinin yakınları ceset yıkanacağı zaman ölüm kirliliğine maruz kalacakları korkusuyla isteksizlik göstermektedir. Yıkama yerine tek kullanımlık mendille silecekleri zaman bile sadece iki parmaklarını kullanmakta, kısa süren temizliğin ardından hızlı bir şekilde temizlenmektedirler. Profesyonel olarak ölü yıkama işi yapan insanlar bile bu işi yaptıklarını yakınlarından saklarlar. Eğer yaptıkları iş ortaya çıkarsa ağır bir baskıyla karşılaşabilmektedirler. Ölü, ceset, cenaze ve bu işlerle uğraşan kişiler kirli olarak değerlendirilir.

Ölen kişinin sağlığında giydiği elbiseler ve bireysel olarak kullandığı eşyaların yoğun miktarda ölüm kirliliği taşıdığı düşünülmektedir. Bu eşyalar cenaze töreninden sonra atılır veya yakılır. Bazı eşyalar ise cesetle beraber tabutun içine koyulup krematoryumda

yakılmaktadır. Kimi aileler tören bittikten sonra ölünün tüm eşyalarını atarlar. Yatak gibi taşınması zor eşyalar ise görevlilerin yardımıyla evden uzaklaştırılmaktadır. Cesedin değdiği herhangi bir eşyanın evde kalmasının korku ve kâbusa yol açacağına inanılır. Daha farklı bir yaklaşımda ise ölen kişinin tüm eşyalarını atma fikrinin cesedin bulaştırdığı sıvılar ve yaydığı kokulardan kaynaklandığı savunulmaktadır (Davies, 2002, s. 39).

2.9. JAPON TOPLUMU VE CENAZE TÖRENLERİ

Japonya'da cenaze törenleri geleneksellikten uzaklaşarak giderek ticari ve profesyonel uygulamalar haline gelse de, ölüm kirliliği Japon toplumunda sadece ölen kişi için değil, geride kalanlar için de bulaşıcı ve tehlikeli olarak algılanmaya devam etmektedir. Cenaze hizmetleri ve törenleri ölen kişinin ruhunu teskin edip huzura kavuşturan, öbür dünyaya göçen ruhu ata ruhuna dönüştüren bir bakım süreci olarak değerlendirilmektedir. Ruha bu imkânların sağlanmasıyla hem onun şerrinden emin olunacağı, hem de ata ruhuna dönüşen ruhun geride kalanları koruyup gözeteceğine inanılmaktadır. Cenaze törenlerinde ölenler ve hayattakiler kaynaşmakta, insanlar ölüm duygusuna alışmaktadırlar. Ayrıca cenaze törenleri geride kalanların aile ve topluma bağlılık duygularını geliştirmektedir.

3. BÖLÜM

3.1. TÜRK VE JAPON ÖLÜM GELENEKLERİNDE BENZER NOKTALAR

3.1.1. Gece Nöbeti

Ölüm ve cenaze adetleri kapsamında incelenen örneklerden birisi cenaze evinde gece nöbeti tutulmasıdır. Japonların gece nöbeti bir gece sürmektedir. Gece nöbetinde güneş doğana kadar içki içilip ölen kişiye ait konular konuşulmakta ve yakılan tütsünün sabaha kadar sönmemesine dikkat edilmektedir. Tütsü yakma yoluyla kötü ruhların uzaklaşacağına inanılmaktadır. Gece nöbeti tutmaya Türk topluluklarında da rastlanmaktadır. Teleütler cenaze sonrası evlerinde ateş yakarlar ve bu ateşi bir hafta boyunca söndürmezlerdi. Bir hafta boyunca ateşin yanması evin huzurunun kaçmaması için alınması gereken bir önlemdir. Urenhaylardaki ölüm sonrası gece nöbeti ise üç gündür. Benzer şekilde ateş yakılmakta ve yanan ateşe yiyecek ve içki atılmaktadır. Uykuyu terk ederek gece nöbeti tutma, ateş veya tütsü yakma ve yiyecekleri ateşe atma davranışları yöntem olarak değişkenlik gösterse de cenaze adetleri bağlamında iki farklı toplumun aynı amaca yönelik tutumları arasındadır.

3.1.2. Eşyaları Ters Çevirme

Japon cenaze törenlerinde her şeyi tersine çevirme âdeti (sakasa goto) vardır. Örneğin ölünün başucuna alt tarafı üste çevrilmiş bir paravan koyulur. Ölen kişiye elbisesi ters giydirilir (sakasa kimono), kaynar su soğuk suyla karıştırılır (sakasa mizu) ve ölünün üstüne yorgan ters serilir (sakasa buton). Gündelik hayatta olabildiğince uzak durulan eşyaları tersine çevirme âdeti, cenaze sürecini sıradan günlerden farklı hale getirmektedir. Yaşamla ölüm arasındaki zıtlığı temsil eden adetler bireyin hayattan ayrılışı sonrasında aile fertlerinin ölümü kabullenemeyişinin tepkileridir. Her şeyi tersine çevirme, işleyen düzene

karşı gösterilen tepki yoluyla ölen kişiye duyulan saygının işareti olarak değerlendirilmektedir.

Eski Türk inancı olan Şamanizm'e göre öldükten sonraki hayat dünyanın tersidir. Türk cenaze ve yas törenlerinde bazı şeyleri tersine çevirme şeklindeki uygulamalar bu inanca dayanmaktadır. Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra da bu tarz uygulamalar varlığını sürdürmüştür. Kırgız ve Kazaklarda yas süreci boyunca genç kızlar elbiselerini ters giyerler. Osmanlı döneminde de cenaze törenlerinde elbiseleri ters giyme ve atların eyerlerinin ters takılmasının örnekleri bulunmaktadır. Günümüzde halen Kars bölgesindeki cenaze törenlerinde elbiseleri ters giyme âdeti yaşatılmaktadır.

Japonlarda ölüme karşı gösterilen tepki veya ölümün zıtlığı olarak görülen eşyaları ters çevirme âdeti Şamanizm'deki ölüm sonrası inançlarıyla benzerlik göstermektedir. Türklerin yas göstergesi olarak elbiseleri ters giyme alışkanlığına birkaç farklı açıklama getirilmiştir. Bunlardan birisi beyazın yas rengi olarak görüldüğü dönemlerde ikinci bir yas kıyafetine ihtiyaç duyulmadan elbiseler ters giyilerek yas tutulmasıdır. Bir diğer yorum ise yas günlerinde yeni bir yas kıyafeti alamayacak kadar fakir olan halkın elbiseleri ters giyme yoluyla üzüntüsünü yansıtmasıdır. Türkler ve Japonlar ölüm olayı karşısında eşyaları ters çevirme yoluyla benzer biçimde davranışlar sergilemektedir.

3.1.3. Cesedin Üzerine Bıçak, Makas veya Jilet Bırakma

Türkler ve Japonların cenaze adetlerindeki benzerliklerden birisi cesedin üzerine bıçak, makas, jilet benzeri keskin cisimler koyulmasıdır. Japonlarda ölen kişinin üstüne veya yanına bir jilet ya da kılıç bırakılır. Bunu yapmanın iki amacı vardır. Birincisi ölen kişinin ruhuna musallat olabilecek kötü ruhların korkutulup uzaklaştırılması, ikincisi ise yaşanan zaman dilimi sıradanlıktan çıkarmaktır. Tabutun içine erkekler için bıçak, kadınlar için makas koyulmaktadır. Bu aletlerin şeytan veya etrafta dolaşan kötü ruhları uzaklaştıracağına inanılır. Günümüzde Türkiye'de de bu tarz uygulamalara rastlanmaktadır. Coğrafi bölgelere göre bıçak veya makas imgelerine çeşitli anlamlar yüklenmiştir. Cesedin üzerine konulmalarının yanı sıra bazı mezar taşlarında bıçak ve makas resimleri çizilmiştir. Konya'da cesetlerin üstüne dövme demirden yapılmış makas koyulması haram yememeyle

bağdaştırılmaktadır. Tekirdağ'da ise ölünün karnının üstüne bıçak ve makas konulması cesedin şişmemesi, içine şeytan girmemesi ve ölünün giderken başka birini götürmemesi için alınan bir tedbir olarak görülmektedir. Şanlıurfa'da ölünün karnına demir şiş konulması ölünün şişmesini engelleme amacıyla yapılmaktadır. Hem Türk hem de Japon toplumunda rastlanan bu âdete çeşitli manalar verilmişse de ortak amacın ruhun kötü ruhlardan korunmak olduğu anlaşılmaktadır.

3.1.4. Ölen Kişinin Eşyaları

Japonlar ölen kişinin eşyalarını ölümün kirliliğine bulaşmış olarak görürler. Bu eşyaların evde tutulmaya devam etmesi ölümü hatırlatmasının yanı sıra korkutucu ve uğursuz olarak değerlendirilir. Bu yüzden eşyalar ya atılmakta ya da cesetle beraber yakılmaktadır. Cenaze törenlerinin içeriğinde ölen kişiye ait yemek kabının fırlatılıp kırılması da yer almaktadır. Bu davranışların temelinde kullandığı ve alıştığı eşyaları yok ederek ruhun uzaklaştırma çabası vardır. Daha modern bir görüşe göre ise geride kalan eşyaların atılmasının sebebi cesedin fiziksel kirliliğidir. Bu durumda ölüm olayının gerçekleştiği mekanda yaşamaya devam edecek insanlar kalan eşyaları hijyen için yok etmektedirler. Ölen kişinin eşyalarına yönelik benzer tutumlara Türkiye'de de rastlanmaktadır. Ruhun dünyayla irtibatını arkasında bıraktığı eşyalarla devam ettireceğine inanıldığından Japonlarda olduğu gibi Türklerde de atma, kırma veya yakma yoluyla bu eşyalar yok edilmektedir. Günümüzde Türkiye'de ölen kişinin eşyaları hayır yapma niyetiyle ölümden kısa bir süre sonra dağıtılarak evden uzaklaştırılır.

3.1.5. Ruh Şaşırtma

Türklerde ölüm olayı evde gerçekleşmişse evde yaşayanlar ölümün fiziksel ve duygusal izlerini yok etmek için bazı yöntemler kullanmışlardır. Böylece geride kalanların yaşadığı üzüntünün yanında ölümün bazı yan etkilerinden uzaklaşmış olunmaktadır. Ölüm kirliliği olarak tanımlanan konu, ölümün bedeni ilgilendiren kirliliğinden ziyade geleneksel ve dini inançların kirli olarak nitelendirdiği durumları içermektedir. Ölüm kirliliğinden kurtulmak

için alınan tedbirlerden birisi, ölen kişinin cesedi evden çıkarılırken evin kapısı yerine başka bir yerden çıkarılması yoluyla ruhun şaşırtılarak insanların arasına geri dönmesinin engellenmesidir.

Tuvalılar cenaze çıkan evde bir koyun kurban ederler ve etin en güzel kısmını ölen kişinin ruhuna sunduktan sonra cesedi evin ters tarafından çıkarıp defnedileceği yere götürürlerdi. Bu uygulamadan anlaşılacağı üzere Tuvalılar ruhun adına bir kurban kesip en güzel yerini ona sunarak ruhu hoşnut ediyor ve bir daha dönmemesi için şaşırttıktan sonra ölünün olası zararlarını savdıklarına inanıyorlardı. Kumadinler, cesedi ayakları kapıya dönük şekilde evden çıkararak aynı tehlikeden korunuyorlardı. Teleütler ise kapı yerine çadırın yan tahtalarını söküp cenazeyi dışarı çıkarırlardı. Urenhaylar evlerinde bir misafir öldüğü zaman kendi akrabalarının peşinden gitsin diye onu kapıdan çıkarırlarken, kendilerinden birisi ölünce bir fenalık yapmak için geri dönecek olursa kapıyı bulamasın diye onu evin başka bir bölümünden çıkarıyorlardı.

Eski Türklerin kötü ruhları savma yöntemleri günümüzde Japon cenaze törenlerinde hala uygulanmaktadır. Japonlarda ceset evden çıkarılırken, tabut iki erkek tarafından saat yönünün tersine üç kez çevrilip kapı yerine pencereden dışarı çıkarılır. Cenaze töreninin bitiminde çanı çalan rahibin eşliğinde aile reisi ve aile fertleri cenaze salonunun dışına çıkıp sırasıyla üç kez saat yönünün aksine dönerler. Mezara gidilmeden önce bu işlemin yapılmasının ruhun kafasını karıştıracığına, mezarlıktan eve giden yolu bulmasını zorlaştırıp eve geri dönüşünün imkânsız hale geleceğine inanılmaktadır. Cenaze mezarlığa getirildiğinde girişte bulunan musalla taşı benzeri alçak taş masa(daisu), ölen kişinin ruhunun eve dönüşünü engellemek için saat yönünün aksine üç kez döndürülür. Defin yerine gelindiğinde de tabut saat yönünün aksine üç kere çevrildikten sonra çukura koyulur. Böylece ruh şaşırarak ve geride kalanları rahatsız etmek için dönecek olursa evin yolunu bulamayacaktır. Kuşaktan kuşağa geçerek varlığını sürdüren bu uygulamalar yer ve zaman değişse de insanların ölüm kirliliğinden uzak durma gayretlerinin boyutlarını ortaya koymaktadır.

3.1.6. Tuz, Buğday ve Süt ile Temizlik

Türkler ve Japonların cenaze adetlerindeki benzer noktalardan birisi de mezarlıktaki defin işlemleri gerçekleştiikten sonra eve dönülünce aslında temizlik maddesi olmayan fakat temizliğı sağlayacağına inanılan bazı maddelerle kişilerin ve mekânların temizlenmesidir. Eve kavrulmuş darı serpererek kirliliğın giderilmesi ve cesedin etrafında dönerek süt serpip mekânın arındırılması Türklerin cenaze adetleri arasında yer almaktadır. Japonlar ise mezarlık dönüşünde ellerini ve elbiselerini tuz ile ovalayarak ölümün kirlerinden uzaklaşılacaklarını düşünmektedirler. Aynı maddelerle olmasa bile, saflığı ve temizliğı temsil eden maddelerle ölümün izlerini yok etmenin iki toplumun ortak noktası olduğu görülmektedir.

3.1.7. Ölüm Urbası: Kefen

Japon cenaze törenlerinde kullanılan ölüm elbisesi; beyaz urba, üçgen külah, bir çift eldiven, bir çift dizlik ve bir çift Japon stili çoraptan oluşur. Bu elbiseler hac tarzındaki bir dini yolculuğı temsil etmektedir. Kumaş ölçüsü karış yerine metreyle alınıp, kesme yerine katlama yapılır. Yakası olmayan ölüm elbisesinin alt kısımları da sökülür bırakılır. Ölümle yaşam arasındaki fark ölüye son kez giydirilecek elbisenin dünyevi tüm detaylardan arındırılmasıyla ortaya koyulmaktadır. Dizleri bükülerek oturur halde fiçı şeklinde yuvarlak tabuta koyulan ceset Buda'ya ulaşmış kişi anlamına gelen "hotokesama" sıfatını kazanır.

Türklerin ölümlerini kefenlemesi ise günümüzde İslam dininin gereklerine göre olmaktadır. Kefen için israf ve gösterişten uzak sade beyaz bir kumaş tercih edilir. Kefen için hazırlanan kumaşlar ölen kişinin erkek veya kadın oluşuna göre küçük farklılıklar göstermektedir. Erkeklerin kefenleri Kamis, izar ve lifafe denilen üç parçadan oluşur. Kamis boydan aşağı uzun bir gömlek; izar bel ile diz arasına sarılan ayrı bir parça; lifafe de tüm bedeni sarıp alt ve üstten düğümlenen tek parça kumaştır. Kadınların kefeninde bu üç parçaya ek olarak yüze örtülen bir başörtüsü ile bel ve boyun arasını saracak büyüklükte bir parça bez daha bulunur. Kefenin tüm parçaları kolsuz, yakasız ve dikişsiz olmalıdır (Keskin, 2014, s. 184).

Japonlarda hayattan ayrılış hac tarzındaki dini bir yolculuğun başlangıcı olarak görüldüğü için bu yolculukta özel elbiseler kullanılır. İslam'da yer alan hac ibadetinde de buna benzer özel kıyafet ve uygulamalar bulunmaktadır. İslamiyet'te hac ibadetini yapan kişilerin giydiği kıyafete ihram denilir. İhram kelimesi aynı zamanda “belirli yasak ve kısıtlamalara giriş” anlamına da gelmektedir. Hac elbisesi olan ihram beyaz bir kumaştan hazırlanmalı ve kesinlikle dikişsiz olmalıdır. Beyaz renk gösteriş ve kibirden uzaklaşmayı ve tüm insanların eşit olduğunu sembolize eder (Öğüt, 2014, s. 539). Görüldüğü gibi Japon Budizm'indeki ölüm elbisesiyle İslam'daki kefen ve ihram bazı benzerlikler göstermektedir. İki kültürde de dünyadan ayrılan kişiler için dünyaya ait şeylerden kaçınılmakta; kişi dünyaya nasıl gelmişse o şekilde yalın bir biçimde uğurlanmaktadır.

3.1.8. Mezar Donatıları

Ölen kişinin tabutuna cesetle beraber bir takım eşyaların yerleştirilmesi Türk ve Japon cenaze adetlerinde karşımıza çıkan ortak noktalardandır. Japonlarda cesedin yanında bir çift sandal, bir tahta sopa, beyaz kumaştan bir çanta, öbür dünyaya giden yolda geçeceği nehirde kullanması için sahte kağıt para gibi unsurlar tabuta koyulmaktadır. Bunların yanında ölen kişinin hayattayken beğendiği kitaplar, okuma gözlükleri, fotoğraf, elbise, şapka, ayakkabı, çalar saat, şeker, sigara ve yeşil çay gibi pek çok eşyanın ölünün yanında defnedildiği bilinmektedir.

Türk topluluklarında da gündelik hayatta ihtiyaç duyulan pek çok nesnenin cesetle beraber gömülmesinin örnekleri mevcuttur. Altay Türkleri öbür dünyada ihtiyaç duyabileceği her türlü eşyayı ölüyle birlikte mezara koyuyorlardı. Telengitler avcılıkla alakalı eşyaları; Kumadinler ve Teleütler tütün, tütün torbası ve ağızlığı; Tuvalılar çeşitli silahlar ve gıda maddelerini cesedin yanında gömüyorlardı. Bu davranışlar hem ölen kişinin gittiği yerde rahat etmesi hem de geride kalanların ölen kişinin ruhundan bir zarar görmemesi adına alınması gereken tedbirler olarak görülüyordu. Japonlar ve bazı Türk toplulukların bu tutumları öldükten sonra başka bir dünyaya gidildiği, öbür dünyaya giden yolun meşakkatli

olduğu ve ölen kişinin ruhunun memnun edilmesi gerektiği konularında benzer inançların olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Türkler ve Japonlarda Ölüm adlı çalışmamızda ölümün anlamı, din ve felsefede ölümün yeri, Türk ve Japon toplumunda ölüm sosyolojisi konuları işlenmiştir. Yaşamı sona eren kişinin ardından yakın ve uzak çevresinin sergilediği tutumlar belirli bir sınıflandırmaya tabi tutulup tarihsel dönüşümlere göre incelenmiştir. Ölümün dini ve etnik farklılık gözetmeksizin tüm insanların ortak kaderi olması ve öznesi insan olan bu olayın farklı toplumlarda araştırılması bu çalışmanın çıkış noktası olmuştur. Durağan bir olay olan ölümün birey düzeyinde algılanışı, ölüm meydana geldiğinde başvurulması gereken metotlar ve ölüm sonrasına ait düşüncelerin, çoğunlukla kültürel ve dini bilgilere dayandığı gözlemlenmiştir. Zaman ve olaylara bağlı anlayışlar değiştikçe ölüm hakkındaki kanaatler de değişebilmektedir. Türklerin ölüm ve cenazeye yaklaşımlarında kendilerine has tutumları olduğunu ve benimsedikleri dinlerin kurallarıyla birlikte bu tutumları muhafaza ettiklerini söyleyebiliriz.

Japonya’da tarih boyunca tanık olunan toplumsal farklılaşmalar din ve kültüre doğrudan bağlı olan ölüm ve cenaze geleneklerinin şekillerinde değişmelere yol açmıştır. Günümüzde Japonya’daki cenaze törenlerinin geleneksellikten uzaklaşarak giderek ticari ve profesyonel uygulamalar haline geldiği görülmektedir. Ölümün geride kalanlar üzerinde bıraktığına inanılan ölüm kirliliği, Japon toplumunda hala bulaşıcı ve tehlikeli olarak algılanmaya devam etmektedir. Yapılan çalışmada Türkler ve Japonların cenaze geleneklerinde ölen kişinin ruhunu memnun etmeye yönelik benzer tutumların var olduğu görülmüştür. Ölümün ardından geride kalan eşyalara bakış, ölümün kirlettiğini düşünülen alanların temizliği bunlardan bazılarıdır. Dünyadan çıkış anlamına gelen ölüm yolculuğunda beyaz kumaş kullanılması ve ölüm sonrası bu yolculukta ölüyle beraber bazı eşyaların mezara koyulması dini inançları farklı olan Türkler ve Japonların öbür dünya inancının prensipte benzeştiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akata, M. (1980). *Saigi Shuzoku no Kenkyu*. Tokyo: Kobundo.
- Akata, M. (1988). *Ie no Densho to Senzokan*. Kyoto: Jinbun Shoin.
- Akbaş, M. (2002). Yahudi ve Hıristiyan Düşüncesinde Ölüm Sonrası Hayat ve Diriliş İnancının Dini ve Teolojik Temelleri. *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15, 37-60. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Akgün, M. (1997). Kutadgu Bilig’de İnsan ve Kamil İnsan. *PAÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 1-10. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Alekseev, N. A. (1980). *The Early Forms of Religion of the Turkic Speaking Nations of Siberia*. Novosibirsk: Nauka.
- Artun, E. (1998). Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri: Doğum- Evlenme- Ölüm. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9, 85-107. İstanbul.
- Bachnik, J. M. (1995). *Orchestrated Reciprocity: Belief versus Practice in Japanese Funeral Ritual*. New York: Routledge Press.
- Bahar, H. (2013). Avrasya’da Ölüm ve Türkler’de Mezar Kültürü. *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünç’e Armağan*, 267-304. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Bernstein, A. (2000). *Modern Passings: Death Rites, Politics, and Social Change in Imperial Japan*. Honolulu: University of Hawai’i Press.
- Bloch, M. ve Parry, J. L. (1982). *Death and the Regeneration of Life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Caferoğlu, A. (1931). *Kitab al- idrak li- lisan al- Atrak*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Ceylan, A. (2008). *Doğu Anadolu Araştırmaları- Erzurum- Erzincan- Kars- Iğdır*. Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları.
- Dabrowski, K. (1975). *European Huns*. Warsaw.
- Daiji, K. (1987). *Sabetsu Kaimyo no Rekishiki*. Tokyo: Yuzankaku Shuppan.
- Davies, D. J. (2002). *Death Ritual and Belief: The Rhetoric of Funerary Rites*. London: Continuum.
- D’jakonova, V. P. (1975). Funeral Ritual of the Tuvinians as an Historic Source. Leningrad: Nauka.

- Ergin, M. (1986). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Esin, E. (1967). *Antecedents and Development of Buddhist and Manichean Turkish Art in Eastern Turkhistan and Kansu*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Federov- Davydov, G. A. (1966). *East European Nomads under Rule of Altyn Orda Khans*. Moscow: Moscow U Press.
- Fujii, M. L. (1988). *Hone no Fukuroa*. Tokyo: Kobunda
- Gorai, S. (1992). *So to Kyo*. Osaka: Toho Shuppan.
- Gulbina, G. G. (1928). *Pogrebenie u Zelthych Uiugurov: Burial in Yuighurs*. Smae.
- Gülensoy, T. (2002). *Manas Destanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güngör, H. (2002). *Eski Türklerde Din ve Düşünce*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Hacıgökmen, M. A. (2013). Türklerde Yas Adeti Temelleri ve Sonuçları. *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*, 393-422. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Haga, N. L. (1987). *Sogi no Rekishiki*. Tokyo: Yuzankaku Shuppan.
- Hamabata, M. M. (1990). *Crested Kimono: Power and Love in the Japanese Business Family*. New York: Cornell University Press.
- Hançerlioğlu, O. (1975). *İnanç Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Harman, Ö. F. (2003). Matem. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 28, 127-128. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hideo, K. (1986). *Kyokai no Chusei; Shocho no Chusei*. Tokyo: Tokyo Daigaku Shuppan.
- İbn Batuta Seyahatnamesi. (2005). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnan, A. (1952). Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C:1 S:4. Ankara.
- İnan, A. (2013). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ineguchi, S. (1954). *Bukkyo Izen*. Tokyo: Kokonshoin.
- Kaya, D. (1999). *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Keskin, M. (2014). Kefen. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25, 184-185. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kim, H. (2012). *The Purification Process of Death; Mortuary Rites in a Rural Town*. Nagoya: Nanzan Institute of Religion and Culture.

- Kuran-ı Kerim Meali. (2007). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Liu Mau- Tsai. (2007). *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*. İstanbul: Selenge Yayınevi.
- Mackerras, C. (1972). *The Uighur Empire according to the Tang Dynastic Histories: A Study in Sino- Uighur Relations*. South Carolina: University of South Carolina Press.
- Marrow, S. B. (1981). *Resurrection of the Dead*. The New Catholic Encyclopaedia. C: 12. USA: Jack Heraty& Associates Inc.
- Matsudaira, N. (1963). *The Concept of Tamashii in Japan*. Bloomington: Indiana University Press.
- Muchamedova, R. G. (1972). *Tatary- Mishari*. Moskova: Nauka Publishers.
- Namihira, E. (1984). *Kegare no Kozo*. Tokyo: Seidosha.
- Namihira, E. (1985). *Kegare*. Tokyo: Tokyodo Shuppansha.
- Nakagawa, M. (2009). *Kinsei no Shi to Seiji Bunka*. Tokyo: Yoshikawa Kobunkan.
- Nevevi. (2010). *Riyaz'us Salihin*. İstanbul: Işık Yayıncılık.
- Nihon Bunka Kyokai. (1993). *Sogi Hoji Hando Bukku*. Tokyo: Hatopia Keikaku.
- Ooms, H. (1976). *A Structural Analysis of Japanese Ancestral Rites and Beliefs*. The Hague: Mouton.
- Orkun, H. N. (2000). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Oto, O. (2011). *Life and Death; Funeral Rites and Burial Systems in Early Modern Japan*. Tohoku: Tohoku University Press.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öğüt, S. (2014). İhram. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 21, 539-542. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Pletneva, S. A. (1952). *Nomadic People of Southern Russia in Archaeological Documents and Written Sources between 9th and 13th Century*. Moscow: Nauka.
- Pekkanen, R. (2006). *Japan's Dual Civil Society: Member without Advocates*. Stanford: Stanford University Press.
- Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*. Çev: Aykut Kazancıgil. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Sachau, E. C. (2002). *Alberuni's India*. USA: Rupa& Company.

- Sağır, A. (2012). Toplu Merasimlerden Belediye Hizmetlerine Kurumsallaşan Ölüm Bağlamında Bir Ölüm Sosyolojisi Denemesi. *Electronic Turkish Studies*, 7/2, 903-925. Ankara.
- Saito, T. (1986). *Shito Mononoke*. Tokyo: Shinjuku Shobo.
- Schopenhauer, A. (2012). *Ölümün Anlamı*. Çev: Ahmet Aydoğan. İstanbul: Say Yayınları.
- Schweigger, S. (2004). *Sultanlar Kentine Yolculuk*. Çev: Turkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Sevim, N. (2010). *Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları*. İstanbul: Kitapdostu Yayınları.
- Smith, R. J. (1974). *Ancestor Worship in Contemporary Japan*. Stanford: Stanford University Press.
- Suzuki, H. (2003). *The Japanese Way of Death*. California: Sage Publications.
- Şeşen, R. (2001). *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şeşen, R. (2013). *İbn Fadlan Seyahatnamesi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Tezcan, M. (1996). *Kültürel Antropoloji*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Trayjarski, E. (2011). *Türkler ve Ölüm*. Çev: Hafize Er. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Turan, Ş. (1994). *Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Tümer, G. ve Küçük, A. (1997). *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Vajnshtein, S. I. (1961). *Tuvincy- Todzincy*. Moscow: Moskva Vostocnaja Literatura.
- Vardy, P. (1995). *Beyond Death: A Theological and Philosophical Reflections on Life After Death*. London: Macmillan Press.
- Yalom, I. D. (1999). *Nietzsche Ağladığında*. Çev: Aysun Babacan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Yınanç, M. H. (1928). *Düsturname-i Enveri*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Yosuke, T. (2000). *Sanmai Hijiri*. Tokyo: Yoshikawa Kobunkan.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Ömer Faruk Yiğiter
Doğum Yeri ve Tarihi : Yozgat / 1987

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Japon
Dili ve Edebiyatı (2006-2010)
Yüksek Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Ana Bilim Dalı (2013-2016)
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce, Japonca
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi : ofarukyigiter@gmail.com

Tarih : 15.04.2016

